

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการแก้ไขปัญหาคาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อ
ทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้านกองม่องทะ
ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

โดย

ปราโมทย์ ศรีไย และคณะ

สิงหาคม ๒๕๕๕

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อ
ทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้านกอม่องทะ
ต.ไถ่ไว้ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

คณะผู้วิจัย

๑. นายปราโมทย์	ศรีไย
๒. นายลงจิ่งโพ	ไทรสังขवालลิน
๓. นายต้องดิเหียง	พนาอุดม

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

ในพื้นที่ตำบลไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรีซึ่งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ประกอบด้วย ๖ หมู่บ้าน คือ บ้านสะเนฟ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเกาะสะเค็ง บ้านไล่โว่-ชาลาเว บ้านที่ไล่ป่า และบ้านจะแก ประชากรโดยพื้นฐานเป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโพลาร์ที่ตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินอยู่ที่นี่มานานร้อยปี สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เข้ามาสนับสนุนกระบวนการงานวิจัยให้กับชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งบ้านกองม่องทะเป็น ๑ ใน ๖ หมู่บ้านที่ได้รับการสนับสนุนดังกล่าวโดยมีประเด็นคำถาม/โจทย์วิจัยในการค้นหารูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของชาวบ้าน ด้วยเหตุที่บ้านกองม่องทะมีการปลูกมันสำปะหลังกันอย่างแพร่หลายและมีแนวโน้มที่จะปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งจากคนในและคนนอกหมู่บ้าน หรือนายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินแล้วใช้แรงงานต่างด้าวในการเพาะปลูก ซึ่งการปลูกมันสำปะหลังอาจจะไม่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านโดยรวมมากนักหากปลูกในพื้นที่ที่เหมาะสม ที่ไม่ใช่ริมห้วยหรือพื้นที่ลาดบริเวณเชิงเขา และไม่ปลูกในนาข้าวหากชาวบ้านมีทางเลือกที่ดีกว่านี้ ซึ่งเราเชื่อมั่นว่ามันสำปะหลังหรือพืชเชิงเดี่ยวประเภทอื่นไม่ใช่คำตอบสุดท้ายที่ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้ที่ดีไปได้ตลอด โครงการวิจัยจึงต้องการหาทางออกเพื่อเป็นทางเลือกให้กับชาวบ้านที่ต้องมีอาชีพเพื่อสร้างรายได้แต่ไม่ต้องการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ต้องพึ่งพิงระบบทุนภายนอก เพราะโครงการวิจัยเชื่อว่ายังมีการเกษตรแบบอื่นที่จะช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้อย่างยั่งยืนบนฐานแนวคิดที่ว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” ทั้งนี้โครงการวิจัยไม่ได้ต่อต้าน คัดค้านหรือห้ามการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่ หรือมองว่ามันสำปะหลังคือพืชที่ส่งผลกระทบต่อยาธาณดินอย่างขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เกิดจากการตรวจวิเคราะห์ดิน แต่โครงการวิจัยต้องการนำเสนอทางเลือกในระบบการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชาวบ้านโดยรวม ซึ่งโครงการวิจัยก็ค้นพบคำตอบแล้วว่าการปลูกไผ่คือคำตอบในการสร้างรายได้และฟื้นฟู รักษาทรัพยากรดิน แต่ไผ่ก็ยังไม่ใช่คำตอบสุดท้ายในการระบบการเกษตรแบบยั่งยืน เพราะความยั่งยืนคือความมั่นคงทางอาหารที่เราต้องปลูกให้ได้อย่างหลากหลาย ไผ่จึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของงานวิจัยที่ต้องขยายผลต่อไปด้วยความศรัทธาในความเชื่อ ด้วยจิตสำนึกในความรักที่มีต่อผืนป่า และสร้างค่านิยมให้เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนด้วยผลการวิจัย

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยฉบับนี้อาจจะยังไม่สมบูรณ์แบบในเชิงวิชาการเท่าใดนัก แต่ก็ป็นรายงานวิจัยที่เกิดจากการดำเนินงานจริงของคนในพื้นที่ที่ได้ใช้แรงกายและแรงใจพิสูจน์แล้วว่า “ถ้าเราปลูกมันสำปะหลัง คนอยู่ได้ แต่ป่าอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าเราปลูกไผ่และพืชที่อยู่ร่วมกันได้ คนอยู่ได้ ป่าก็อยู่ได้”

กานำ

มันสำปะหลัง พืชเศรษฐกิจที่แม้จะสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรจำนวนไม่น้อยแต่ก็สร้างภาระค่าใช้จ่ายให้กับเกษตรกรจำนวนไม่น้อยเช่นกัน อีกทั้งเป็นพืชเศรษฐกิจที่จะได้ราคาต่อตันมากหรือน้อยในแต่ละปีขึ้นอยู่กับราคาตลาดกลางที่เกษตรกรผู้ปลูกไม่สามารถกำหนดเองได้ดังที่ปรากฏเป็นข่าวในสื่อต่าง ๆ ที่เกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังออกมาเรียกร้องให้มีการรับซื้อมันสำปะหลังในราคาที่เหมาะสมกับต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ไม่ว่าราคามันสำปะหลังจะขึ้นหรือลงในแต่ละปี พื้นที่ปลูกมันสำปะหลังก็ได้ลดน้อยลงมีแต่จะเพิ่มมากขึ้นและกระจายไปทั่วทุกพื้นที่ที่สามารถปลูกได้ไม่ว่าแม้แต่พื้นที่หมู่บ้านในเขต ฯ หุงใหญ่เนเรศวรด้านตะวันตก โดยเฉพาะบ้านกอมม่องทะเลที่ ณ ปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังกว่า ๒๐๐ ไร่และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ซึ่งทั้งผู้ปลูกรายเก่าและรายใหม่ให้ความเห็นตรงกันว่าต้องการหารายได้เพื่อให้เพียงพอกับภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งมันสำปะหลังเป็นพืชที่ปลูกง่าย ให้ผลผลิตเร็ว ได้ราคาดี และมีแหล่งทุนให้กู้ยืม แล้วถ้าไม่ปลูกมันสำปะหลังก็ไม่มีอะไรจะปลูกอะไร พวกเขาไม่มีทางเลือกมากนัก งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการหาคำตอบในสิ่งที่ได้ขียนมานับครั้งไม่ถ้วนว่าพวกเขาไม่มีทางเลือกจริงหรือ และไม่มีอะไรจะดีไปกว่าการปลูกมันสำปะหลังแล้วใช้ไหม ซึ่งตลอดระยะเวลาการดำเนินโครงการวิจัยมาเกือบ ๒ ปีเพื่อค้นหารูปแบบการแก้ไขปัญหการปลูกมันสำปะหลัง ฯ ที่ทีมวิจัยต้องการบูรณรรมซัดเจนและสามารถบอกได้ว่านี่คืออนาคตของความยั่งยืน จากจุดเริ่มต้นของการเก็บข้อมูล ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สาเหตุของการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบของการปลูกมันสำปะหลังทั้งจากการสังเกตในพื้นที่ปลูกและนำตัวอย่างดินและน้ำไปตรวจวิเคราะห์ในห้อง LAB เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ พร้อม ๆ กับการศึกษาหาข้อมูลเรื่องพืชที่อยู่ร่วมกับป่าได้และทดลองปลูก จนแน่ใจแล้วว่าพืชที่สามารถสร้างรายได้และไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม และโครงการวิจัยเลือกที่จะเป็นคำตอบในเบื้องต้นก็คือไม้ที่จะเป็นเหมือนใบเบิกทางในการสร้างรายได้ แต่ไม่ยังไม่ใช่ว่าคำตอบสุดท้ายของความยั่งยืนรวมถึงความมั่นคง การทดลองจะยังคงดำเนินต่อไปเพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทางที่ทีมวิจัยวิเคราะห์แล้วว่า “กลูซู” หรือสวนผสมผสานคือความยั่งยืนและมั่นคง

ทีมวิจัยบ้านกอมม่องทะเล

สารบัญ

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	ก
คำนำ	ข
สารบัญ	ค
บทคัดย่อ	ง
บทสรุปผู้บริหาร	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑-๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และบริบทชุมชน	๖-๓๕
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินงานวิจัย	๓๖-๕๖
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๕๗-๗๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๗๕-๘๔
บรรณานุกรม	๘๕

บทคัดย่อ

โครงการ รูปแบบการแก้ไขปัญหาคาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำกินของเกษตรกรที่บ้านกองม่องทะ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำกินของเกษตรกรในชุมชน ๒) เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำกินของเกษตรกรในชุมชน ปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม ๓) เพื่อค้นหาแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและรูปแบบการแก้ไขปัญหาคาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำกินของเกษตรกรในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยมีขอบเขตการศึกษาที่บ้านกองม่องทะ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี วิจัยดำเนินงานแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนหลัก ๆ คือ ส่วนที่ ๑ การสำรวจและเก็บข้อมูลการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่หมู่บ้าน การตรวจวิเคราะห์ดินในแปลงที่เคยปลูกมันสำปะหลัง และตรวจวิเคราะห์น้ำในลำห้วยสายหลักของหมู่บ้าน พร้อมทั้งจัดเวทีนำเสนอ แลกเปลี่ยนข้อมูล และส่วนที่ ๒ การจัดทำแปลงสาธิตโดยใช้แนวทางเกษตรยั่งยืน และปลูกพืชทดแทน เช่น ฝักริมทุ่ง พร้อมทั้งหาแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิต

ผลการวิจัย พบว่า การปลูกมันสำปะหลังที่บ้านกองม่องทะ เกิดจาก ๒ ปัจจัยหลัก คือ ๑) การลดรอบไร่หมุนเวียนอันเนื่องมาจากความเข้มงวดของกฎหมายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งมีความเห็นต่างในการทำไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน และเข้มงวดมากขึ้นภายหลังการประกาศเป็นพื้นที่มรดกโลก ๒) ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่บีบรัดให้ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เช่น การศึกษาของบุตรหลาน รวมถึงความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์ เครื่องเล่นซีดี จานดาวเทียม ฯลฯ ที่เพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้กับแต่ละครอบครัวซึ่งการทำไร่หมุนเวียนไม่สามารถตอบสนองรายการเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เหตุที่บ้านกองม่องทะเกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจเร็วกว่าหมู่บ้านอื่นด้วยเป็นเพราะเส้นทางเข้าออกหมู่บ้านมีความสะดวก การพัฒนาเส้นทางทำได้โดยง่าย ภายในหมู่บ้านกองม่องทะจึงเริ่มมีการปลูกมันสำปะหลังเพื่อเป็นรายได้มาตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ และปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยมีรถขนส่งถึงหมู่บ้าน จนกระทั่งปัจจุบันมีพื้นที่ปลูกโดยรวมแล้วกว่า ๒๐๐ ไร่ รวมจำนวน ๑๕ แปลง ซึ่งการเข้ามาของมันสำปะหลังที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสภาพแวดล้อม เช่น คลังรุมห้วยทวดตัวส่งผลกระทบต่อพื้นที่แหล่งอาหารตามธรรมชาติ การพังทลายของหน้าดินในบริเวณที่ลาดเชิงเขา ปัญหาดินแห้งและแกร่งด้วยขาดความอุดมสมบูรณ์จากการใช้ปุ๋ย ฆ่า สารเคมีต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงบำรุงดิน และเพิ่มผลผลิตซึ่งตามมาด้วยปัญหาหนี้สินจากค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตร

ภายหลังการเก็บข้อมูลและสะท้อนผลวิจัยในเวทีซึ่งได้มีการจัดตั้งกลุ่มภายในหมู่บ้านเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต โดยใช้รูปแบบแปลงสาธิตของทีมีวิจัยที่ท่าเกษตรยั่งยืนเป็นตัวอย่าง ซึ่งได้ใช้ฝักริมทุ่งเป็นตัวนำปลูกทดแทนมันสำปะหลังในการสร้างรายได้เบื้องต้น และได้เพาะพันธุ์ฝักริมทุ่งเพื่อแจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านที่เคยปลูกมันสำปะหลังและต้องการปรับเปลี่ยนจำนวน ๘ ราย รวมทั้งสิ้น ๒๐ ไร่ ปัจจุบันโครงการวิจัยได้ขยายผลอย่างต่อเนื่องจากผลผลิตในแปลงสาธิตที่ออกสู่ตลาดทำให้มีผู้ที่สนใจและเข้าร่วมโครงการมากขึ้น แต่ด้วย

จำนวนต้นพันธุ์ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการแม้จะได้เพิ่มเรือนเพาะชำอีก ๑ เรือน ทางทีมวิจัยจึงจำเป็นต้องพิจารณาผู้ที่มาขอรับพันธุ์ไผ่โดยมีหลักเกณฑ์ว่าต้องปลูกในพื้นที่มันสำปะหลังและต้องนำต้นพันธุ์มาคืนภายในระยะเวลา ๒ ปีหลังจากลงปลูกและไผ่ขยายผลเพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ที่สนใจต่อไป ขณะเดียวกันได้ขอความคิดเห็นจากหัวหน้าเขต ฯ พงษ์ไฉญ่นเรศวรในกรณีที่มีหน่อไผ่กิมซุงเพิ่มขึ้นและต้องการนำออกขาย ซึ่งหัวหน้าเขต ฯ ได้ให้คำแนะนำว่าควรขึ้นทะเบียนผู้เข้าร่วมโครงการ ฯ ทั้งหมดและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ปลูก จำนวนต้น และผลผลิตในแต่ละปี เพื่อป้องกันการนำหน่อไผ่ป่าเข้ามาปะปน และผลจากการวิจัยที่พบว่า การปลูกมันสำปะหลังในบางพื้นที่ปัจจุบันปลูกอยู่ในพื้นที่ที่เคยเป็นนาข้าวซึ่งอยู่ใกล้กับลำห้วยจึงนำไปสู่ข้อเสนอแนะให้มีการรักษาพื้นที่นาอยู่หากินภายในหมู่บ้าน เช่น การตั้งกฎระเบียบการปลูกพืชบริเวณริมน้ำโดยให้ห่างจากตลิ่งประมาณ ๓-๕ เมตร

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ด้วยการวิจัยในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อลดการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บ้านกองม้องทะ จึงต้องหาทางออกโดยการปลูกพืชทดแทนซึ่งต้องเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้และไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่นาอยู่หากินของชาวบ้าน ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ใช้ไผ่กิมซุงเป็นตัวเดินเรื่อง แต่การปลูกไผ่กิมซุงเพียงอย่างเดียวยังไม่ใช่เป้าหมายของความยั่งยืน การทำวิจัยในครั้งต่อไปจึงควรต่อยอดองค์ความรู้จากแปลงไผ่ที่ปรับเปลี่ยนแล้ว ให้มีการใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย เช่น การปลูกพืชสมุนไพรเสริม หรือพัฒนาให้เป็นสวนผสมผสานโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุนในการผลิตและสร้างความยั่งยืนให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทสรุปผู้บริหาร

บ้านกอม่องทะ ตำบลไผ่ไร่ อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์ หมู่บ้านชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงโพล้อซึ่งอาศัยอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกมาช้านาน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่พึงพิงและใช้ประโยชน์จากป่าเป็นหลัก โดยเฉพาะการยังชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียนซึ่งเป็นระบบการเพาะปลูกข้าวแบบดั้งเดิมที่สอดคล้องอยู่กับธรรมชาติ ด้วยต้องอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญตั้งแต่ก่อนการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยว นำข้าวขึ้นยุ้ง และเมื่อกระบวนการไร่หมุนเวียนเสร็จสิ้นลงในแต่ละปี ไร่หมุนเวียนที่เคยใช้ประโยชน์ในปีก่อน ๆ จะถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นไร่ร้างอย่างน้อย ๑ ปีเพื่อให้ไร่ฟื้นตัวแล้วจึงหมุนเวียนกลับมาใช้อีกครั้ง ซึ่งระบบการผลิตแบบดั้งเดิมนี้มีข้อพิสูจน์จากงานวิจัยหลายชิ้นว่าไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่า แต่ด้วยบ้านกอม่องทะตั้งอยู่ในเขตฯ ทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งภายหลังการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นพื้นที่มรดกโลก ทำให้กฎหมายเรื่องการรักษามีความเข้มงวดมากขึ้น ไร่หมุนเวียนถูกมองว่าเป็นไร่เลื่อนลอย และชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายป่าและเริ่มมีการจับกุมพื้นที่ไร่หมุนเวียนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เป็นเหตุให้ชาวบ้านที่เกรงเจ้าหน้าที่จับกุมต้องลดรอบหมุนเวียนลง จาก ๑ ปีเหลือเพียง ๒-๓ ปี ส่งผลให้ข้าวที่ได้มีน้อยลงไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน บางครัวเรือนต้องซื้อข้าวกิน แต่ด้วยชาวบ้านมีรายได้ที่ไม่แน่นอน ทำให้บางครัวเรือนต้องหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวเสริม เช่น มันสำปะหลัง ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน นับตั้งแต่มีการทำถนนให้สามารถเดินทางเข้าออกได้ตลอดทั้งปีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ซึ่งช่วยให้การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นเรื่องง่าย อีกทั้งรายได้ที่จำเป็น เช่น ค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ความต้องการโทรศัพท์ เครื่องเล่นซีดี จานดาวเทียม ฯลฯ เพื่อความบันเทิงเมื่อมีการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์ให้พลังงานไฟฟ้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่เพิ่มภาระค่าใช้จ่าย ทำให้ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตจากปลูกเพื่อยังชีพไปปลูกเพื่อการพาณิชย์มากขึ้น โดยเฉพาะมันสำปะหลัง พืชที่ปลูกง่าย ใดไว เป็นที่ต้องการของตลาด แต่ผลกระทบที่เกิดจากการปลูกมันสำปะหลังที่เป็นภาระค่าใช้จ่ายอีกหนึ่งปัจจัย คือหนี้สินที่เกิดจากต้นทุนการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ค่าแรงงาน เป็นต้น แต่ยังไม่สำคัญเท่ากับการทำลายหน้าดิน ทำให้ดินเสื่อม แห้งและแข็งด้วยปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง รวมถึงการพังทลายหน้าดินในบริเวณที่ปลูก เช่น ที่ลาดบริเวณเชิงเขา และบริเวณริมห้วย จากผลกระทบดังกล่าวทำให้เกิดโครงการวิจัย รูปแบบการแก้ไขปัญหาคาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากิน ฯ ขึ้น โดยมีเป้าหมายในการค้นหาารูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสมและสอดคล้องกับระบบนิเวศเพื่อเป็นทางออกสำหรับชาวบ้านที่ต้องการเลิกปลูกมันสำปะหลัง ผลจากการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ชาวบ้านกอม่องทะส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการปลูกมันปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของชาวบ้านเอง ซึ่งภายหลังจากการเก็บตัวอย่างดินและน้ำไปตรวจวิเคราะห์ในห้อง LAB การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างไร่หมุนเวียนและไร่มันสำปะหลังใน ๔ ด้าน คือ ๑.ลักษณะของดิน ๒.สภาพอากาศและสภาพแวดล้อม ๓.ต้นทุนการผลิต ๔.ด้านสุขภาพจากประสพการณ์และการสังเกต ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปลูกมันสำปะหลัง และเกิดการรวมกลุ่มเพื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต โดยใช้วิธีการของเกษตรผสมผสานเข้ามาทดแทน โดยมีไผ่กิมชุงเป็นพืชนำร่อง ซึ่งเป็นรูปแบบที่ทีมวิจัยได้ทดลองปฏิบัติเพื่อเป็นต้นแบบให้กับชุมชน หลักการสำคัญของการทำวิจัยครั้งนี้จึงอยู่ที่การชวนคิด ชวนคุยโดยใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อเปลี่ยนวิธีคิด ปัจจุบันมีผู้เข้าร่วมโครงการปลูกไผ่กิมชุงทดแทนมันสำปะหลังแล้วจำนวน ๘ ราย รวมพื้นที่ ๒๐ ไร่ และกำลังขยายผลเพิ่มเติมเพื่อลดพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังให้เหลือน้อยที่สุดในบ้านกอม่องทะ

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมา / ความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาสำคัญที่คนทั่วโลกเผชิญอยู่ทั้งปัญหาสถานการณ์ภัยแล้ง น้ำท่วม หิมะถล่ม แผ่นดินไหว ที่นับวันภัยพิบัติทางธรรมชาติเหล่านี้มีแต่จะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการที่ทรัพยากรป่าไม้ทั่วโลกลดลงซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมที่ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาลเพื่อตอบสนองความต้องการในภาคธุรกิจของแต่ละประเทศ และประเทศไทยเป็น ๑ ในหลาย ๆ ประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติทางธรรมชาติเช่นกัน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากอุตสาหกรรมการทำไม้ที่เริ่มต้นอย่างจริงจังมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ ปี พ.ศ. ๒๔๑๕ เรื่อยมาจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์พายุเกย์เข้าพัดถล่มทางภาคใต้ของประเทศไทยในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ก่อให้เกิดผลเสียต่อชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ต้องใช้เวลาอีกหลายสิบปีในการฟื้นตัว และเป็นผลให้มันนโยบายปิดป่าอย่างถาวรในสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี หลังการประกาศปิดป่าได้มีการสำรวจตัวเลขทางด้านทรัพยากรป่าไม้ทั่วประเทศ พบว่า เหลือเพียง ๓๐ เปอร์เซ็นต์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งประเทศ

นอกจากอุตสาหกรรมการทำไม้ที่มีผลต่อการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงแล้ว การเพาะปลูกก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นภัยคุกคามต่อทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในอดีตเกษตรกรไทยทำการเพาะปลูกในรูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น สวนสมรมทางภาคใต้ สวนเกษตรแบบพอเพียงภาคกลาง ฯลฯ ซึ่งมีทั้งนาข้าว สวนผลไม้ และบ่อปลา แต่เมื่อรัฐมีนโยบายปฏิวัติเขียวเร่งรัดให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้มีการบุกรุกและจับจองพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ซึ่งการปลูกมันสำปะหลังหรือข้าวโพดจำเป็นต้องอาศัยพันธุ์จากภายนอก และเกษตรกรไม่สามารถเก็บพันธุ์ไว้เพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ในต่อไปจึงต้องซื้อพันธุ์มาปลูกใหม่ทุกปี ในช่วงระยะเวลา ๒-๓ ปีแรก การเพาะปลูกสามารถใช้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดิน แต่เมื่อมีการใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำซากเป็นเวลานานหลายปี ความอุดมสมบูรณ์ในดินย่อมลดลง ทำให้ผลผลิตที่ได้ลดน้อย หรือมีปัญหาจากโรคพืชและแมลงรบกวน การใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อกำจัดปัญหาหลายเป็นทางเลือก และติดตามมาด้วยภาระค่าใช้จ่ายที่มีมากขึ้น การถุ้มและมีเจ้าแก่ให้ความช่วยเหลือกลายเป็นวัฏจักรที่สร้างความเลวร้าย กว่าที่รู้สีกตัวก็มีหนี้สินเป็นเงาตามตัว ทางออกที่พอมองเห็นคือการหาพื้นที่ใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อเพาะปลูกในรูปแบบเดิม ซึ่งนั่นหมายถึงการสูญเสียพื้นที่ป่าให้ลดลงได้ขยายตัวมากขึ้น อีกทั้งการใช้สารเคมียังเป็นการทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและบริเวณหน้าดินให้เกิดการทรุดตัวเพราะอัตราการบีบเกาะของหน้าดินเสื่อมลงเกิดภาวะดินถล่ม ซึ่งเมื่อถึงฤดูน้ำหลากจะทำให้เกิดอุทกภัยในเขตชุมชน และบ้านกอมม่องทะ ค.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ก็ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ปัญหานี้เช่นกัน

บ้านกอมม่องทะ หมู่ ๒ อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกและอุทยานแห่งชาติเขื่อนเขาแหลม กลุ่มประชากรเป็นชาวไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) มีจำนวนครัวเรือนโดยประมาณ ๑๕๐ ครัวเรือน

นับถือศาสนาพุทธ ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำมาหากินโดยการทำไร่ข้าวเป็นหลัก ในอดีต คนในชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติซึ่งแสดงออกทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม รวมถึงกฎระเบียบของหมู่บ้าน โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่หมุนเวียนที่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวไทย-กะเหรี่ยง การทำข้าวไร่หมุนเวียนเป็นการทำเกษตรเพื่อยังชีพ เพราะมีทั้งข้าวและผักหลากหลายชนิด อีกทั้งยังเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า เพราะเมื่อมีการใช้พื้นที่เพาะปลูกไปแล้วอย่างน้อย ๑-๒ ปี ปีต่อไปจะย้ายไปบุกเบิกพื้นที่ใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่ไร่ชาเค็มที่เคยทำกินมาก่อน และทั้งพื้นที่ทำกินเดิมในปีที่ผ่านมาให้มีการฟื้นตัวตามธรรมชาติประมาณ ๖-๑๐ ปี หรืออย่างน้อย ๔-๕ ปี หลังจากพื้นที่ที่มีการฟื้นตัวดี เหมาะแก่การเพาะปลูกจึงจะหมุนเวียนกลับมาใช้อีกครั้ง เหตุที่ชาวบ้านไม่ใช้พื้นที่เพาะปลูกซ้ำซากเพราะชาวบ้านไม่ได้ใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีในการเพาะปลูก ด้วยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก หากใช้พื้นที่ซ้ำซากนานหลายปีจะทำให้การฟื้นตัวของทรัพยากรธรรมชาติทำได้ยาก กลายเป็นดินตาย ขาดสิ่งมีชีวิตในดิน

ปัจจุบันบ้านกอม่งทะมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มขึ้นนับตั้งแต่มีการสร้างถนนและมีการปรับพื้นผิวถนนมาโดยตลอดจนสามารถสัญจรไปมาได้สะดวกตลอดทั้งปี ทำให้การติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเปิดกว้างมากขึ้น มีการเดินทางเข้าออกของทั้งคนใน คนนอก มีการติดต่อค้าขาย มีการส่งเสริมและการพัฒนาที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีโทรทัศน์ VCD เครื่องเสียง โทรศัพท์มือถือ รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ ฯลฯ ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ล้วนส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป โดยเฉพาะระบบการผลิตแบบดั้งเดิม โดยมีมันสำปะหลัง พืชเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต และกำลังมีบทบาทมากขึ้นเข้าแทนที่นาข้าว รวมถึงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นไร่อารในระยะเวลา ๕-๖ ปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่สำหรับปลูกมันสำปะหลังโดยรวมแล้วกว่า ๒๐๐ ไร่

จากการเข้ามาของมันสำปะหลังได้นำพาความเปลี่ยนแปลงมาสู่หมู่บ้านในหลาย ๆ เรื่อง อาทิ การเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวและพื้นที่ไร่หมุนเวียนเป็นไร่อารส่งให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนลดลง ซึ่งโดยปกติวิถีชีวิตของชาวบ้านจะใช้พื้นที่ไร่หมุนเวียนโดยไม่มีการจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ทุกคนมีสิทธิ์เข้าไปทำกินได้ทุกที่ตามวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติมา และแต่ละครอบครัวจะทำกินได้ไม่เกิน ๘ ไร่ ไม่มีการใช้สารเคมี ไม่มีการใช้เครื่องจักรในการไถพรวน และไม่มีต้นทุนในการผลิต แต่สำหรับการปลูกมันสำปะหลังนั้นต้องใช้พื้นที่อย่างน้อย ๕-๑๐ ไร่/ปี มีค่าใช้จ่ายทั้งต้นทุน ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ปุ๋ยเคมี ค่าจ้างแรงงาน เครื่องจักรในการไถพรวน ทำให้มีการจับจองพื้นที่เป็นของส่วนตัว แต่ก็เริ่มมีปัญหาหนี้สินจากการลงทุนตามมาทำให้ต้องมีการปลูกต่อเนื่องเพื่อใช้หนี้สะสม อีกทั้งปัญหาการใช้สารเคมีที่ตกค้างในดินทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ความอุดมของสัตว์ในดินเริ่มลดลง และไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติทำให้แหล่งน้ำบางแหล่งภายในหมู่บ้านไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ พืชผักตามธรรมชาติมีความเสี่ยงกับสารพิษตกค้าง พันธุ์ปลาบางชนิดกำลังจะสูญหาย รวมถึงการพังทลายของหน้าดินในบริเวณเนินเขาและริมห้วยที่ส่งผลต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลงและปิดทางไหลของน้ำ ทำให้การหาอยู่หากินตามวิถีชีวิตเริ่มได้รับผลกระทบ ประกอบกับที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ มีลำห้วยรันตีไหลผ่านลงสู่เขื่อนวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม) ซึ่งอาจจะมีการปนเปื้อนของสารเคมีในน้ำได้ รวมทั้งปัญหาแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาพักพิงในหมู่บ้านซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง ต้องอาศัยหรือเช่าที่ทำกินโดยการจ่ายค่าเช่าที่จึงจำเป็นต้องปลูกมันสำปะหลังเพื่อหารายได้เช่นกัน

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยว “มันสำปะหลัง” ที่ผิดแปลกไปจากธรรมชาติและวัฒนธรรมกำลังส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศของคนในชุมชน ถึงแม้จะมีการประชุมพูดคุยกันอยู่บ่อยครั้ง (ประชุมหมู่บ้าน) และขอให้ชาวบ้านที่ปลูกมันสำปะหลังให้ไกลจากแหล่งน้ำ แต่สถานการณ์ก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขหรือหาทางออกอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ปัญหายังคงยืดเยื้อ ซึ่งคนในชุมชนก็ได้แต่พูดคุยปรับทุกข์กันไปเรื่อย ๆ แต่ก็มีความรอบคอบที่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพราะปัญหาดินเสื่อม และมีอีกหลายครอบครัวที่ต้องการจะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพราะเป็นหนี้แต่ไม่รู้จะปลูกพืชชนิดใดทดแทนเพื่อเป็นรายได้ ด้วยเหตุนี้ทีมวิจัยและคนในชุมชนจึงเล็งเห็นว่า หากสถานการณ์ปัญหายังคงดำเนินต่อไปโดยไม่ได้รับการแก้ไขหรือหาทางออกอย่างเป็นรูปธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่หาอยู่หากินและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมก็อาจจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น อีกทั้งปัจจุบันเริ่มมีคนมองเห็นปัญหาจากการปลูกมันสำปะหลังและต้องการจะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ทีมวิจัยจึงเห็นควรให้ ๑) มีการศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ๒) ศึกษาผลกระทบของการปลูกมันสำปะหลังที่มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน ๓) หาแนวร่วมที่ต้องการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อรวมกลุ่มทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกพืชทดแทนที่ไม่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรธรรมชาติ (ทดลองปฏิบัติ) และร่วมกันหารูปแบบอื่น ๆ ที่จะเส้นทางเลือกและทางออกให้กับปัญหา และ ๔) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกพืชทดแทนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม โดยมูลนิธิสืบนาคะเสถียรจะรับช่วงสานต่อ และ/หรือประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต.ไล่โว่ ในการส่งเสริมและสนับสนุน

๑.๒. วัตถุประสงค์วิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน

๑.๒.๒. เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน ปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

๑.๒.๓. เพื่อค้นหาแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

๑.๓. คำถามวิจัย

รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินอย่างมีส่วนร่วมของคนกะเหรี่ยงบ้านกองมั่งทะเล ค.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

มิติวิจัย

๑.๔.๑. เกิดองค์ความรู้บริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน

๑.๔.๒. เกิดองค์ความรู้สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน ปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

๑.๔.๓. เกิดองค์ความรู้เรื่องการปลูกมันสำปะหลังที่ลดผลกระทบทางลบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของชุมชน

๑.๔.๔. เกิดองค์ความรู้เรื่องการปลูกมันสำปะหลังที่ลดผลกระทบทางลบต่อตัวผู้ปลูกทั้งในด้านการค่าใช้จ่าย หนี้สิน และสุขภาพที่เกิดจากการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก

๑.๔.๕. เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการแก้ไขปัญหการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน และตัวบ่งชี้ดิน น้ำ ป่า พืชอาหาร และสิ่งมีชีวิตในดินที่ดีขึ้น

มิติพัฒนา

๑.๔.๖. ได้แผนที่ทางสังคม / รูปแบบการแก้ไขปัญหการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน

๑.๔.๗. คนในชุมชนเกิดทักษะการเรียนรู้จากข้อมูลที่น่าไปสู่การค้นหารูปแบบการแก้ไขปัญหการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินอย่างมีส่วนร่วม

๑.๔.๘. เกษตรกรเกิดความตระหนักถึงปัญหการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของชุมชน ตัวผู้ปลูกทั้งในด้านการค่าใช้จ่าย หนี้สิน สุขภาพ และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบการผลิต

๑.๔.๙. เกิดเกษตรทางเลือก และ/หรือ การปลูกพืชทดแทนที่ไม่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรธรรมชาติ

๑.๔.๑๐. เกิดกฎระเบียบ / กติกา / ข้อตกลงอย่างมีส่วนร่วมในการใช้พื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลังที่ไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทำอยู่หากิน แหล่งอาหารตามธรรมชาติ และแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๑.๔.๑๑. เกิดการขยายผลไปสู่เกษตรกรในหมู่บ้านอื่นระดับตำบลในการแก้ไขปัญหการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน

๑.๕ ระยะเวลาดำเนินงานวิจัย

๑ กันยายน ๒๕๕๓ – ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๕

๑.๖ งบประมาณ

๑๗๔,๕๐๐ บาท

๑.๗. กรอบแนวคิดในการวิจัย

มันสำปะหลังเป็นภัยคุกคามต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน และเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบตามมาในหลาย ๆ เรื่อง โดยเฉพาะปัญหานี้สิน ซึ่งการแก้ไขปัญหาคำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันหาทางออก และการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยการทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกพืชชนิดอื่นทดแทนก็เป็นทางเลือกหนึ่งที่จะเป็นทางออกให้กับปัญหาของคนในชุมชนในอนาคต

๑.๘. นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ดิน น้ำ ป่า พืชอาหาร สิ่งมีชีวิตในดิน

พื้นที่หาอยู่หากิน หมายถึง พื้นที่ปลูกข้าวไร่ในลักษณะหมุนเวียนพื้นที่ และพื้นที่หาอยู่หากินที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น พื้นที่ริมห้วยเก็บผักกูด ผักหนาม พื้นที่ป่าเขาเก็บผักชะอม ผักมันหมู หน่อไม้ พื้นที่เก็บสมุนไพรต่าง ๆ เป็นต้น

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และบริบทชุมชน

๒.๑. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. แนวคิดเรื่องการยอมรับ

Roger Shoemaker (๑๙๗๑ : ๑๙) ได้กล่าวถึงกระบวนการตัดสินใจยอมรับว่า เป็นกระบวนการทางจิตใจของแต่ละคนที่เริ่มตั้งแต่การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีหนึ่ง ๆ ไปถึงการยอมรับอย่างเต็มที่ อย่างเปิดเผย

ในขณะที่ไพบูลย์ (ไม่ระบุนามสกุล) (๒๕๒๕ : ๑๓) กล่าวถึงกระบวนการตัดสินใจจะยอมรับหรือไม่ยอมรับนวัตกรรมว่า เป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้นตั้งแต่บุคคลได้รู้จักนวัตกรรมนั้น ๆ เป็นครั้งแรกจนถึงขั้นตัดสินใจยอมรับในที่สุด

โดยสรุปแล้ว กระบวนการยอมรับจะเกิดขึ้นหรือไม่ก็ต่อเมื่อเกษตรกรที่ได้รับความรู้ แนวคิด นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ แล้วนำไปปฏิบัติ ซึ่งเมื่อเกษตรกรตัดสินใจที่จะปฏิบัติตามนั้นหมายถึงการยอมรับในนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว

ดิเรก (ไม่ระบุนามสกุล) (๒๕๒๗ : ๕๗-๕๙) ได้เสนอสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตร ซึ่งมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

๑) ปัจจัยเงื่อนไขหรือสภาพการณ์ทั่วไป ได้แก่

๑.๑. สภาพเศรษฐกิจ เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตมากกว่ามีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า เร็วกว่าเกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตน้อยกว่า

๑.๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม มวลชนที่อยู่ในชุมชนหรือสังคมที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ อย่างเคร่งครัดมากกว่า มีลักษณะการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างเด่นชัดกว่า มีลักษณะการทำงานเพื่อส่วนรวมน้อยกว่า มีค่านิยมและความเชื่อที่เป็นอุปสรรคต่อการนำการเปลี่ยนแปลงมากกว่า มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ช้าลง และยอมรับในปริมาณที่น้อยกว่า

๑.๓. สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่สามารถติดต่อกับท้องที่อื่น ๆ โดยเฉพาะท้องที่ที่มีเทคโนโลยีมากกว่าจะมีผลทำให้เกิดแนวโน้มในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เร็วและในปริมาณที่มากกว่า

๒) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง ได้แก่

๒.๑. บุคคลเป้าหมายหรือผู้รับการเปลี่ยนแปลง พื้นฐานของเกษตรกรเป็นสำคัญ เกี่ยวข้องกับการยอมรับการเปลี่ยนแปลง ได้แก่

- พื้นฐานทางบุคคล พบว่า เพศหญิงยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าเพศชาย กลุ่มที่มีระดับการศึกษาและประสบการณ์สูงกว่า มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ครู อาจารย์มากกว่า จะยอมรับเร็วกว่ากลุ่มคนที่มีอายุน้อยกว่า จะมีการยอมรับเร็วกว่ากลุ่มที่มีอายุมากขึ้น
- พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินมากกว่า มีรายได้มากกว่า มีทรัพยากรที่จำเป็นในการผลิตมากกว่า มีเครื่องมือ

เครื่องใช้ที่จำเป็นในการผลิตมากกว่า มีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าและมากกว่าเกษตรกรที่มีน้อยกว่า

- พื้นฐานการติดต่อสื่อสารของเกษตรกร ประสิทธิภาพในการฟัง การพูด การอ่านและการเขียน รวมทั้งความคิดที่มีเหตุผลเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการยอมรับมากขึ้น
- พื้นฐานเรื่องอื่น ๆ เกษตรกรที่มีแรงจูงใจ มีความพร้อมด้านจิตใจ มีทัศนคติที่ดี ต่อเจ้าหน้าที่และต่อเทคโนโลยีที่นำมาเพื่อการเปลี่ยนแปลงจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงมากกว่าและเร็วกว่า

Harr และ Wortman (๑๙๖๕) อ้างถึง สมภพ (ไม่ระบุนามสกุล) (๒๕๒๓ : ๘) เสนอแนะว่าการที่จะให้การ เกษตรแบบดั้งเดิมเปลี่ยนไปสู่การเกษตรแบบสมัยใหม่ได้จะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) วิธีการผลิตใหม่หรือการใช้ปัจจัยใหม่ต้องให้ผลตอบแทนสูง และมีกำไร เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการเดิม
- ๒) ต้องมีการแนะนำและสาธิตให้เกษตรกรเข้าใจถึงวิธีปฏิบัติและเกษตรกรสามารถทำตามได้
- ๓) ปัจจัยการผลิตใหม่ต้องมีอยู่ตลอดเวลาและเกษตรกรสามารถหาซื้อได้ในราคาพอสมควร
- ๔) ระบบราคาสินค้าจะต้องมีประสิทธิภาพ

บทสรุป การยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงทางด้านการเกษตรเชิงเดี่ยว ของบ้านกอม่องทะนั้น มีปัจจัย ที่ทำให้เกิดการตัดสินใจเปลี่ยนแปลง หลายด้านด้วยกัน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม รวมถึงปัจจัยส่วนบุคคลพื้นฐานทางด้านบุคคล การติดต่อสื่อสารรวมถึงทัศนคติด้วย

ข. แนวคิดเรื่องเกษตรยั่งยืน

สำหรับแนวคิดเกษตรยั่งยืนมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความ “เกษตรยั่งยืน” ดังนี้

- ๑) ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ “การเกษตรยั่งยืน” คือ การเกษตรที่เกื้อกูลทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม ขณะที่สามารถ รักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม
- ๒) จริญญา จันทลักษณ์ “วัฒนาเกษตร” (หรือการเกษตรยั่งยืน) เป็นหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่ยึดหลักการผลิตที่เหมาะสมกับระบบนิเวศโดยใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างประหยัด และมีประสิทธิภาพไม่ก่อให้เกิดผลเสียทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อสภาพแวดล้อม และดำรงอยู่ ได้ยาวนานจนถึงคนรุ่นต่อไป
- ๓) Conway G “เกษตรยั่งยืน” คือความสามารถของระบบการเกษตรที่จะรักษาอัตราของการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวอย่างต่อเนื่อง แม้จะอยู่ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม

- ๔) ชนวน รัตนวราหะ และสันติภาพ ศิริวัฒนไพบุลย์ “เกษตรยั่งยืน” คือการเกษตรที่ให้ผลผลิตที่ดีไปพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ และปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องในระยะยาว ผลผลิตที่เกิดขึ้นจะต้องปลอดภัยต่อสุขภาพ พละานามัยของมนุษย์และเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่นเป็นลำดับแรก และเพื่อขายเป็นลำดับรอง

ตัวชี้วัดของเกษตรยั่งยืน

ตัวชี้วัดของเกษตรยั่งยืนมีหลักการสำคัญอยู่ 3 ประการคือ

- ๑) ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ในระบบการผลิตทางเกษตร โดยทั่วไปราคาของผลผลิตและรายได้จะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร ระบบการผลิตแบบนี้เรียกว่า "เศรษฐกิจการตลาด" (market economy) ซึ่งไม่ค่อยจะคำนึงถึงสถานะอื่นๆ นอกจากผลตอบแทนในรูปของผลผลิต และรายได้ อย่างไรก็ตามระบบการผลิตแบบเกษตรยั่งยืนจะมุ่งผลิตเพื่อความอยู่รอด (survival economy) ของเกษตรกรเอง ลักษณะการผลิตแบบนี้ เกษตรกรจะผลิตหรือเปลี่ยนแปลงการผลิตขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอบริโภคภายในครอบครัว ส่วนที่เหลือเป็นส่วนของสวัสดิการ(อาจจำหน่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นปัจจัยอื่นๆ)
- ๒) ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตพืชโดยเฉพาะดินและน้ำ หลังจากได้มีการทำการเกษตรเป็นเวลานาน ทรัพยากรเหล่านี้ได้เสื่อมโทรมเป็นอันมาก หรืออาจนับย้อนหลังไปถึงสมัย "ปฏิวัติเขียว" ราว ๓-๔ ทศวรรษที่ผ่านมาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้นโดยคำนึงถึงผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจเป็นหลัก มีการใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช พันธุ์พืชปรับปรุงน้ำ เครื่องจักรกล ฯลฯ มาแทนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก สมุนไพร เทคโนโลยีดังกล่าวสามารถเพิ่มผลผลิตได้อย่างรวดเร็ว และชัดเจน แต่ผลกระทบจากการใช้ปัจจัยดังกล่าวเมื่อเวลาผ่านไปหลาย ๆ ปีทำให้สภาพดิน น้ำ และระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม เปรียบเทียบกับระบบการผลิตของเกษตรยั่งยืนซึ่งเน้นการผสมผสานให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพโดยกิจกรรมต่าง ๆ ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่น พืช สัตว์ ประมงและป่าไม้ ในระบบเกษตรผสมผสาน โดยเน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา และสวนเป็นสำคัญ
- ๓) ความยั่งยืนทางสังคม เกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ยังยากจน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ฉบับที่ ๑ เริ่มใช้ปี พ.ศ.๒๕๔๐ จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่ก็ยังยากจนอยู่ ฉะนั้น ระบบการผลิตการเกษตรในระบบปฏิวัติเขียวที่ผ่านมา ๔ ทศวรรษนั้นยังไม่สามารถฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้นกว่าสมัยอดีตกาล

ระบบการผลิตเกษตรกรรมแบบยั่งยืนจะเป็นทางเลือกให้กับเกษตรกรที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อก่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืนพร้อมทั้งอนุรักษ์สภาพแวดล้อมจะเป็นการสร้างครอบครัว ชุมชนและสังคมให้มีความแข็งแกร่งยิ่งขึ้น

บทสรุป

การทำเกษตรแบบยั่งยืน ผู้ผลิตหรือเกษตรกรจะต้องคำนึงถึงการผลิตไปพร้อม ๆ กับการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม ทั้งนี้ต้องมีการปรับวิทยาการและ เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ชุมชนและท้องถิ่นเป็นอันดับแรก เมื่อเศรษฐกิจของชุมชนหรือท้องถิ่นแข็งแกร่งขึ้น การพัฒนาทางด้านสังคมย่อมเป็นไปได้โดยง่าย

เหตุผลสนับสนุนเกษตรที่ยั่งยืนนั้น มีความหมายว่า แนวทางการใช้วิชาการเกษตรเพื่อสามารถที่จะจัดการ ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาเทคโนโลยี ตลอดจนการปรับปรุงนโยบายของรัฐหรือสถาบันในลักษณะที่จะให้เกิดการคงไว้ และสามารถนำไปใช้ต่อไปได้เรื่อย ๆ ตามความต้องการของมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต การทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นการเกษตรยั่งยืน ป่าไม้ยั่งยืน หรือประมงยั่งยืนนั้นล้วนแต่จะต้องอาศัยการอนุรักษ์ดินและที่ดิน ทรัพยากรด้านพันธุกรรมของพืชและสัตว์ เทคโนโลยีที่จะใช้ในการนี้จะต้องเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ก่อให้เกิดผลด้านเศรษฐกิจและการยอมรับในสังคมนั้น ๆ

หากพิจารณาถึงความหมายของเกษตรที่ยั่งยืนนั้น จะเห็นได้ว่า มีเงื่อนไขต่าง ๆ หลายต่อหลายประการ

ประการแรก คือ การที่จะต้องใช้องค์ความรู้ซึ่งพัฒนาขึ้นจากงานวิจัย ดังนั้นในการค้นคว้าหาแนวทางเพื่อให้ได้มาซึ่งเกษตรที่ยั่งยืนจึงจำเป็นต้องทำงานวิจัย

อีกประการหนึ่งก็คือ เกษตรที่ยั่งยืนไม่ได้หมายความว่าถึงการปฏิเสธเทคโนโลยีต่าง ๆ ไม่ได้ปฏิเสธสารเคมี ปุ๋ยเคมี หรือพันธุ์ใหม่ ๆ เพียงแต่การให้ได้มาซึ่งเกษตรที่ยั่งยืนนั้น นักวิชาการจะต้องใคร่ครวญว่าเทคโนโลยีเหล่านั้นหากนำมาใช้ในอัตราและปริมาณที่มากเกินไป หรือนำมาใช้ในสภาพแวดล้อมหรือพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมแล้วจะนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมให้แก่ทรัพยากรหรือสถานะทางเศรษฐกิจ และสังคมของเกษตรกรหรือไม่ ประเด็นต่อมาที่จะต้องนำมาใคร่ครวญได้แก่ ความเหมาะสมของสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรว่าจะสามารถใช้เทคโนโลยีดังกล่าวได้หรือไม่ และเมื่อใช้แล้วจะสามารถผลิตสินค้าเกษตรออกมาเพื่อเพิ่มรายได้ให้เขาเหล่านั้นได้หรือไม่ และในประเด็นสุดท้ายได้แก่ การถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่เกษตรกรจะสามารถกระทำในลักษณะใดที่เกษตรกรจะสามารถเข้าใจถึงเทคโนโลยีการเกษตรว่ามีความเหมาะสม และจะเกิดประโยชน์แก่เกษตรกรในการที่จะนำไปปรับใช้ได้ต่อไป

เกษตรที่ยั่งยืนมิใช่มุ่งแต่การผลิตการเกษตรโดยไม่ยอมรับหรือต่อต้านการวิจัยหรือการค้นคว้าเทคโนโลยีแผนใหม่ ในขณะนี้วิธีการปฏิบัติประการหนึ่งที่นักวิชาการหลายท่านหรือมูลนิธิหลายแห่งนำมาแนะนำให้เกษตรกร ซึ่งเรียกกันว่า “เกษตรธรรมชาติ” (Nature Farming)

การดำเนินการใด ๆ ที่เรียกว่าเกษตรธรรมชาติ เป็นวิธีการที่ไม่รับเทคโนโลยีใดที่เกิดจากการค้นคว้าวิจัย หรือที่เรียกว่าเกษตรแผนใหม่ เช่น ไม่มีการใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่เกิดจากการปรับปรุงพันธุ์โดยวิธีการผสมพันธุ์แบบใหม่ ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมีใด ๆ โดยสิ้นเชิง ไม่มีการใช้เครื่องจักรกลแผนใหม่ เช่น เครื่องมือในการเตรียมดิน เครื่องปลูก หรือเครื่องท่อนแรงชนิดต่าง ๆ นอกเหนือไปจากเครื่องมือที่ใช้กันอยู่ตั้งแต่เดิม ในขณะที่เดียวกัน เกษตรธรรมชาติเน้นไปที่เกษตรกรมีชีวิตที่เรียบง่าย ผลิตสินค้าเกษตรให้พอเพียงต่อปัจจัยของการดำรงชีวิต เช่น เพื่อให้ได้มาซึ่งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคเท่านั้น เกษตรที่อยู่ในระบบของเกษตรธรรมชาติจะมีชีวิตที่สมถะ มุ่งที่จะผลิตการเกษตรให้พอกินพอใช้ไปเพียงวันต่อวัน มุ่งที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรที่มีอยู่ให้สามารถผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ในแนวคิดเกษตรยั่งยืน ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งของเกษตรกร ทั้งของชุมชน พื้นที่ และประเทศเป็นสิ่งที่ต้องยอมรับ ดังนั้น เมื่อนมนุษย์มีการพัฒนาความเป็นอยู่โดยตั้งบ้านเรือน ใช้ที่ดินทำเรือกสวนไร่นา ตลอดจนพัฒนาสาธารณูปโภคของตนให้สะดวกสบายยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เช่นนี้ก็ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ตลอดจนสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่โดยตลอด และผันแปรไปตามวันและเวลาโดยไม่หยุดนิ่ง ยิ่งมนุษย์ใช้วิธีการเกษตรในการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เพื่อเป็นรายได้ของเกษตรกร ตลอดจนเป็นรายได้ของประชาชาติ สิ่งแวดล้อมทั้งด้านการเกษตรและมีใช้การเกษตรก็ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งแวดล้อมด้านการเกษตร เช่น ดิน น้ำ ลมฟ้าอากาศ ป่าไม้ พืชพรรณ ตลอดจนจำนวนของประเภทและปริมาณของสัตว์ที่อยู่ในอาศัยในโลกก็ย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา

เกษตรยั่งยืนแตกต่างจากเกษตรธรรมชาติในจุดนี้ เกษตรยั่งยืนยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ใช้ความรู้ด้านวิชาการเกษตรจัดการเกษตรให้มีผลผลิตสูง แต่ก็ใช้วิชาการเกษตรควบคุมป้องกันให้ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมเกิดขึ้นให้น้อยที่สุด เกษตรยั่งยืนพยายามใช้วิชาการเกษตรเพื่อทำให้เกษตรกร ได้ผลผลิตสูง ให้เกษตรกรมีรายได้ มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายขึ้น มีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปา มีบ้านช่องที่สะดวกสบาย ถูกสุขลักษณะ เกษตรกรมีรายได้พอเพียงที่จะส่งลูกหลานไปเข้าโรงเรียน เหลือเงินเก็บไว้ใช้จ่ายในยามที่จำเป็นและยามเจ็บป่วย ณ จุดเหล่านี้ที่เกษตรยั่งยืนนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเกษตรยั่งยืนมิได้ต้องการให้เกษตรกรมีรายได้มากมายจนสังคมเกษตรกรหรือสังคมของชนบทกลายเป็นสังคมเมืองหลวง เกษตรยั่งยืนมิได้ต้องการให้ชาวชนบทรับวัฒนธรรมภายนอกหรือวัฒนธรรมตะวันตกมาใช้ จนวัฒนธรรมด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มเปลี่ยนแปลงไปจนชาวบ้านมีความฟุ้งเฟ้อและใฝ่หาความสำราญนอกบ้าน โดยมีอบายมุขทั้งหลายเป็นตัวชักนำไป เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่แนวทางของเกษตรยั่งยืน เพราะความเจริญเช่นนี้ นำไปสู่ความล่มสลายของสังคมและความยากไร้ ตลอดจนการไร้คุณธรรมในที่สุด

เกษตรยั่งยืนเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ถึงแม้จะมีการใช้เทคโนโลยีตลอดจนสารเคมีอยู่บ้างแต่เพื่อการผลิตและการแปรรูปสินค้าเกษตร แต่ก็เป็นการใช้เทคโนโลยีแผนใหม่ด้วยความระมัดระวังมิให้สิ่งแวดล้อมและสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรต้องถดถอยไป ในแนวความคิดของเกษตรยั่งยืนมักนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านหรือแนวทางที่เกษตรกรปฏิบัติอยู่แต่ดั้งเดิมและเกิดประโยชน์มาใช้ควบคู่ และคิดแปลงร่วมกับ เทคโนโลยีแผนใหม่เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ที่ดินและสภาพแวดล้อมไม่ทรุดโทรมสามารถใช้ในการผลิตการเกษตรได้ชั่วลูกชั่วหลาน

ดังนั้น ในเกษตรธรรมชาติจึงเน้นให้เกษตรกรพอใจแต่เพียงปัจจัยสี่เท่านั้น ไม่ต้องการความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยในชีวิต ขอให้แค่มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ขาดรักษาโรค ซึ่งในสังคมปัจจุบันและอนาคตมนุษย์มิได้ใช้เพียงปัจจัยเหล่านี้ หากแต่มีปัจจัยอื่น ๆ ร่วมเสริมทำให้เกิดความสะดวกสบายขึ้นอีกระดับหนึ่ง ดังนั้นเกษตรธรรมชาติจึงแตกต่างไปจากเกษตรยั่งยืน โดยที่เกษตรธรรมชาติเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสุดโต่ง ส่วนเกษตรแผนใหม่ใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตสินค้าเกษตรให้ได้ปริมาณสูงเพื่อส่งออกเป็นรายได้ของประเทศ โดยไม่คำนึงว่าสภาพแวดล้อมถูกทำลายทรุดโทรมลงไป เกษตรกรรมในลักษณะเช่นนี้เป็น การเกษตรพาณิชย์ (Commercial farming) และหลาย ๆ คนเรียกกันว่าเกษตรเคมี (Chemical farming) เพราะใช้สารเคมีมากมาย อันเป็นการเกษตรเพียงเร่งผลผลิตอย่างสุดโต่งอีกทางหนึ่ง ส่วนการเกษตรยั่งยืนนั้นเป็นลักษณะที่ประนีประนอม (Compromization) อยู่ระหว่างกลางของเกษตรธรรมชาติและเกษตรพาณิชย์ ถือเอาหลักของมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางเป็นที่ตั้ง จะเอียงไปสู่เกษตรธรรมชาติมากน้อยก็ในกรณีที่สิ่งแวดล้อมเสื่อมมาก ต้องอนุรักษ์เอาไว้ หรือจะเอียงไปสู่เกษตรพาณิชย์มากน้อยก็ในกรณีที่ต้องเร่งการผลิตเพื่อหารายได้เพิ่มให้กับประชาชนี สุดแท้แต่เหตุการณ์และเงื่อนไขที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

ปัจจุบันผู้ผลิตทางการเกษตรเริ่มตระหนักว่าการผลิตโดยมุ่งเน้นในเชิงพาณิชย์ โดยหวังผลผลิตสูงสุดหรือผลตอบแทนเป็นตัวเงินอย่างเดียว นั้น นาน ๆ เข้าจะเป็นระบบการเกษตรที่ไม่ยั่งยืน เนื่องจากมีการใช้ปัจจัยการผลิตเกินความจำเป็น เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช ประกอบกับการชะล้างหน้าดิน การพังทลายของดิน จากปัจจัยดังกล่าว ผลสุดท้ายก่อให้เกิดมลภาวะและสภาพแวดล้อมโดนทำลาย ผลทำให้การผลิตทางการเกษตรต้องประสบความล้มเหลว เมื่อสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมแล้ว การจะปรับปรุงให้กลับมาอยู่ในสภาพสมบูรณ์เหมือนเดิมทำได้ยากยิ่ง และต้องลงทุนสูง เช่น ในปัจจุบัน เกษตรกรภาคกลางใช้ที่นาไปเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เป็นต้น เกษตรกรยั่งยืนเป็นแนวความคิดใหม่ของการพัฒนาการเกษตรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘ เริ่มต้นจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาซึ่งได้รับบทเรียนจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย อันมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบัน และต่อมาได้มีความเคลื่อนไหวในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เพื่อให้การเกษตรจากไม่ยั่งยืนนำไปสู่การพัฒนา "การเกษตรที่ยั่งยืน" ยั่งยืนหลังจากนั้นได้มีบทความที่กล่าวถึงการเกษตรกรรม วิธีต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรมชีวภาพที่เปลี่ยนแปลง (biodynamic agriculture) เกษตรกรรมฮิวมัส (humus farming) เกษตรกรรมอินทรีย์ (organic farming) เหล่านี้เป็นต้น (อำพล เสนาณรงค์, 2536) เหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นในประเทศสหราชอาณาจักรเช่นกันประมาณปีพ.ศ.๒๕๒๖ ได้มีการนำน้ำจากแม่น้ำไปวิเคราะห์ พบว่า มีสารละลายของปุ๋ยปนเปื้อนอยู่ในน้ำเกินมาตรฐาน คือนำน้ำไปบริโภคแล้วจะเป็นพิษกับผู้บริโภคจึงได้มีการณรงค์แก้ปัญหาเรื่องนี้ต่อมา สำหรับในประเทศไทยแนวความคิดนี้ได้เริ่มขึ้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ (๒๕๒๕-๒๕๓๓) มีการจัดสัมมนาบทความที่เกี่ยวข้องกับ "เกษตรยั่งยืน" โดย กรมวิชาการเกษตรได้เล็งเห็นความสำคัญของระบบการเกษตรแบบยั่งยืน คือการทำ การเกษตรที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค โดยกำหนดนโยบายเร่งรัดการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับนโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ ๖ และในปี พ.ศ.๒๕๓๖ กรมวิชาการเกษตรได้จัดทำเอกสารวิชาการเพื่อรวบรวมเรื่องราวทางวิชาการด้านการเกษตรยั่งยืนตามแนวคิดและวิวัฒนาการของเกษตรยั่งยืนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และ

พันธุ์พืช การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร การพัฒนาพันธุ์พืช การบริหารศัตรูพืช แนวทางการลด การใช้สารเคมีหรือสารพิษทางการเกษตร

๒.๒. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาพืชมันสำปะหลัง

มันสำปะหลัง (ชื่อวิทยาศาสตร์: *Manihot esculenta* (L.) Crantz) เป็นพืชหัวชนิดหนึ่ง เป็นพืชอาหารที่สำคัญอันดับ ๕ รองจากข้าวสาลี ข้าวโพด ข้าว และมันฝรั่ง ชื่อสามัญเรียกหลายชื่อเช่น Cassava, Yuca, Mandioa, Manioc, Tapioca ชาวไทยเดิมเรียกกันว่า มันสำโรง มันไม้ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า มันคันเคี้ย ภาคใต้เรียกมันเทศ (แต่เรียกมันเทศว่า "มันหลา") คำว่า "สำปะหลัง" ที่นิยมเรียกอาจมาจากคำว่า "ซำเปอ (Sampou)" ของชาวตะวันตกมันสำปะหลังมีแหล่งกำเนิดแถบที่ลุ่มเขตร้อน (Lowland tropics) มีหลักฐานแสดงว่าปลูกกันในโคลัมเบีย และเวเนซุเอลา มานานกว่า ๓,๐๐๐-๗,๐๐๐ ปีมาแล้ว (วิกิพีเดีย, สารานุกรมไทยเสรี, ๒๕๕๕)

ประวัติมันสำปะหลังในประเทศไทย

ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่นอนว่า มีการนำมันสำปะหลังมาสู่ประเทศไทยเมื่อไหร่ แต่สันนิษฐานว่ามีการนำเข้ามาจากมาเลเซีย เพราะคำว่า มันสำปะหลัง คล้ายกับคำในภาษาชาวตะวันตก ซึ่งเรียกมันสำปะหลังว่า สัมเปอ (Sampure) ซึ่งมีความหมายเหมือนคำยูนิคายู ในภาษามาเลย์ ซึ่งแปลว่าพืชที่มีรากขยายใหญ่ การปลูกมันสำปะหลังในครั้งแรกนั้นเริ่มปลูกทางภาคใต้ โดยปลูกระหว่างแถวต้นยางพาราขนาดเล็ก แล้วส่งผลิตผลที่ได้ไปจำหน่ายโรงงานทำแป้ง และโรงงานทำสาธูขนาดเล็กชั่วคราว แต่การปลูกมันสำปะหลังในภาคใต้นั้นค่อย ๆ หมดไป เพราะภายหลังต้นยางพาราก็โคคลุมพื้นที่หมดไม่สามารถปลูกมันสำปะหลังได้อีกต่อไป สำหรับการปลูกมันสำปะหลังเป็นการค้าแพร่หลายในปัจจุบันนี้เริ่มตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะในช่วงระยะนั้น ประเทศญี่ปุ่นขาดวัตถุดิบ และได้เริ่มสั่งซื้อแป้งมันสำปะหลังจากประเทศไทย เมื่อประมาณปี ๒๔๘๖ ในขณะที่สภาพภูมิประเทศริมฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงของประเทศไทย คือ จังหวัดชลบุรี และระยอง เนินเขาลาดเอียง ดินเป็นดินทราย ไม่มีแม่น้ำใหญ่ที่จะทำการชลประทานได้ พื้นที่ดังกล่าวไม่เหมาะแก่การทำนาและพืชไร่ชนิดอื่น ชาวบ้านจึงเริ่มปลูกมันสำปะหลัง ปรากฏว่า การปลูกมันสำปะหลังได้รับผลดี จนกลายเป็นอาชีพที่แพร่หลายอย่างรวดเร็ว เพราะมีตลาดจากทางญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา รวมถึงเพื่อนบ้านของไทย ได้สั่งแป้งมันสำปะหลังจากไทย จึงทำให้มีโรงงานแป้งมันสำปะหลังเพิ่มมากขึ้น และขยายพื้นที่เพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

การใช้ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลังเพื่อการเลี้ยงสัตว์ในประเทศไทย

การใช้ผลิตภัณฑ์มันสำปะหลังเริ่มขึ้นในปี ๒๔๘๘ ซึ่งในสมัยนั้นมีชาวเยอรมันทดลองนำเอาซี่แป้ง ซึ่งเป็นผลผลิตพลอยได้จากการทำแป้งมันสำปะหลังไปใช้เลี้ยงสัตว์ได้ผลเป็นที่พอใจคุ้มกับราคา แต่ซี่แป้งซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการทำแป้งมันสำปะหลังมีไม่มากพอกับความต้องการของตลาดยุโรป จึงมีผู้ริเริ่มเอาหัวมันสำปะหลังสดมาหั่นเป็นชิ้น ๆ นำมาตากแห้งและบดด้วยหินบดข้าวเป็นมันป่น ต่อมาปี ๒๕๐๐ ได้มีผู้นำกากมันสำปะหลังที่ทิ้งจากโรงงานผลิตแป้งมันสำปะหลังมาผสมปนรวม เรียกว่า กากมันป่น (waste meal) ใน

ราวปี ๒๕๐๓-๒๕๐๔ เป็นสินค้าที่ขายดีจึงมีการปลอมปนกันมาก โดยผสม ทราบ แคลบ ซีลีอู ผู้ซื้อในยุโรปจึงหันมาสนใจมันเส้นแทน คือการนำหัวมันสำปะหลังสดมาหั่นเป็นชิ้น ๆ แล้วตากให้แห้ง ต่อมาในปี ๒๕๑๐-๒๕๑๑ ได้มีบริษัทส่งเครื่องอัดเม็ดมาจากต่างประเทศเพื่อทำมันสำปะหลังอัดเม็ด โดยใช้มันเส้นเข้าเครื่องอัดออกมาเป็นแท่งเหมือนซอเล็ก เพื่อให้ส่งออกขายแทนมันเส้นซึ่งมีน้ำหนักเบา เปลือกเนื้อที่บรรทุกในระหว่างเรือมาก ต่อมาความต้องการมันอัดเม็ดในยุโรปเพิ่มสูงขึ้นจึงทำให้มีการเพิ่มพื้นที่การปลูกมันสำปะหลังไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันตก ซึ่งจากเดิมในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังของทั้งหมดของประเทศ ๔ แสนไร่เศษ และเพิ่มเป็น ๔ ล้านไร่ในปี ๒๕๑๕

มันสำปะหลังในจังหวัดกาญจนบุรี

ปัจจุบันมันสำปะหลังเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังเป็นอันดับ ๓ ของโลกรองจากไนจีเรีย และบราซิล สร้างรายได้ให้กับประเทศปีละกว่า ๓ หมื่นล้านบาท ในปี ๒๕๕๐/๒๕๕๑ ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ๗,๓๐๒,๕๖๐ ไร่ (มูลนิธิพัฒนามันสำปะหลังแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐) การเพิ่มผลผลิตมันสำปะหลังส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการเพิ่มพื้นที่ปลูกมากกว่า ปัญหาเกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังปัจจุบันคือดินเสื่อมสภาพจะเป็นปัญหาอันดับหนึ่ง (มูลนิธิพัฒนามันสำปะหลังแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐)

จังหวัดกาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่อยู่ทางภาคตะวันตกของประเทศไทย มีพื้นที่เป็นลำดับที่ ๓ ของประเทศ เนื้อที่ ๑๕,๔๘๓ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๒,๑๗๖,๕๖๘ ไร่ มีพื้นที่ดีต่อรองทางด้านเกษตร ๒.๕ ล้านไร่ มันสำปะหลังเริ่มปลูกในจังหวัดกาญจนบุรีเมื่อไหรันนั้นยังไม่เป็นที่แน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มปลูกในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของอุตสาหกรรมแป้งมันสำปะหลังในประเทศไทย โดยปลูกหลังพื้นที่ภาคใต้ และภาคตะวันออก ปัจจุบันมันสำปะหลังจัดเป็นพืชที่ปลูกเป็นอันดับ ๓ ของจังหวัดกาญจนบุรี รองจากอ้อย และข้าวโพด จากสถิติปี ๒๕๔๓-๒๕๔๕ กาญจนบุรีมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังโดยรวม ๔๓๖,๘๐๘ ไร่ มีจำนวนลานมันสำปะหลังทั้งสิ้น ๑๖๕ ลาน มีวัตถุดิบหัวมันสดจำนวน ๖๔๐,๒๑๑ ตัน/ปี และมีการผลิตมันเส้นจำนวน ๒๑๕,๑๔๖ ตัน/ปี

๒.๓. บริบทชุมชน

๒.๓.๑. ประวัติศาสตร์ของชุมชน

บ้านกอม่องทะเป็นหมู่บ้านชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง (โกล่ว) ตั้งอยู่ ณ หมู่ที่ ๒ ตำบลไล่โว่ อำเภอส้มขะบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน ก่อนที่จะมาเป็นหมู่บ้านกอม่องทะ ณ ปัจจุบัน เคยมีบ้านกะตะไหล่มาก่อนซึ่งอยู่คนละที่กับที่ตั้งบ้านกอม่องทะปัจจุบันแต่ไม่มีใครทราบแน่ชัดว่าเกิดขึ้นในสมัยใด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในยุคเดียวกับพระศรีสุวรรณคีรีองค์ที่ ๕ (ทะเจียงโปรบ) และเมื่อถามว่าคนกะเหรี่ยงอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยใด ก็ไม่มีใครทราบแน่ชัดเช่นกัน ส่วนคำว่า “กอม่องทะ” เป็นคำในภาษาไคยังมีทราบแน่ชัด แต่จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ภายในหมู่บ้านสันนิษฐานว่าเป็นภาษาพม่าซึ่งเป็นคำเฉพาะที่ใช้เรียกผู้หญิง (สัมภาษณ์ ลงชิงโพ ๕ มีนาคม ๒๕๕๔) ส่วนคำว่า “ทะ” หมายความว่า “ชน” หรือ “บรรจบกัน” ซึ่งปัจจุบันคำว่า “กอม่อง” เป็นชื่อหัวสาขหนึ่งภายในหมู่บ้านที่ไหลลงมาจากภูเขา

บรรจบกับหัวรันตีซึ่งไหลผ่านกลางหมู่บ้านจึงเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่ากองม่องทะ (สัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัยบ้านไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๔)

ละว้าชนเผ่าดั้งเดิมริมหัวรันตี

แต่จากคำบอกเล่าที่เป็นตำนานของคนในหมู่บ้านได้เล่าถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มละว้าในพื้นที่แห่งนี้ก่อนที่คนกะเหรี่ยงจะอพยพเข้ามา ซึ่งมีตำนานเล่าขานกันว่า“เดิมพื้นที่แห่งนี้ละว้าได้อาศัยอยู่มาก่อน และส่งแร่ดีบุกให้กับราชสำนักไทยเพื่อส่งไปเป็นเครื่องราชบรรณาการให้แก่เมืองจีนจำนวน ๑๐ ตัน ซึ่งในสมัยนั้นคนไทยยังรู้จักแร่ตะกั่ว ไทยจึงสั่งให้ละว้าไปหาแร่ตะกั่ว ละว้าจึงต้องรับใช้คนไทยซึ่งเป็นงานที่ทำให้พวกละว้าเหนื่อยมาก ละว้าจึงสาปแช่งคนไทยให้เจ็บไข้ตะกั่วให้หมดแล้วจึงหายตัวไป เหลือแต่คนกะเหรี่ยง” (สัมภาษณ์ ลงชิงโพ ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)ปัจจุบันวังน้ำในแม่น้ำรันตียังมีชื่อเรียกในภาษาพูดของชนเผ่าละว้า เช่น ฤยว้า

ละว้าหายไปไหน ?

และจากการพูดคุยกับผู้รู้ในหมู่บ้านซึ่งได้สันนิษฐานตามตำนานว่า การที่ละว้าถูกกลืนกินไปหมดอาจเป็นเพราะถูกกลืนโดยคนกะเหรี่ยงที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากประเทศพม่าในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะในช่วงเวลานั้นคนละว้าอาจมีจำนวนน้อยกว่าคนกะเหรี่ยงที่อพยพหนีสงครามเข้ามาอยู่ในพื้นที่ และอาจแต่งงานมีลูกหลาน และใช้ภาษากะเหรี่ยง พูดภาษากะเหรี่ยง เพราะในขณะนั้นคนกะเหรี่ยงมีตัวหนังสือเขียนแล้ว จึงถูกกลืนกลายเข้าไปในสังคมและวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงจนหมด โดยมีหลักฐานว่าคนกะเหรี่ยงในหมู่บ้านกองม่องทะบางคนมีเชื้อสายของละว้าด้วยเช่นเดียวกัน

กองม่องทะชุมชนริมแม่น้ำรันตีสสมัยอยุธยา

การอพยพของคนกะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่นั้น มีข้อสันนิษฐานได้ว่ามาจากหมู่บ้านเมกะวะ เมืองมะละแหม่งประเทศพม่าซึ่งหนีภัยสงครามในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาในสมัยของพระเจ้าอลองพญา หรือที่คนกะเหรี่ยงเรียกว่า *อ่องอะยะ* โดยอพยพเข้ามาพร้อมกับชนชาติมอญ และได้เดินทางตามลำน้ำยอแควน้อยไปอยู่ ณ เมือง “กวางมะรี” หรือกาญจนบุรีในปัจจุบัน เมื่ออยู่ต่อมาจึงขอเจ้าเมืองกาญจนบุรีอพยพขึ้นไปตามลำน้ำแควน้อยและเข้ามาตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในบริเวณเขตทุ่งใหญ่นเรศวร ณ ปัจจุบัน ซึ่งมีเรื่องเล่าขานกันว่าในบริเวณริมแม่น้ำรันตี (ที่ตั้งหมู่บ้านกองม่องทะปัจจุบัน) เคยเป็นเส้นทางเดินทัพของพม่า กษัตริย์พม่าที่ครองเมืองมณฑลเลชื่อเมคิลา (ภาษากะเหรี่ยง) เข้ามาทางเมืองทเวเพื่อเดินทัพเข้ามายังเขตไทยโดยใช้เส้นทางบ้านอีต่องมาตามลำห้วยปิล็อก โดยมีจุดประสงค์เพื่อไปเอาเมืองศรีสวัสดิ์ซึ่งมีเจ้าเมืองชื่อ “หม่องโปิยะใจ” เป็นคนละว้า ซึ่งผลของสงครามพม่าในสมัยนั้นสามารถยึดเมืองศรีสวัสดิ์ได้ แต่แล้วมีคำทำนายจากฤาษีว่าถ้าพม่าครอบครองเมืองนี้ต่อไปก็จะเป็นทุกข์ พม่าจึงถอยทัพกลับมาทางแม่น้ำรันตี โดยมาทางห้วยปงปึง, อ่องไว และเท่าดี ห้วยดังกล่าวพม่าได้ตั้งชื่อเอาไว้เพื่อฝากให้คนไทยได้ระลึกถึงสงครามที่พม่าได้รับชนะ ซึ่งปัจจุบันบริเวณห้วยดังกล่าวอยู่ในพื้นที่บ้านกองม่องทะ

กองม่องทะยุครัตนโกสินทร์

ในช่วงสงคราม ๙ ทศซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คนกะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่ได้มีบทบาทในการปกป้องประเทศไทย โดยเป็นกองสอดแนมให้กับกองทัพไทยในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำรันตี และสามารถจับเชลยพม่าได้ ๓ คนและสอบสวนจนกระทั่งรู้ได้ว่ากองทัพพม่าจะมาจำนวนเท่าไรและเข้ามาทางไหน จนไทยได้รับชัยชนะในที่สุด (สัมภาษณ์ ลุงธงชัย ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๔) และด้วยคุณงามความดีดังกล่าวที่กลุ่มคนกะเหรี่ยงได้ให้ไว้กับประเทศไทย เมืองสังขละบุรีจึงถูกยกให้เป็นเมืองหน้าด่าน มีเจ้าเมืองปกครองเป็นคนกะเหรี่ยง ต่อมาในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แต่งตั้งหัวหน้าคนกะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่ให้เป็นพระศรีสุวรรณคีรีปกครองเมืองสังขละบุรีสืบเชื้อสายต่อกันมาถึง ๕ องค์ รวมทั้งพระราชทานพระแก้วมรกตให้ไว้ที่วัดสะเนฟองจนถึงปัจจุบัน

กองม่องทะในยุคสงครามโลกครั้งที่ ๒

จากคำบอกเล่าของลุงโกล่า ไทรสังขवालลิน “บ้านเดิมของเรายู่หมู่บ้านทิม่องทะและอพยพเข้ามาในหมู่บ้านกองม่องทะ เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาตั้งสถานีรถไฟที่หมู่บ้านทิม่องทะ ในตอนนั้นคนในหมู่บ้านค่อนข้างอยู่อย่างกระจัดกระจาย อยู่ตามพื้นที่ทำกินของตนเองและย้ายที่ตามรอบของไร่หมุนเวียน” ลุงหม่องโจปอง และ นายไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านกองม่องทะ ได้ให้ความเห็นตรงกันว่า เดิมหมู่บ้านไม่ได้ชื่อกองม่องทะ และที่ตั้งของหมู่บ้าน ณ ปัจจุบันไม่ได้อยู่ที่ตรงนี้ แต่ตั้งอยู่บริเวณ “ป่งปิ้ง” (โซนพื้นที่เลี้ยงสัตว์ห่างจากหมู่บ้าน ๘ กิโลเมตร) มีชื่อว่าหมู่บ้าน “กะตะไหล” ซึ่งเป็นภาษามอญ แปลว่า เลือกระโดดแม่น้ำ ในตอนนั้นมีบ้านอยู่ ๘ หลังคาเรือน และมีกำนันปกครองชื่อกำนันเขียบ โดยขึ้นอยู่กับพื้นที่ของตำบลปริงผล (สัมภาษณ์ ๙ มีนาคม ๒๕๕๔) และมีการโยกย้ายที่ตั้งหมู่บ้านหลายครั้งจนมาถึงที่ตั้งหมู่บ้านกองม่องทะ ณ ปัจจุบัน จึงมีการสันนิษฐานว่าบ้านกะตะไหลน่าจะเกิดในยุคพระศรีสุวรรณคีรีองค์ที่ ๕ (ทะเจียงโปรย) โดยใช้หลักฐานอ้างอิงตามลำดับของเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ในขณะนั้น ดังต่อไปนี้

๑. พระฉัตร พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๕๘
๒. พระพองแยะ พ.ศ. ๒๔๕๘-๒๔๖๒
๓. พระหนึ่งแอ พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๗๑
๔. พระย่องป๊ะ พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๔๘๐
๕. พระเนละน่อง พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๕๐๑
๖. พระย่องหลู พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๒๓
๗. พระเนหว่าย พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๒๘
๘. พระครูสิริกาญจนพิต พ.ศ. ๒๕๒๘ - ปัจจุบัน

จากหลักฐานลำดับเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์เริ่มตั้งแต่ปี ๒๔๕๒ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (๒๕๕๔) จะพบว่าช่วงระยะเวลานับตั้งแต่มีการตั้งบ้านกะตะไหลจนมาถึงการตั้งหมู่บ้านกองม่องทะจะมีอายุรวมกัน ๑๐๒ ปี และสามารถสันนิษฐานได้ว่าบ้านกะตะไหลอาจเกิดขึ้นในสมัยของพระศรีสุวรรณคีรีองค์ที่ ๕ (ทะเจียงโปรย เสด็จพันธ) ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น หมู่บ้านกองม่องทะมีการปรับเปลี่ยนหมุนเวียนสถานที่ตั้งหมู่บ้านของตัวหมู่บ้านและการกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอาจจะมีปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอกที่ทำให้

เกิดการอพยพโยกย้ายพื้นที่ เช่น การทำไร่หมุนเวียนเพื่อหาพื้นที่ทำกินในรอบหมุนเวียนใหม่โดยจะไม่ทำซ้ำในที่เดิม เรื่องของโรคระบาดที่เกิดขึ้น เช่น ไข้ทรพิษ, อหิวาตกโรค และด้วยประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ป่า เช่น เสือ ซึ่งถ้าเสือเข้ามาภายในถิ่นที่อยู่อาศัยของคน และเข้ามาได้หมู่บ้านก็ต้องอพยพและหาที่อยู่ใหม่ในพื้นที่เพราะเหมือนเป็นการบอกเหตุล่วงหน้าว่าจะเกิดสิ่งไม่ดีขึ้นภายในหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ ดุงเนแสง)

จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน บ้านกอม่งทะมีการโยกย้ายหมู่บ้านมาแล้วหลายครั้งซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑. บ้านกะตะไหล่ บริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์ในปัจจุบัน ห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านในปัจจุบัน ๘ กิโลเมตร
๒. ปลองพะเล ซึ่งมีความหมายว่า เป็นพื้นที่ราบ และเพี้ยนมาเป็นชื่อตำบลปรงผลในปัจจุบัน และเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒
๓. กอม่งทะ (ที่ตั้งหมู่บ้าน ณ ปัจจุบัน) เป็นสถานที่ที่อพยพครั้งล่าสุดและเป็นที่ตั้งหมู่บ้านจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกเหนือจากพื้นที่ที่ได้กล่าวมาแล้ว ในอดีตชาวกะเหรี่ยงในชุมชนกอม่งทะยังกระจัดกระจายตัวกันอยู่เป็นกลุ่มตามโซนพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

๑. กอม่ง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ ๓ กิโลเมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นภูเขา บนภูเขามีสถลักษณะเป็นพื้นที่ราบ มีลำห้วยกอม่งไหลผ่าน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๐๐ เมตร ในอดีตเคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านกอม่งทะในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ จากคำบอกเล่าพบว่าเคยมีเชลยศึกหนิทหารญี่ปุ่นเข้ามาขอกล้วยชาวบ้านกิน และเป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์อีกด้วย (สัมภาษณ์ลงชิงโพ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔)
๒. หินตั้ง หรือ “โลวลองทอง” อยู่ห่างจากหมู่บ้านไปทางด้านทิศใต้ ปัจจุบันอยู่ทางฝั่งเขตอุทยาน ฯ เขาแหลม ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน และมีสำนักสงฆ์อยู่ด้วย เช่นเดียวกับที่กอม่ง ปัจจุบันพอหลงเหลือหลักฐานที่บ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐาน เช่น พระพุทธรูปที่ถูกเก็บไว้ในถ้ำ และไม่ขึ้นต้นไม้และไม่ผล เช่น ต้นขนุน, ส้มโอ, ต้นนุ่น เป็นต้น

สรุปข้อสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์บ้านกอม่งทะ

แต่เดิมก่อนที่จะมาเป็นหมู่บ้านกอม่งทะ เคยมีบ้านกะตะไหล่มาก่อนซึ่งอยู่คนละที่กับที่ตั้งบ้านกอม่งทะปัจจุบัน แต่ก่อตั้งขึ้นในสมัยใดมีอาจทราบได้แน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในยุคของพระศรีสุวรรณศรีองค์ที่ ๕ (ทะเจียงโปรบ) โดยการเทียบเคียงตามลำดับของเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์องค์แรกในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ทั้งนี้ยังมีข้อสันนิษฐานด้วยว่า ในช่วงยุคแรกก่อนที่จะกลุ่มคนกะเหรี่ยงจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ละว้าที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อน หลังจากนั้นในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา กลุ่มคนกะเหรี่ยงในเขตประเทศพม่าจึงได้อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่ร่วมกับชนชาติละว้าและผสม

กลมกลืนกับชนเผ่าละว้าทั้งด้านภาษาและวัฒนธรรม จนกระทั่งชนเผ่าละว้าหายสาบสูญไปหรือ โคนกลืนกลายไปในที่สุด ต่อมาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๔๕๒-๒๔๕๘) ได้มีการก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นชื่อว่าหมู่บ้านกะตะไหล่โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ด้วยกัน ๗ หลังคาเรือนในบริเวณห้วยป่งปึง หลังจากนั้นได้อพยพโยกย้ายไปที่ปล่องผาเสด้วยสาเหตุของสงครามโลกครั้งที่ ๒ และอาจเป็นเพราะมีการอพยพเข้ามาของคนกะเหรี่ยงในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านทิม่องทะและหนองปะโด่ง (ซึ่งบริเวณหมู่บ้านดังกล่าวเป็นสถานที่สร้างสถานีรถไฟของกองกำลังทหารญี่ปุ่น) ทำให้บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านดั้งเดิม (ที่ปล่องผาเส) ไม่เพียงพอจึงมีการโยกย้ายพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเข้ามาอยู่ในสถานที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน และได้สถานะหมู่บ้านกองม่องทะ หมู่ที่ ๒ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรีอย่างเป็นทางการประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๕ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๗ ทางกรมป่าไม้ในสมัยนั้นได้ประกาศพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรซึ่งรวม ๖ หมู่บ้านในตำบลไล่โว่เข้าไปด้วย โดยพื้นที่บ้านกองม่องทะทางด้านทิศเหนืออยู่ในเขต ๑ ทุ่งใหญ่นเรศวร และในปี พ.ศ.๒๕๒๗ พื้นที่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านก็ถูกประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติเขาแหลม ซึ่งในปีเดียวกันนี้เองได้มีการอพยพของคนในหมู่บ้านที่ถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม) เช่น บ้านหนองปะโด่ง บ้านเกร็งสะคา บ้านทิม่องทะ เป็นต้น เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านกองม่องทะทำให้หมู่บ้านกองม่องทะมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ.๒๕๓๔ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางด้านระบบนิเวศน์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรจึงถูกประกาศให้เป็นพื้นที่มรดกโลก ซึ่งทางรัฐบาลและกรมป่าไม้ในสมัยนั้นมีแนวคิดที่จะอพยพชาวบ้านในตำบลไล่โว่รวมถึงชาวบ้านกองม่องทะออกจากพื้นที่เขต ๑ ทุ่งใหญ่นเรศวร โดยจัดสรรพื้นที่ให้ไปอยู่แต่ชาวบ้านไม่ได้โยกย้าย

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านกองม่องทะ

ลำดับเหตุการณ์สำคัญ	ช่วงยุคสมัย	พ.ศ.
ชนเผ่าละว้าได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนเป็นพวกแรก โดยการขุดคูกส่งให้แก่ราชสำนักของสยาม	สมัยกรุงศรีอยุธยา	-
ชนชาติกะเหรี่ยงได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยหนีภัยสงครามมาจากเมืองเมกะวะ ประเทศพม่า	ปลายกรุงศรีอยุธยา	พ.ศ.๒๓๐๐-๒๓๑๐
แต่งตั้งขุนศรีสุวรรณ เป็นพระศรีสุวรรณเป็นเจ้าเมืองสังขละบุรี สันนิษฐานว่าเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมห้วยรันตี	กรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓)	-
สมัยพระศรีสุวรรณศรีองค์ที่ ๕ มีปรากฏหมู่บ้านชื่อ “กะตะไหล่” มีกำนันเขียนปกครองอยู่บริเวณห้วยป่งปึง ในเขตหมู่บ้านกองม่องทะปัจจุบัน	กรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๕)	พ.ศ.๒๔๕๒-๒๔๕๘
เกิดการอพยพของคนในหมู่บ้านทิม่องทะ และหนองปะโด่ง ด้วยสาเหตุของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทำให้ต้องมีการโยกย้ายพื้นที่ตั้งหมู่บ้านจาก	ช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒	พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๖

บริเวณป่าปงมาอยู่ใกล้ป่าสงวน		
โยกย้ายจากป่าสงวนมาอยู่ในที่ตั้งหมู่บ้าน ณ ปัจจุบัน และก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ	ยุคหลัง ๒๕๐๐	พ.ศ. ๒๕๐๕
ตำบลไล่โว่ถูกประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ฯ ซึ่งรวมถึงพื้นที่บ้านกอม่องทะฝั่งทางด้านทิศเหนือ	-	พ.ศ. ๒๕๑๗
เกิดการอพยพจากหมู่บ้านหมีเชอและหมู่บ้านทิลีป่าเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านกอม่องทะ ด้วยกลัวภัยจากพรรคคอมมิวนิสต์	ยุค พ.ศ.ท.	พ.ศ. ๒๕๑๕
มีการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ์(เขื่อนเขาแหลม) เกิดการอพยพของคนจากหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการปิดเขื่อน เข้ามาในหมู่บ้านกอม่องทะ และประกาศอุทยานแห่งชาติเขาแหลม ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านกอม่องทะ	ยุคหลัง พ.ศ.ท.	พ.ศ. ๒๕๒๗
พื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรฯ ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่มรดกโลกรวมทั้งพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านกอม่องทะ และทางรัฐบาลเริ่มมีแนวคิดที่จะอพยพคนออกจากป่า มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ เข้ามาสำรวจพื้นที่และจัดทำเป็นรูปแบบโมเดลการใช้ประโยชน์พื้นที่ไร้หมุ่นเวียนเป็นครั้งแรกโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน	ยุคปิดป่า-	พ.ศ. ๒๕๓๔-ปัจจุบัน

๒.๓.๒. ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านกอม่องทะอยู่ในเขตปกครองของหมู่ที่ ๒ ตำบลไล่โว่ อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและบางส่วนของพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาแหลม ลักษณะภูมิประเทศมีลักษณะพื้นที่ราบในหุบเขา เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ มีลำห้วยรันตีไหลผ่านกลางหมู่บ้านตลอดปี ซึ่งมีต้นสายมาจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร รวมถึงห้วยกอม่องและห้วยกุ้ง

๒.๓.๓. ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

หมู่บ้านกอม่องทะมีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้
ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านเกาะสะเค็ง

ทิศใต้	ติดต่อกับ	อุทยานแห่งชาติเขาแหลม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	เขต ๑ ห้วยใหญ่เรศวร และอุทยาน ๑ เขาแหลม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เขื่อนวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม)

๒.๓.๔. สภาพภูมิอากาศ

โดยทั่วไปสภาพภูมิอากาศของหมู่บ้านกองม่งทะมีลักษณะพิเศษเนื่องจากอิทธิพลของผืนป่าห้วยใหญ่เรศวร และสภาพภูมิอากาศ แบ่งออกเป็น 3 ฤดู

- ฤดูร้อน ระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน เป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ อากาศเย็นบางครั้งมีฝนตก
- ฤดูฝน ระหว่างเดือนเมษายน-พฤศจิกายน เป็นช่วงเวลาที่ยาวนานและมีฝนตกชุก
- ฤดูหนาว ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-กุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่มีอากาศเย็นและหนาวจัด

๒.๓.๕. การคมนาคม

บ้านกองม่งทะอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอสังขละบุรีประมาณ ๒๔ กิโลเมตร การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสามารถเดินทางได้ ๒ เส้นทาง

- เดินทางจากที่ว่าการอำเภอสังขละบุรีไปตามถนนลาดยาง สังขละบุรี – ทองผาภูมิ (๓๒๓) ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายตามถนนดินลูกรังทางเข้าหมู่บ้านกองม่งทะเป็นระยะทางประมาณ ๕ กิโลเมตร ใช้ได้ตลอดทั้งปี
- เดินทางโดยทางเรือ นั่งเรือจากสะพานรันตีเข้าหมู่บ้านใช้ระยะเวลา ๑ ชั่วโมง

๒.๔. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

๒.๔.๑. การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านกองม่งทะมีลักษณะเป็นที่ราบอยู่ในหุบเขา ประกอบกับมีลำห้วยรันตีไหลผ่านกลางหมู่บ้าน รวมทั้งห้วยกองม่งและห้วยกุ่มไหลผ่านซึ่งมีน้ำตลอดปี การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านจึงอยู่ใกล้แหล่งน้ำอุปโภคและบริโภค การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่โล่งและกว้างมากกว่าทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งจะมีลักษณะเป็นหน้าผาหินสูงไม่สามารถขยายพื้นที่ได้

๒.๔.๒. การปลูกสร้างบ้านเรือน

ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือน สร้างเป็นบ้านชั้นเดียว ยกพื้นสูง บริเวณใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่พักคอก และเก็บวัสดุอุปกรณ์ วัสดุที่ใช้สร้างบ้านส่วนใหญ่เป็นไม้จริง และบ้านปูน บางส่วนสำหรับประชากรบัตรสีจะใช้ไม้ไผ่ ในการสร้างบ้าน การสร้างบ้านส่วนใหญ่จะสร้างบ้านด้วยตนเอง แต่ในปัจจุบันภายในหมู่บ้านมีช่างผู้รับเหมาก่อสร้างสำหรับครอบครัวที่มีฐานะ

๒.๔.๓. ลักษณะโครงสร้างของประชากร

บ้านกองม่องทะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เชื้อสายกะเหรี่ยง (โพลั่ว) จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาเชื่อว่า กะเหรี่ยงโพลั่วในพื้นที่อำเภอสังขละบุรีกลุ่มนี้อพยพมาจากประเทศพม่าเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว และเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณที่เรียกว่า “บิเหล่อวโหว่” หรือห้วยหินแดง (จุดที่แม่น้ำสามสายมาบรรจบกัน อ่างเก็บน้ำเขื่อนเขาแหลมในปัจจุบัน) และหมู่บ้านกองม่องทะเป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งมีคนกะเหรี่ยงมาตั้งถิ่นฐาน และมีการอพยพเคลื่อนย้ายตามสถานการณ์ในช่วงเวลาขณะนั้นจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น การเกิดโรคระบาด โจรผู้ร้ายชุกชุม ผลกระทบจากสงครามโลก หลบหนีจากการปฏิวัติ และจากการสร้างเขื่อน เป็นต้น ปัจจุบันบ้านกองม่องทะมีจำนวนครัวเรือน ๒๐๕ ครัวเรือน รวมประชากรทั้งหมด ๑,๒๖๔ คน แบ่งเป็นชาย ๓๓๖ คน หญิง ๓๓๐ คน และจำนวนประชากรผู้ถือบัตรสี่แบ่งเป็นชาย ๓๑๕ คน หญิง ๒๓๕ คน (ประชากรบัตรสี่ส่วนใหญ่เป็นคนกะเหรี่ยงที่เกิดในประเทศพม่า และรวมถึงคนพม่า และคนมอญ อย่างละ ๑๐ คน) ประชากรที่ถือบัตรสี่ส่วนใหญ่คือกลุ่มที่อพยพเข้ามาประมาณปี พ.ศ.๒๕๓๔ และ พ.ศ.๒๕๔๒ แบ่งออกเป็น บัตรสี่ฟ้า คือกลุ่มที่มาอยู่ภายในชุมชนก่อนปี พ.ศ.๒๕๓๔ และบัตรสีเขียวขอบแดง คือทางอำเภอสำรวจเพิ่มเติมในปี พ.ศ.๒๕๔๒ (สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ ๕ มีนาคม ๒๕๕๔)

๒.๔.๔. ลักษณะโครงสร้างทางสังคมและระบบเครือญาติ

ก. การจัดระเบียบสังคม มีดังนี้

๑) ผู้นำทางราชการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล และข้าราชการต่าง ๆ ผู้ใหญ่บ้านกองม่องทะปัจจุบันเป็นลำดับที่ ๔ คือ ผู้ใหญ่ไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองในชุมชน มีการวางแผนงานข้อปฏิบัติร่วมกันของชุมชน สามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการได้ ผู้ที่ทำหน้าที่ลักษณะนี้เรียกว่า “เรียดีเยะ”

๒) ผู้นำทางศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ มัคทายก (ตะก่าเกีย) ตลอดจนผู้นำในการประกอบพิธีในชุมชน (โบวอ) ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อทั้งทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเดิมของชุมชน ผู้ที่ทำหน้าที่ลักษณะนี้เรียกว่า “ด่องเหมียะ”

๓) ผู้นำในการประกอบอาชีพ ซึ่งได้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ทำหน้าที่เกี่ยวกับจัดการระบบเศรษฐกิจภายในชุมชน เป็นเรื่องของการทำมาหากิน การทำไร่ การทำสวน การทำนา รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการคิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน ผู้ที่มีความรู้ด้านนี้เรียกว่า “ลือก่าวะ”

ข. ระบบเครือญาติ ครอบครัวเป็นสถาบันที่เล็กที่สุดและมีความสำคัญที่สุดที่จะปลูกฝังสิ่งต่าง ๆ ให้กับลูก หลาน ตามความเชื่อ ตามประเพณี ให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญระดับแรกที่เป็นตัวกำหนดสิ่งต่าง ๆ ให้อยู่ในกรอบ ตามระบบความคิดนั้น ๆ ชาวกะเหรี่ยงโพลั่วมีความเชื่อเรื่องสายตระกูล มีการนับถือผีบรรพบุรุษ และกลุ่มด้ายสีต่าง ๆ

ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดในครอบครัว เพราะเป็นผู้ที่สืบทอดสายตระกูลในอนาคต ผู้หญิงจึงมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในครัวเรือนมากทั้งการดูแลกิจการต่าง ๆ ในครัวเรือน การหุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือนเป็นหน้าที่ของผู้หญิง และที่สำคัญคือการดูแลใส่ใจการไหว้ผีบรรพบุรุษและเป็นแกนนำของสาย

ตระกูลในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้ชายที่แต่งงานด้วยจะเป็นฝ่ายเข้ามาอาศัยอยู่ในครอบครัวของภรรยา และนับถือฝ่ายผู้หญิง (Matrilinal) เมื่อถึงเวลาสมควรจึงสามารถแยกออกไปตั้งครอบครัวต่างหากได้

๒.๔.๕. การศึกษา

โรงเรียนบ้านกองม่องทะ ตั้งอยู่ที่หมู่ ๒ บ้านกองม่องทะ เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เขต ๑ สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีการเรียนการสอนในระดับอนุบาลถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (อนุบาล – ม. ๓) และมีนักเรียนในหมู่บ้านใกล้เคียงก็จะมาศึกษาต่อที่นี่ อีกทั้งมีหอพักนักเรียนให้ด้วยสำหรับนักเรียนหมู่บ้านอื่น ซึ่งสะดวกกว่าการไปศึกษาต่อในตัวอำเภอหรือในเมือง และนอกจากนี้ก็มีกรขยายโอกาสให้หมู่บ้านอื่นที่ใกล้เคียง โดยการใช้ห้องเรียนพิเศษแบบเรียนรวม อีก ๒ หมู่บ้าน โดยให้ครูจากโรงเรียนบ้านกองม่องทะไปประจำอยู่ส่วนหนึ่ง

๒.๔.๖. สาธารณสุข

บ้านกองม่องทะมีสถานอนามัย ๑ แห่ง (ตอนนี้ใช้ชื่อ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล) ปัจจุบันมี นายพลกฤษต์ คล้าเงิน เป็นหัวหน้าสถานอนามัย และเจ้าพนักงานสาธารณสุข ๒ ท่าน นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครหมู่บ้านจำนวน ๑๕ ท่าน ซึ่งอาสาสมัครมีหน้าที่รับข่าวสารด้านสุขภาพจากสถานอนามัยและนำมากระจายข่าวให้แก่ชาวบ้าน อีกทั้งเป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่อนามัยในเรื่องของการจัดยา รวมทั้งเช็คประวัติข้อมูลของผู้ป่วยภายในหมู่บ้าน โรคที่พบบ่อยภายในหมู่บ้านได้แก่ โรคไข้หวัด มาลาเรีย และอหิวาตกโรค

นอกจากการรักษาด้วยสถานอนามัยภายในหมู่บ้านแล้วบ้านกองม่องทะยังมีการรักษาโดยการรับประทานยาสมุนไพรซึ่งจะมีหมอภูมิปัญญาพื้นบ้านฝนยาให้ทาน แต่จะมีการจับชีพจรตรวจหาโรคก่อนเพื่อที่จะนำไปรักษาและฝนยาให้ตรงกับโรคที่จะรักษาได้ต่อไป

๒.๔.๗ การปกครอง

บ้านกองม่องทะแบ่งการปกครองออกเป็น ๔ กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีหัวหน้ากลุ่มซึ่งทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ประชุม รวมทั้งทำหน้าที่ผลัดเวรกันพัฒนาหมู่บ้านในวันพระ ในอดีตที่ผ่านมาหมู่บ้านกองม่องทะมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้วจำนวน ๔ ท่านด้วยกัน ประกอบด้วย

๑. นายพู่วี
๒. นายแจ้งยะ
๓. นายจิรศักดิ์ ธารวนารักษ์
๔. นายไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ (ปัจจุบัน) นอกจากผู้ใหญ่บ้านแล้วบ้านกองม่องทะมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ดูแล ในส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้
 - นายณรงค์ เพลินไพรเย็น
 - นายส่วยละเหยง ไทรสังขละทัศนีย์ ฝ่ายปกครอง
 - นายประดิษฐ์ ช่วยบำรุงวงศ์ ฝ่ายปราบปราม

- นายอ่องเจียวโพ สมนามทอง ฝ่ายปราบปราม
- นายวสันต์ ช่วยบำรุงวงศ์ สารวัตรกำนัน

ทั้งหมดนี้เป็นส่วนของผู้นำทางการของหมู่บ้านกองม่องทะซึ่งทำหน้าที่ปกครอง รวมทั้งใกล้เคียงกรณีพิพาท กำหนดและรักษากฎเกณฑ์ความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน นอกจากงานด้านการปกครองแล้ว หมู่บ้านกองม่องทะยังมีกิจกรรมด้านอื่น ๆ เช่น วัฒนธรรม การศึกษา ด้านสาธารณสุข และด้านทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมในส่วนนี้จะมีคณะกรรมการหมู่บ้านที่รับผิดชอบบทบาทหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. นายธงชัย สุขเจริญประเสริฐ ประธานคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบ้านกองม่องทะ
๒. นายเขียหรีโพ พลีเพื่อชาติ ฝ่ายพัฒนาหมู่บ้าน
๓. นายวิฑูรย์ สังขวัญญู ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม
๔. นายทรงวุฒิ เถลิงวิทย์สถาพร ฝ่ายสวัสดิการสังคม
๕. นายดอกลีหย่ง พนาอุดม ฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อย
๖. นายอำพล พลีเพื่อชาติ ฝ่ายสาธารณสุข
๗. นายณรงค์ เพลินไพรเย็น ผู้ทรงคุณวุฒิ
๘. นายอภิชาติ เสดะพันธ์ เลขานุการ
๙. น.ส. มณีรัตน์ พลีเพื่อชาติ เภรณูญิก

๒.๔.๘. วัฒนธรรม และประเพณี

พิธีกรรมและประเพณีทั้งสิบสองเดือน

เดือนเมษายน งานบุญสงกรานต์ (โบวต้องกร่อง หรือ โบวอะด่า) สำหรับงานบุญสงกรานต์นี้ ชาวกะเหรี่ยงในตำบลไล่ไถ่นั้นจะจัดขึ้นโดยไม่ได้นับวันตามปฏิทินสากล แต่ชาวบ้านจะนับตามจันทรคติ คือเริ่มจากขึ้น ๑๓ ค่ำถึงแรม ๑ ค่ำ และจัดเวียนกันไปตามแต่ละหมู่บ้านตามความเหมาะสม หรือบางหมู่บ้านก็จัดพร้อมกัน เพื่อให้หมู่บ้านอื่น ๆ ได้มาร่วมงานได้และจัดในเดือนเมษายนเหมือนกัน งานบุญนี้จะจัดโดยปกติเป็นเวลา ๓ วัน ๔ คืน ซึ่งอธิบายได้ว่าในแต่ละวันจะมีกิจกรรมทางความเชื่อหรือทางพระพุทธศาสนาอะไรบ้าง พิธีกรรมที่สำคัญคือ พิธีดำต้นโพธิ์ (บุงโคลง) พิธีไหว้สะพานไม้ (บุงดุง) พิธีไหว้เจดีย์ทราย (บ่ากลุงปะตี้)

เดือนพฤษภาคม งานบุญบ้องไฟ (โบวลิเกอะ) พิธีกรรมที่สำคัญคือ การจุดบ้องไฟเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าและถือเป็นการสะเดาะเคราะห์ ถ้าปีไหนจัดครบทุกงานบุญทั้ง ๑๒ เดือน งานบุญนี้จะจัดวันเดียว โดยก่อนวันงานจริง ตอนเย็นจะมีการเจริญพระพุทธมนต์ ชาวบ้านขึ้นมารับศีล ฟังพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และทำวัตรสวดมนต์พร้อมกันก่อนจะกลับบ้าน พอวันงานจริงจะมีกิจกรรมต่าง ๆ คือ ช่วงเช้า จะส่งข้าวขึ้นวัดรับศีล ตักบาตร กรวดน้ำ ช่วงเย็นจะจุดบ้องไฟซึ่งทำจากดินประสีว คำว่า ลิเกอะนั้นเป็นชื่อหนึ่งของส่วนประกอบในการทำบ้องไฟ ถือเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยไฟอย่างหนึ่ง ในวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ จะจุดก็ลูกก็ได้เพื่อสะเดาะเคราะห์ และเพื่อความสนุกสนานด้วย สำหรับที่มาของพิธีกรรมนี้ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน สันนิษฐานว่าส่วนหนึ่งมาจากพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ที่มีการบูชาเทพด้วยไฟ ซึ่งนำมาใช้กับพระพุทธเจ้าแทน และใน

ความเชื่อเดิมก็เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ปลดความทุกข์ยากต่าง ๆ ดังเช่น การจุดบั้งไฟขึ้นฟ้าให้พ้นจากภัยต่าง ๆ ซึ่งงานบุญนี้ไม่ได้จัดทุกปี แล้วแต่โอกาสความพร้อมของชาวบ้านที่จะจัดขึ้น ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ เหมือนงานบุญทั่วไปมีการกรวดน้ำในวันสุดท้าย และพระสงฆ์อนุโมทนา บางที่เดือนพฤษภาคมนี้สามารถจัดงานอุปสมบทหมู่สามเณร (โบวโก้วตาปวยโกโบหย่อง หรืองานบุญกะพะอะ) ได้เช่นกัน แล้วแต่แต่ละหมู่บ้านจะจัดขึ้น

เดือนมิถุนายน งานบุญถวายเครื่องอัฐบริหาร และผ้าอาบน้ำฝน (โบวประไร้ชาหฺร่า และโบวสะหนะโปรฺย) พิธีกรรมนี้จะไม่ต่างไปจากชุมชนไทย เพราะเป็นธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาโดยตรง กิจกรรมที่สำคัญคือจะมีการถวายอัฐบริหารแก่พระสงฆ์ เป็นการทำบุญถวายอัฐบริหาร ๘ อย่างพร้อมผ้าอาบน้ำฝนอันประกอบด้วย ผ้าไตร บาตร หินลับมีด ใบมีดโกน ที่กรองน้ำ เข็มเย็บผ้า ค้ายและตาลปัตร ส่วนประกอบอื่นที่สามารถถวายได้อีก ได้แก่ หมอน เสื้อ รองเท้า ร่มและยาม และมีการนำผ้าอาบน้ำฝนไปแขวนที่หน้าน้ำตอนเข้า พระภิกษุไปสวดชักผ้าไว้ใช้อาบน้ำ จากนั้นชาวบ้านตักบาตร กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ซึ่งสามารถจัดได้ภายในวันเดียว

เดือนกรกฎาคม งานบุญวันเข้าพรรษาถวายเทียนและสังฆทาน (โบวปะไน้เต๋อ และชะฮองชะโฮ) พิธีกรรมที่สำคัญคือ พิธีขอขมาและปวารณาเข้าพรรษาทั้งพระสงฆ์และชาวบ้าน และการถวายเทียนพรรษาในงานบุญเข้าพรรษานี้ถือว่ามีความสำคัญสำหรับชาวกะเหรี่ยงที่นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องจัดงานนี้ ๓ วัน ๔ คืนเสมอ โดยจะเริ่มตั้งแต่ ๑๓ ค่ำ ถึงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ตามปฏิทินสากลเช่นกัน โดยพิธีกรรมสำคัญคือพิธีปวารณาเข้าพรรษาร่วมกับพระสงฆ์ (เกอหลูตะเคอ) โดยแต่ละวันมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

วันเริ่มงาน ในช่วงตอนค่ำ พิธีเจริญพระพุทธมนต์ ประกอบด้วยชาวบ้านแต่ละครอบครัว จะนำน้ำ ๑ ขัน ก้อนหินสีขาว ๗ ลูก ใบมะพร้าว ๓ ใบ น้ำหอมจากไม้จันทน์หรือแป้งหอม ยอดไม้และดอกไม้ใส่ไว้ในน้ำวางไว้หน้าคณะพระสงฆ์เพื่อเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเสร็จพิธี นำน้ำมาล้างหน้า ดื่มน้ำ ประพรมบ้านเรือน ก้อนหินวางไว้บนหัวนอนและหิ้งบูชา ในถ้องน้ำรอบ ๆ บ้าน ในสวน เพื่อสะเดาะเคราะห์ให้พ้นจากการเจ็บป่วย และป้องกันภัยอันตรายจากสิ่งต่าง ๆ เช่น ผีร้ายได้

วันแรก กิจกรรมในตอนเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร รับศีล กรวดน้ำ ตอนบ่ายชาวบ้านโดยเฉพาะผู้มีอายุทำความสะอาครอบ ๆ วัด ชาวบ้านหล่อเทียนขึ้นผึ้งแท่งถวายวัดในพรรษา และร่วมกันบริจาคเงินเพื่อทำอาหารและขนมถวายพระ

วันที่สอง ช่วงเช้ามืดมีกิจกรรมตักบาตร รับศีล ในช่วงค่ำมีพิธีที่สำคัญคือการทำพิธีปวารณาเข้าพรรษา (เกอหลูตะเคอ) ซึ่งประกอบด้วย ห่อดอกไม้ หมายพลู ยาเส้น ไม้ไผ่ขึ้นเล็ก ๆ ๓ ชิ้น เทียน ๓ เล่ม ดอกไม้ เช่น ดอกข้าวโพด(บือเค้โพ) หรือดอกมะละกอ (โก้วจีโพ) เพื่อขอขมาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พร้อมกับการนำขึ้นผึ้ง (ขู) มาถวายพระสงฆ์เพื่อให้ได้ใช้ตลอดพรรษา การทำพิธีขอขมาพระรัตนตรัยก่อนเข้าพรรษานี้ผู้อาวุโส หรือมีศรัทธา (โบวอู)จะเป็นผู้นำสวด โดยทุกคนจะจุดเทียนขณะสวดคำปวารณา เมื่อเสร็จแล้วก็จะรวบรวมถวายพระสงฆ์เพื่อนำไปบูชาพระพุทธเจ้าที่ฐานบูชาพระพุทธรูปอีกครั้ง และในงานบุญนี้ชาวบ้านก็สามารถนำสิ่งของที่เหมาะแก่พระสงฆ์มาทำบุญถวายได้เพื่อใช้สอยในช่วงเข้าพรรษาได้

วันที่สาม ช่วงเช้ารับศีล ตักบาตร สวดมนต์ ในตอนเย็นมีการทำบุญโดยให้ชาวบ้านร่วมกันทำบุญด้วยเงินใส่บาตรที่ตั้งไว้ (สโรได้ย) ให้ชาวบ้านได้มาใส่พร้อมให้พรผู้ให้และผู้ที่จะนำเงินมาใส่บาตรนั้นสามารถไปแตะกับทุกคนที่ต้องการ โดยมีความเชื่อว่าชาติหน้าหรือภพต่อ ๆ ไป จะได้มาเจอกันอีก ในช่วงค่ำมีกิจกรรมเวียนรอบวัด โดยเวียนทางขวา ๓ รอบ มีการทูนต้นผ้าป่าหรือสังฆทานที่จะถวายพระแล้วแต่ว่าครอบครัวใครจะร่วม และมีการเล่นดนตรีประกอบตามจนครบ จากนั้นชาวบ้านจะขึ้นวัดเพื่อทำพิธีถวายต้นผ้าป่าให้พระสงฆ์ต่อไป แล้วกรวดน้ำร่วมกันเป็นอันจบพิธีสำคัญในงานบุญนี้

เดือนสิงหาคม งานบุญถือศีลฟังธรรมและทำต้นกล้วยพุกฤษ์ (โบวป่องไมโท และโก่หล่าโก่เปราะ) พิธีกรรมที่สำคัญคือ การฟังเทศน์และการทำบุญที่ต้นกล้วยพุกฤษ์ ส่วนการฟังธรรมนั้น (ป่องไมโท) พระสงฆ์หรือฆราวาสก็สามารถอ่านให้ผู้อื่นฟังได้ จะอ่านทั้งสามวันเลยก็ได้ตามความเหมาะสม โดยคืนก่อนวันพระใหญ่ คือ ข้างขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะรวมตัวกันตามศาลาวัดบ้าง ตามบ้านบ้าง ทำขนมและอาหารอยู่ช่วยกันเกือบทั้งคืน รุ่งเช้าวันพระ ชาวบ้านจะไปรับศีล ใส่บาตร กรวดน้ำ พระจะเทศน์ธรรมะตั้งแต่ ๕ โมงเช้า หยุดฉั่นเพล แล้วเทศน์ต่อถึงบ่าย ๓ โมงเย็น พิธีกรรมหลักคืองานบุญถือศีล ฟังธรรม และมีการถวายต้นผ้าป่า นำผ้าเหลือง ข้าวของเครื่องใช้ ขนมทั้งหลายไปแขวนไว้กับต้นไม้ม โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับยุคพระศรีอริยที่จำลองต้นกล้วยพุกฤษ์ที่มีทุกอย่างที่ปรารถนา เช่น เงิน ทอง อาหารต่าง ๆ ซึ่งชาวกะเหรี่ยงจะนำสิ่งของ เครื่องใช้ ขนมต่าง ๆ มาผูกกับต้นไม้มที่ตัดมา หรือต้นไม้มจริงก็ได้ ซึ่งมีด้วยกัน ๒ ประเภทคือ ต้นกล้วยพุกฤษ์ที่ไว้ในป่าถือเป็นการถวายให้กับเทวดา ผีป่าต่าง ๆ หรือใครก็ได้ที่ไปพบเห็นสามารถนำไปทานได้ และที่อยู่ในบริเวณวัดโดยที่อยู่ในบริเวณวัดจะนำมาถวายพระ ซึ่งถือเป็นการทำบุญทั้งหมด

เดือนกันยายน งานบุญกลางพรรษา หรืองานบุญเดือนสิบ (โบวกะเตะพะพะ หรือ โบกะบ่อง โบกะบ่อง) พิธีกรรมที่สำคัญ คือ การทำบุญถวายเรือสำเภาให้พระสงฆ์และการตักบาตรน้ำตาลทราย งานบุญนี้จะเริ่มเริ่มตั้งแต่ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ มีการไหว้พระ รับศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ในตอนเย็น พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ที่วัด พอถึงวันโกน ชาวบ้านจะร่วมกันนำเอาไม้มัดมาทำเป็นรูปเรือลำใหญ่ที่เรียกว่า “กะบ่อง” หมายถึงเรือสำเภาไว้ที่บริเวณลานวัด จากนั้นจะนำเอาพืชไร่มาใส่ไว้ในท้องเรือ เช่น แดง พัก ถั่ว งา พริก เผือก มัน กล้วย ต้นข้าวเจ้า ต้นข้าวเหนียว แล้วยังใส่เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม (ที่ทำจากขี้ผึ้ง) ดอกไม้ ๑,๐๐๐ ดอก หมาย ๑,๐๐๐ คำ บูหรี ๑,๐๐๐ มวน ในช่วงกลางคืนจะมีการนำพืชพรรณต่าง ๆ จากไร่มาใส่ในเรือสำเภา นั้น โดยเชื่อกันว่าเรือจะบรรทุกทรัพย์ สะสมเป็นบารมีไว้ใช้จนถึงยุคพระศรีอริย และยังเป็นพิธีกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่ด้วย

เดือนตุลาคม งานบุญออกพรรษา และบังสุกุล (โบวปากลุ่มมีและโบวบุงสะกุง) พิธีกรรมที่สำคัญคือ การไหว้เจดีย์ไฟและการทำบุญลอยแพ ในช่วงออกพรรษานี้จะมีพิธีไหว้เจดีย์ไฟ (กลุ่มมี) ซึ่งถือเป็นการไหว้เพื่อสะเดาะเคราะห์ในตอนกลางคืน ในช่วงกลางวันมีการตักบาตร ทำบุญ แล้วเพิ่มการทำแพใส่ขนมต้ม กล้วย อ้อย แดงโม ผลไม้ ดอกไม้ลอยไปในน้ำ (บุงสะกุงที่) แพไปติดที่ไหน ผู้คนก็กินขนม พืชพรรณหรือ

อาหารนั้นได้ เป็นการบังสุกุลเพื่อบูชาเทพแห่งสายน้ำ ผู้มีพระคุณด้วย ส่วนแพือกอันหนึ่งจะวางบนดินถวายเป็นเครื่องบูชาหรือพระธรรมิ (บุงสะ กุงกุง) ระยะเวลาของงานเริ่มตั้งแต่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ถึง แรม ๑ ค่ำ

วันขึ้น ๑๓ ค่ำ ช่วงเช้าชาวบ้านช่วยทำความสะอาดวัด แล้วกันเสาไม้ไผ่รอบ ๆ ศาลาวัดทั้งหมด ๘ เสา สำหรับ ๘ ทิศ มีชื่อเรียกว่า สะนะสะรอยเท้ง เพื่อให้เป็นบริเวณสำหรับพระเทศน์ เสาประกอบด้วย ต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกไม้ ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นมัดติดกับทุกเสาทำเพื่อป้องกันสิ่งร้าย ผีร้ายเข้ามารบกวนพื้นที่ที่ฟังเทศน์ ธรรมเนียมที่พระนั่งเทศน์ทำด้วยไม้ เป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า และรอบ ๆ จะปักประดับด้วยใบเสมา ๑,๐๐๐ ใบ ใบเสมาเตี้ย ๑,๐๐๐ ใบ ดอกไม้ ๑,๐๐๐ ดอก เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม ใบพลูมวน ๑,๐๐๐ มวน โดยมีขันน้ำมนต์ประกอบด้วย น้ำ ก้อนหินเล็ก ๆ ๑ ก้อน น้ำหอมฝนจากไม้ หรือแป้งหอม ขมิ้นผง ผักส้มป่อย ขอดมะพร้าว กังขอดไม้ ดอกไม้ตั้งไว้หน้าพระสงฆ์ ช่วงค่ำ รับศีล สวดมนต์ นำน้ำมนต์กลับบ้าน นำก้อนหินใส่ขี้ข้าวสาร เชื่อว่าทำให้อุคนสมบูรณ์ โชคลาภเข้าบ้าน ป้องกันผีร้าย

วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ช่วงเช้า ไหว้พระ รับศีล ใส่บาตร ถวายอาหาร ช่วงสายราว ๑๐.๐๐ น. จุดเทียนทั้ง ๘ ทิศ นำของถวายในบาตร เช่น เหริยธู ข้าวดอก ก่อนจะฟังเทศน์ต้องรับศีล ๘ ก่อน ชาวบ้านจะอยู่วัดกันทั้งวัน เมื่อพระสงฆ์เริ่มเทศน์โดยอ่านบทในคัมภีร์ใบลานเป็นภาษาบาลี ถิ่นข้าวดอก ดอกไม้ ไปรยหน้าธรรมาสน์ เนื้อหาที่นำมาเทศน์ก็คือเรื่องพระเวสสันดร ๑๒ ตอน โดยมีคำสวดถวายให้เทวดารับฟังก่อนทุกตอน เมื่อจบตอนและจะเริ่มตอนใหม่ มัคทายกจะตีระฆังเทศน์ได้ ๔ ตอน เมื่อเทศน์จบแต่ละวัน ชาวบ้านเตรียมน้ำคนละ ๑ ถึง คอยล้างเท้าพระ ช่วงค่ำ ชาวบ้านทั้งผู้รับศีล ๘ และศีล ๕ ขึ้นวัดรับศีล

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ช่วงเช้า รับศีล ใส่บาตร ช่วงสาย พระขึ้นเทศน์อีก ๕ ตอน มัคทายกช่วยกันทำเจดีย์ไฟ ช่วงค่ำชาวบ้านทุกคนจุดเทียนนำไปปักไว้ที่เจดีย์ไฟ เทียนแท้ทำมาจากรวงผึ้ง ใส่เทียนเป็นค้ำยดิบจำนวนเพิ่มจากอายุผู้ไหว้ ๑ เส้น โดยส่วนประกอบเกี่ยวกับเจดีย์ไฟนั้นยังมีดอกไม้ ๑๐๘ ชุด เทียนจี๋ผึ้ง ๑๐๘ เล่ม ใบพลูมวน ๑๐๘ ม้วน ใบเสมา ๑๐๘ ชิ้น และละเจ้ ๑๐๘ ชิ้น อันแสดงถึงคุณของพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ ตลอดจนคุณของมิตรสหายและตนเอง มัคทายกนำสวด นำไหว้เจดีย์ โดยจะมีวิธีไหว้ ๕ ลักษณะ ครั้งแรกให้นั่งพับเพียบ ครั้งที่สองให้นั่งคุกเข่า ครั้งที่สามให้นั่งยอง ๆ ครั้งที่สี่ให้ยืนก้ม ๆ แล้วจะสวดเดินรอบเจดีย์ไฟ ๓ รอบ ครั้งสุดท้ายให้ยืนตรง ๆ แล้ววนรอบเจดีย์ไฟ ๓ รอบทางขวามือเช่นกัน ถ้าทำเจดีย์ไฟ ๕ กองแล้วนอกจากเป็นการสะเดาะเคราะห์ยังถือเป็นการไหว้พระพุทธเจ้าในภพภพนี้ด้วย คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระโคตม และพระศรีอาริย์ หรือพระศรีอริยเมตไตรย จากนั้นขึ้นศาลา รับศีล สวดมนต์ต่อไป

วันแรม ๑ ค่ำ ช่วงเช้าใส่บาตร สวดมนต์ ช่วงสายมีการทำแพไม้ไผ่ ๒ แพ ทำไว้ใส่พืชผลอาหารใส่แพโดยแพหนึ่งที่ทำขึ้นไว้บนบกจะให้แม่ธรณี อีกแพหนึ่งวางไว้ที่ตม้าน้ำจะมีการปล่อยลงในตอนเย็น โดยจะทำพิธีอธิษฐาน โดยการอ่านคำอธิษฐานที่เขียนลงในกระดาษยาวถึง ๕ แผ่น หรือแล้วแต่ผู้อธิษฐานเรียกว่า “เรียวทะเนียบ” อ่านคำอธิษฐาน แล้วนำกระดาษแขวนไว้ที่ไม้ไผ่ กรวดน้ำแจ้งแม่ธรณีโดยจับตัวต่อ ๆ กัน โดยจุดเทียนที่แพก่อนสวดกรวดน้ำ จากนั้นก็ปล่อยแพลงน้ำ พอเวลาตอนค่ำชาวบ้านเดินเวียนรอบศาลาวัด ๓ รอบจากขวาไปซ้าย ระหว่างเดินร้องรำทำเพลง แห่สังฆทาน แล้วนำขึ้นศาลาถวายวัด ไหว้พระ และกรวดน้ำเป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนี้ในแต่ละคืนในช่วงงานบุญออกพรรษาจะมีการจุดโคมไฟ (มิโป) ขึ้นทุกคืน ซึ่งบางครั้งชาวบ้านก็จะทำเองจากกระดาษหนังสือพิมพ์ซึ่งต้องใช้จำนวนถึง ๑๐๐ - ๒๐๐ แผ่น โดยจะมีไส้ที่อบน้ำมันไว้ที่จะทำกันก่อนออกพรรษาเป็นเวลาเกือบเดือนเป็นกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินในวันออกพรรษา

เดือนพฤศจิกายน งานบุญทอดกฐิน และผ้าป่าลอยฟ้า (โบวเหล่อเหลิบกะเทอและ โบวกะกุงหล่องทิ) ชาวบ้านจะนำข้าวของอุปกรณ์เครื่องใช้ทั้งหลาย และผ้ากฐินถวายวัด เพราะมีความเชื่อว่าจะได้มีสิ่งของเหล่านี้ใช้ไม่ขาดทั้งชาตินี้และชาติหน้า บางครั้งก็จะมีกฐินจากนอกหมู่บ้านเข้าไป นอกจากนี้ในเดือนพฤศจิกายนนี้จะมีประเพณีผ้าป่าลอยฟ้า (โบวกะกุงหล่องทิ) คือ จะมีการนำไปทอดหมู่บ้านอื่นโดยจะเดินทางในเวลากลางคืน และไม่ให้ทางฝ่ายหมู่บ้านที่จะไปรู้ล่วงหน้า นิยมไปกันหลังเที่ยงคืนเป็นต้นไป เมื่อไปถึงเวลาใดก็ตามชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นก็จะจัดการต้อนรับในเวลาดังกล่าวไม่ว่าจะดึกเพียงใดก็ตาม และจะทำพิธีถวายในวันรุ่งเช้าของอีกวัน ซึ่งพิธีทำผ้าป่าลอยฟ้านี้จะทำหรือไม่ก็ได้แล้วแต่ความสะดวก ถือเป็นกรง โขบุญกับหมู่บ้านอื่น

นอกจากนี้ในเดือนดังกล่าวยังมีงานลอยกระทงเหมือนประเพณีไทยทั่วไป แต่การลอยกระทงในชุมชนทุ่งใหญ่ฯ จะใส่ข้าวสาร ข้าวเหนียว ถ่าน เงิน ดอกไม้ และธูปเทียนลงในกระทงด้วย

เดือนธันวาคม งานบุญนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน (โบวมาฮาเต๊ะ) งานบุญจะเป็นการจับสลากเพื่อนิมนต์พระมาฉันที่บ้านแล้วทำบุญ ถวายอาหาร ถวายสังฆทาน เครื่องใช้สอย เพื่อความสุข สิริมงคลแก่ครอบครัว จะจัดเพียงวันเดียว ที่มาของงานบุญนี้มีเรื่องเล่าว่า “มีชายคนหนึ่งชื่อมาฮาเต๊ะ (มหาทศกตะแปลว่า ยากจนมาก) เป็นคนที่ยากจนมากที่สุดในเมืองมีอาชีพรับจ้างและหาพินขาย เมื่อมีชายบัณฑิตคนหนึ่งต้องการทำบุญและจะชวนคนอื่นทำด้วยโดยให้คนที่จะทำบุญมาบอกและจะจดบัญชีไว้ เมื่อมาเห็นมาฮาเต๊ะก็ได้ชวนให้ทำบุญด้วยกัน มาฮาเต๊ะบอกว่าตนไม่มีแม้จะกินแล้วจะทำได้อย่างไร ชายบัณฑิตก็กล่าวว่าที่เป็นเช่นนั้นเพราะไม่เคยได้ทำบุญให้ทาน มาฮาเต๊ะก็เลยรู้สึกสลดใจและตั้งใจจะไปรับจ้างเพื่อจะได้ทำบุญพร้อมกับภรรยาของตน แต่พอถึงวันทำบุญปรากฏว่าชายบัณฑิตไม่ได้จดชื่อของเขาไว้ ทำให้มาฮาเต๊ะเสียใจมากและตั้งใจจะไปขอนิมนต์พระพุทธรูปเจ้าด้วยตนเอง และสุดท้ายปรากฏว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงมารับนิมนต์ของมาฮาเต๊ะและถวายอาหารเท่าที่ตนคิดว่าดีที่สุดเท่าที่ตนมี ด้วยอาณิสสงฆ์แห่งการถวายทานครั้งนี้ ต่อมาไม่นานมาฮาเต๊ะก็ได้กลายเป็นเศรษฐีขึ้นมาเพราะมีทรัพย์สินได้ตกลงมาเต็มบ้านของมาฮาเต๊ะและก็ทำบุญทำทานต่อไปตลอดชีวิตของเขา” จึงเป็นที่มาของการทำบุญพระมาฉันที่บ้านที่ชาวกะเหรี่ยงนำมาปฏิบัติ โดยจะนำชื่อชาวบ้านมาเพื่อจับสลาก เมื่อใครจับสลากได้ก็จะจัดงานที่บ้านของคนและนิมนต์พระมา ซึ่งครอบครัวอื่น ๆ ก็สามารถมาร่วมทำบุญและช่วยได้

เดือนมกราคม งานบุญกองไฟ (โบวเอาเตียว) ในงานนี้ถ้าจะจัดเป็นเวลาเพียง ๑ วันก็จะเริ่มในเย็นก่อนวันงานจะมีพิธีทางพระสงฆ์คือการเจริญพระพุทธมนต์ในตอนค่ำ และในวันรุ่งเช้าจะรับศีล ตักบาตร ทำบุญ และจะมีพิธีกรรมหลักในตอนกลางคืน ถ้าจัดในระยะเวลา ๓ วันก็จะทำตามพิธีต่าง ๆ เหมือนกันแต่ในตอนกลางคืนของงาน ในวันกลางของงานบุญจะมีพิธีกรรมสำคัญคือ การจุดกองไฟซึ่งแต่ละครอบครัวจะนำไม้

มาก่อนเป็นรูปเจดีย์ที่วัด พระสงฆ์มาสวดแล้วจุดไฟเผา ที่ทีมงานบุญนี้ เพราะเป็นการระลึกถึงตำนานหลังจากออกพรรษามีเรื่องเล่าว่า “พระพุทธเจ้าเสด็จจาริก ฝนตกฉิวรเปียก เมื่อเสด็จมาถึง คนกำพร้ายากจนคนหนึ่งมีจิตศรัทธา อยากทำบุญ แม้มีข้าวเพียงเล็กน้อยก็มีจิตศรัทธาถวายให้ฉันและได้ก่อไฟผึ่งผ้าที่พระพุทธเจ้าห่มให้แห้ง ด้วยผลบุญนี้ทำให้มีอาหาร ข้าวเจ้า ข้าวต้ม และอาหารต่างๆ มาถวายพระพุทธเจ้ามากมาย และได้กินจนอิ่มหนา เมื่อสิ้นชีวิตลงก็ไปเกิดเป็นเทวดา” งานบุญนี้เพื่อให้ครอบครัวพ้นทุกข์ มีชีวิตดีขึ้น ชาวกะเหรี่ยงจึงได้นำมาเป็นแบบอย่างจัดเป็นงานบุญขึ้น เมื่องานบุญเล็กก็จะมีการกรวดน้ำ ถวายคันผ้าป่า พระสงฆ์อนุโมทนาก็เป็นอันเสร็จพิธี

เดือนกุมภาพันธ์ งานบุญข้าวทิพย์ (โບ່າหຸ່ສຸ) พิธีกรรมที่สำคัญคือ การถวายข้าวทิพย์แด่พระพุทธ พระสงฆ์และเป็นการสะเดาะเคราะห์ ในงานบุญนี้สามารถจัดได้ในวันเดียวหรือ ๓ วัน โดยกิจกรรมทั่วไปก็จะเหมือนงานอื่น ๆ แต่มีพิธีกรรมที่สำคัญคือ การทำบุญข้าวทิพย์หรือโບ່າหຸ່ສຸ ถือเป็นการสะเดาะเคราะห์อย่างหนึ่ง คำว่า “ข้าหຸ່ສຸ” ก็คือ ราษฎร โดยชาวบ้านจะทำบุญด้วยการกว่นข้าวทิพย์ที่บิณฑบาต โดยเชื่อว่าการกว่นข้าวทิพย์นี้เป็นการนำอาหารถวายให้กับพระพุทธเจ้าด้วยในส่วนของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา แต่จะมีธรรมเนียมว่าถ้าปีใดทำแล้วทำต่อเนื่องกันในปีถัดไปจะต้องชูดหลุมที่กว่นกระเทาะให้มากขึ้นเป็นเลขที่ เช่น ปีแรกชูดเพียง ๑ หลุม ปีถัดไปก็ต้องเพิ่มเป็น ๓ หลุม เป็นต้น เพิ่มไปเรื่อย ๆ ผู้ที่จะกว่นกระเทาะนั้นจะต้องเป็นหญิงสาวบริสุทธิ์จำนวน ๔ คน เป็นผู้กว่นกระเทาะแรกของงาน ซึ่งหญิงเหล่านี้ต้องสะอาดทั้งภายนอกและภายใน โดยจะไม่มีรอบเดือนในช่วงนั้น รุ่งเช้าในวันงาน ผู้คนจะมารวมกันยังสถานที่ประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีจะให้หญิงสาว ๔ คนนั้นที่สวมใส่ชุดกะเหรี่ยง (ทรงกระสอบสีขาวหรือใส่ขลุ่ย) มากวนข้าวทิพย์ในกระเทาะแรกนั้น ส่วนหม้อถัดไปจะเป็นใครก็ได้สำหรับผู้มาร่วมงาน เมื่อทำเสร็จแล้วจะมีการนำไปถวายพระสงฆ์ และสำหรับฆราวาสก่อนจะทานก็จะหยิบเป็นชิ้นเล็ก ๆ เพื่อมาทูนไว้บนหัว ถือเป็นเหมือนให้ราษฎรได้ทานเพื่อลดเคราะห์ต่าง ๆ และมีธรรมเนียมว่าถ้าน้ำมันดินที่มีจะต้องนำไปเช็ดที่ผมนบนหัว โดยเชื่อว่าจะทำให้ผมเงางาม ไม่หงอกเร็ว ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยด้วย ส่วนอุปกรณ์ที่จะทำข้าวทิพย์นั้นมีข้าวเหนียว ถั่วลิสง งาคั่ว มะพร้าว น้ำมัน เกลือป่น น้ำมันพืช ไม้พายไว้สำหรับคนในกระเทาะ และสิ่งอื่น ๆ ตามความเหมาะสม ชาวบ้านจะนำข้าวที่เก็บผลผลิตได้ด้วยตนเองมาร่วมกันกว่นที่บ้านใดบ้านหนึ่งหรือที่ลานวัด รุ่งเช้าก็ส่งขึ้นวัดแล้วแบ่งกันกินเพื่อสะเดาะเคราะห์ แก้เหตุไม่ดี เมื่อถึงคืนสุดท้ายถ้าจัด ๓ วันก็จะมีการกรวดน้ำ ถวายสิ่งของแก่พระสงฆ์ และท่านอนุโมทนาก็เป็นอันเสร็จงานบุญ

เดือนมีนาคม งานบุญทุกอย่าง หรืองานบุญเจดีย์ทราย (ໂບ່າຈິກເພ່ ຫຼື ໂບ່າກຸ່ງປະຕິຍ) ในงานบุญนี้จะมีพิธีกรรมที่สำคัญคือ การไหว้เจดีย์ ตามจุดต่าง ๆ การทำบุญถวายข้าวพระ ในการก่อเจดีย์ทรายจะจัดขึ้นที่ข้างลำห้วย ตามป่า จดรูปเขียน สวดมนต์ งานบุญไหว้เจดีย์ทำเฉพาะวันพระในช่วงเดือนมีนาคมเท่านั้น เจดีย์มี ๒ อย่างคือ เจดีย์ทำด้วยปูนและเจดีย์ทำด้วยทรายแล้วแต่ละเลือกทำ ถ้าเจดีย์ปูนนั้นมีอยู่แล้ว แต่ถ้าจะทำบุญด้วยเจดีย์ทรายต้องทำเจดีย์ขึ้นมาใหม่ ประเพณีนี้เป็นการทำเพื่อได้บุญและสะเดาะเคราะห์

เดือนมีนาคมเป็นช่วงที่สามารถทำงานบุญได้ทุกงานที่คลาดเคลื่อนในรอบปี งานที่จะจัดต้องตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ คำเสมอ นอกจากนี้ในชุมชนชาวไทยพุทธเชื้อสายกะเหรี่ยงนี้ในวันสำคัญทางศาสนาทั่วไป เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันอัฐมีบูชานั้นจะไม่มีการจัดพิธีใด ๆ นอกจากการ

ขึ้นวัด สวดมนต์ตามปกติทุกวันพระ จะไม่มีการเวียนเทียนแต่อย่างใด ซึ่งแตกต่างจากชุมชนชาวไทยพุทธอย่างชัดเจน ซึ่งในส่วนนี้จะไม่ได้รับอิทธิพลจากชุมชนไทยเลย แต่ในวันพระตามปกตินั้นชาวบ้านก็จะต้องมาวัด เพื่อรักษาศีล ฟังธรรม และทำวัตรสวดมนต์ร่วมกับพระสงฆ์ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในช่วงเข้าพรรษาและในงานบุญต่าง ๆ จะมีการทำบุญตักบาตรที่วัดด้วย และพระสงฆ์ก็จะมีโอกาสบิณฑบาตเฉพาะในพรรษาเท่านั้น พอเวลานอกพรรษາชาวบ้านก็จะนำอาหารมาส่งที่วัดแทน

๒.๔.๘. ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวบ้านกองม่องทะนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก มีการทำบุญ ตักบาตร เข้าวัดฟังเทศน์ในทุกวันพระ และทุกวันพระก็ถือเป็นการหยุดงานส่วนตัว หลังจากเลิกกิจกรรมการทำบุญในช่วงเช้า คนในหมู่บ้านจะร่วมกันพัฒนาชุมชน บางครั้งอาจจะใช้โอกาสนี้ประชุมเรื่องภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าธรรมชาติมีเจ้าของมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องคุ้มครองดูแลรักษา ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ใช้ประโยชน์ (ไร่หมุนเวียน) เช่น ถ้าแก่งเข้ามาภายในหมู่บ้านเป็นการเตือนภัยถึงสิ่งไม่ดีที่กำลังจะเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน หรือถ้าเสือเข้ามากัดกินวัวภายในหมู่บ้าน ถือว่ามีคนทำผิดศีลธรรม ประพฤติตนไม่ดี ต้องทำพิธี โดยให้พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปและจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ ภายในหมู่บ้านจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพอยู่ เป็นศาลเจ้าขนาดใหญ่ เรียกว่า “ผู้ละดู” ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี

๔. สภาพทางเศรษฐกิจ

วิถีชีวิตของคนในชุมชนขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรมเพื่อยังชีพมากกว่าการค้าขาย ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกข้าวเป็นเรื่องหลักในการดำรงชีวิต ลักษณะการปลูกข้าวของชาวบ้านจะมีทั้งการทำไร่ข้าว และการทำนา ซึ่งการทำไร่ข้าวนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ต้องลงทุน ไม่เหมือนการทำนาที่ต้องลงทุนเรื่องการไถหน้าดิน คำนํ้ามันรถไถ การปลูกข้าวไร่นั้นจัดเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญในการดำรงชีวิตของชาวกะเหรี่ยง โดยจะปลูกบนพื้นที่บริเวณเนินเขา หรือพื้นที่ราบบนเขา ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลโดยประมาณ ๒๐๐-๖๐๐ เมตร การทำไร่นั้น ผู้ที่ทำจะรู้จักเลือกพื้นที่อย่างเหมาะสม และจะเลือกทำเฉพาะในป่าไผ่ และในที่ที่เคยใช้ประโยชน์แล้วเท่านั้น จะไม่ทำในพื้นที่ที่เป็นป่าดิบ โดยจะมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

การเลือกพื้นที่ปลูกข้าวไร่ (เดือนมกราคม) พื้นที่ที่เลือกถ้าเป็นไร่ชาจะต้องทิ้งไว้ไม่ต่ำกว่า ๕ ปีเพราะหญ้าได้ขึ้นไม้ค่อนข้างโปร่ง ถ้าไม่ไผ่มีขนาดพอเหมาะ ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ล้มลุกประเภทว่าน เช่น ว่านพุดองเกาะ ว่านพุดแก้ว ว่านลาถือของ ว่านลาถือชา ที่บอกถึงความเย็นของดิน และต้องเป็นป่าไผ่ ซึ่งป่าไผ่มีอยู่หลายชนิดด้วยกัน เช่น วากรือ, วาซู, วาหมี่, วาพะดู, วาปวย, วาเหล่, วาพ่อง, วาของดี, วากลิ, วาป่อง และวาจั่วไผ่แต่ละชนิดจะขึ้นอยู่ในพื้นที่ที่แตกต่างกันและจะไม่ขึ้นปะปนกัน เช่น วาซูและวาพ่องก็จะอยู่บนยอดเขา บนหน้าผาที่มีหินซึ่งชาวบ้านจะไม่เลือกทำไร่ วาพ่องขึ้นบนที่ราบ ทำไร่ได้แต่ได้ผลผลิตไม่ดีเพราะเนื้อดินแห้งเป็นดินร่วน ดังนั้นชนิดของป่าไผ่ที่ทำไร่ได้ดี เช่น วากรือ, วาหมี่, วาพะดู, วาปวย และวาเหล่ เพราะดินมีความชื้น และไม่ร่วน

การไปเลือกพื้นที่ชาวบ้านจะดูช่วงวันข้างขึ้นเป็นสำคัญเพื่อให้การทำงานต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ ก่อนออกจากบ้านจะเอาขี้เถ้ามาโปรยที่หน้าบ้านไคเพื่อไล่สิ่งไม่ดีไม่ให้พบเจอระหว่างเดินทาง เวลาไปเลือกพื้นที่ต้องให้แม่บ้านไปด้วย เพราะคนกะเหรี่ยงถือว่าที่ดินเป็นมรดกสิทธิของผู้หญิง ผู้หญิงเป็นเจ้าของไร่ ถ้าแม่บ้านไปไม่ได้ พ่อบ้านต้องถือว่าเป็นตัวแทนในการเลือกพื้นที่เมื่อเลือกพื้นที่ที่ถูกใจแล้วต้องทำพิธีดูเหมยละ (ตีป่า) เพื่อขอพื้นที่จากขงชะริ (แม่ธรณี) เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาและเสี่ยงทายด้วยว่าพื้นที่นั้นทำกินดีหรือไม่ เหมาะแก่การเพาะปลูกหรือไม่ โดยเอาดอกไม้ ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม หรือดอกไม้ ๓ ดอก เทียน ๓ เล่ม แล้วแต่บุคคล ขุดดินในบริเวณที่จะทำมา ๑ ก้อน เอาก้อนดินวางบนใบไม้ ปักเทียนบนก้อนดินแล้ววางดอกไม้ไว้ข้าง ๆ เพื่อบูชา หลังจากนั้นตัดไม้ไผ่ยาวประมาณ ๑ วา จุดเทียนอธิษฐานว่า “พื้นที่นี้ ปีนี้อูจะขอทำไร่ตรงพื้นที่นี้เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องครอบครัว ไม่ได้มาเพื่อหลบหลู่แต่อย่างใด ถ้าพระแม่ธรณีหรือเจ้าป่าเจ้าเขาเห็นว่าดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้ยาวขึ้น ถ้าเห็นว่าดีปานกลางก็ขอให้ท่อนไม้ยาวเท่าเดิม แต่ถ้าเห็นว่าไม่ดีก็ขอให้ไม้ท่อนนี้สั้นลง หรือเข้ามาบอกในความฝันของลูกก็ได้” แล้วเอาไม้ไผ่ดีที่พื้นดิน ๔ ทิศ ๆ ละ ๓ ครั้ง แล้วเอาไม้มาวัดถ้ายาวขึ้นประมาณ ๑ ซม. แสดงว่าทำได้แต่ถ้ายาวเกินไปแสดงว่าทำไม่ดี ไม่น่าทำ และถ้าสั้นลงแสดงว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาต ถึงทำได้ก็จะได้ผลผลิตไม่มาก ในระหว่างที่เสี่ยงทายถ้าได้ยินเสียงนกทูลส่งร้อง หรือแกร้องต้องหยุดทำถือว่าเจ้าที่เจ้าทางไม่อนุญาตเช่นเดียวกัน การเสี่ยงทายสามารถทำได้ ๓ ครั้งหากในครั้งแรกยังไม่สำเร็จ

เมื่อเสี่ยงทายได้ผลแล้ว เจ้าที่เจ้าทางอนุญาต จะทำ “โนยหล่องเหมยละ” โดยนำไม้ไผ่อันเดิมตัดออกครึ่งหนึ่งแล้วผ่าซีกด้านบน เอาใบไม้ห่อก้อนดินเสียบลงไปตรงที่ผ่าซีก หรือบางคนอาจใช้ไม้ไผ่ผ่าซีก เรียกว่า ทูผา แล้วปักไว้ในพื้นที่เป็นสัญลักษณ์บอกให้คนอื่นรู้ว่าพื้นที่ผืนนี้มีเจ้าของแล้ว อาจหวดคันไม้ที่อยู่บริเวณรอบ ๆ ที่ปักไม้แล้วอธิษฐานขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทางอีกครั้งแล้วเดินทางกลับ หรือจะหวดต่อก็ได้ อย่างไรก็ตามหากกลับมาบ้านแล้วนอนฝันร้ายในคืนนั้นหรือภายใน ๓ คืนจะต้องเลือกพื้นที่ใหม่อีกครั้ง

การเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่ข้าวเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมากเพราะนอกจากจะต้องเลือกพื้นที่ที่มีลักษณะดีแล้วยังต้องดูอีกด้วยว่าพื้นที่ที่เลือกนั้นตรงกับข้อห้ามความเชื่อของชุมชนหรือไม่ เพราะหากเป็นพื้นที่ที่หวงห้ามเอาไว้ก็อาจส่งผลเสียต่อตัวเอง ครอบครัว และชุมชนในอนาคตได้ คนกะเหรี่ยงมีข้อห้าม ความเชื่อที่เกี่ยวกับการทำไร่อยู่หลายข้อด้วยกัน ทั้งข้อห้ามของลักษณะพื้นที่ ข้อห้ามที่เกี่ยวกับสัตว์ ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ลงบอกเหตุจากเจ้าที่เจ้าทาง และข้อห้ามที่เป็น “กระ” ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากผิดข้อห้ามนี้จะมีกรรมร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้

ข้อห้ามเกี่ยวกับลักษณะพื้นที่

๑. พื้นที่ ๆ มีลักษณะเป็นหลังเต่า หลังช้าง ทำได้ฝั่งเดียว
๒. ในพื้นที่ ๆ มีน้ำผุดขึ้นจากพื้นดิน ชาวบ้านเชื่อว่ามีเจ้าป่าเจ้าเขาอาศัยอยู่ ต้องทำเลขจากจุดที่มีน้ำผุดไปประมาณ ๕๐ เมตร
๓. พื้นที่ ๒ ฝั่งแม่น้ำ ครอบครัวย่อยทำไร่ได้เพียงฝั่งเดียว
๔. ภูเขา ๒ ลูกมีช่องแคบอยู่ตรงกลาง หัวและท้ายช่องแคบห้ามทำ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นทางเดินของเจ้าที่เจ้าทาง
๕. ครอบครัวย่อยห้ามทำไร่พร้อมกัน ๓ ฝั่ง

๖. พื้นที่ที่มีลักษณะเหมือนของลับคู่หญิง (มีน้ำพุขึ้นกลางระหว่างเนินเขา ๒ ลูก) ห้ามทำ
๗. ภูเขาที่นกกกระสาบินข้ามทางเดิมเสมอ ห้ามทำ
๘. พื้นที่บนเขาที่มีลักษณะเป็นรูปลันยักษ์ ห้ามทำ
๙. พื้นที่ ๆ น้ำผุดออกมาจากพื้นดิน ห้ามทำ ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าป่าเจ้าเขาดุร้าย
๑๐. พื้นที่เป็นรูปก้นกระทะ ห้ามทำ
๑๑. พื้นที่เนินเขาที่มีร่องน้ำอยู่ ๒ ผังไม่ต่อเนื่องกัน เนินเขาที่อยู่ตรงกลาง ห้ามทำ (ปลาก้างสุคดี)
๑๒. พื้นที่ติดภูเขาหินห้ามทำ
๑๓. ห้วยเล็กที่ปลาเวียนขึ้นได้ห้ามทำ (เป็นห้วยน้ำที่มีน้ำตลอด ตอนบนของห้วยเป็นตาน้ำ พื้นที่ ๒ ผัง ห้ามทำ)
๑๔. ภูเขา ๑ ลูก ครอบครวเดียวทำไร่ทั้ง ๒ ผังไม่ได้
๑๕. แม่น้ำ ๑ สายแค่แยกออกเป็น ๒ ทาง มีพื้นที่ตรงกลาง ห้ามทำ ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าที่แรง เป็นทางเดินเจ้าที่เจ้าทาง

ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์

๑. ในช่วงเลือกพื้นที่ ไร่ไร่ ถ้าได้ยินเสียงนกทูตอง (นกขุนแผน) ร้องหรือหัวเราะ เก้งร้องหรือวิ่งตัดหน้าระหว่างเดินทาง ห้ามเดินทางต่อไปต่อ ให้เดินทางวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านเชื่อว่านกทูตองและเก้งสามารถติดต่อกับเจ้าที่เจ้าทางได้
๒. ถ้าเห็นเต่าคลานอยู่ในพื้นที่ ๆ กำลังจะเลือก หรือเลือกแล้ว ให้เว้นพื้นที่ ๆ เจอ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่อาศัยของเจ้าที่เจ้าทาง
๓. ถ้าเห็นลิงลมระหว่างเดินทาง ไปต่อไม่ได้ ให้ไปในวันรุ่งขึ้น หรือเจอในพื้นที่ ๆ กำลังจะฟันต้องเลือกพื้นที่ใหม่

ข้อห้ามเกี่ยวกับต้นไม้

๑. ในพื้นที่ถ้าเจอต้นไม้ต้นเดียวแต่แตกออกเป็น ๒ ลำ ให้เว้นช่วงห่างจากไม้ไผ่ ๒ เมตร
๒. ในพื้นที่ถ้าเจอต้นไม้ต้นเดียวที่กลางลำต้นออกเป็น ๒ ต้นแล้วกลับมารวมเป็นต้นเดียว ให้เว้นช่วงห่างจากไม้ไผ่ ๒ เมตร
๓. พื้นที่ที่มีหน่อไม้ขึ้น ห้ามทำ แต่ถ้าไปเจอระหว่างกำลังฟันไร่ให้เว้นพื้นที่ ๆ เจอ

ความเชื่อเกี่ยวกับ “เจ้า” (ความฝัน ลางบอกเหตุ)

๑. ถ้าฝันถึงกนดาบทำแล้วได้ผลผลิตน้อยต้องลำบากหน่อย
๒. ถ้าฝันเห็นช้างทำมาหากินดี
๓. ถ้าฝันเห็นขี้ข้าวดีมาก

๔. ถ้าฝนว่าไฟไหม้ น้ำท่วม ลมพัดแรง ไฟแลบ ฟาร้อง ฟาผ่า ที่ตรงนั้นไม่ควรไปทำอะไรอีก เพราะสิ่ง ๆ ไร้อาจจะเข้ามาหา ถ้าทำไรตรงนั้นอาจมีโรคภัยไข้เจ็บหรือถึงขั้นเสียชีวิตเกิดขึ้นกับตัวเจ้าของไร่ หรือคนในครอบครัวได้

ข้อห้ามที่เป็น “กระ”

๑. ทำไรในลักษณะคล้ายไม้ปักปลา คือพื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ชากับไร่ใหม่ หรือไร่ใหม่กับไร่ใหม่ที่บ้านเจ้าของเป็นคนเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้าไปทำตรงกลาง แต่ให้ทำต่อในแถวเดียวกัน
๒. ทำไรเหมือนเตาไฟสามเส้า

ใน ๒ กรณีนี้หากทำผิดโดยไม่ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ด โดยเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางต้องขายไร่ให้กับเจ้าของพื้นที่ที่ขนาบข้างในราคา ๕ หรือ ๑๐ บาทแล้วแต่จะตกลงกัน คนที่ขายไร่จะเหมือนเป็นคนที่มาเช่าที่ทำไร่ หลังจากขายแล้วเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางจะทำบ่อซีเบาะไม่ได้ ทำบ่อโยโยไม่ได้ ทำที่ฟาดข้าวไม่ได้ ต้องทำร่วมกับเจ้าของไร่ที่ซื้อที่ไปเท่านั้น

๓. พื้นที่ ๒ ผังแม่น้ำ ผังหนึ่งห้ามทำไรติดกัน ๒ ผัง อีกผังหนึ่งก็ห้ามทำไรติดกัน ๒ ผัง
๔. ห้ามทำไร่ใหม่ใกล้กับไร่ชากินไป ในลักษณะกลับเขี้ยวไม่ได้ หรือนกเขามองเห็นกัน ถ้าจะทำต้องทำให้ติดกัน
๕. แม่น้ำ ๑ สายแยกออกเป็น ๒ ทางแล้วมาบรรจบกัน พื้นที่ ๆ อยู่ตรงกลางห้ามทำ
๖. เวลาหยอดข้าวห้ามหยอดข้าวในลักษณะ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว หรือข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า แต่จะต้องหยอดข้าวเหนียวใกล้กระต๊อบ แล้วหยอดข้าวเจ้าต่อไป
๗. ห้ามปลูกกระต๊อบตรงกลางระหว่างไร่ ๒ ผังที่ทำติดกันแต่คนละเจ้าของ เพราะเวลาฝนตกน้ำจะไหลลงทั้ง ๒ ผัง
๘. ห้ามปลูกกระต๊อบใกล้กับสันเขา เพราะจะเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย มีปัญหาในครอบครัว
๙. พื้นที่ ๒ ผังแม่น้ำ ผังหนึ่งเป็นไร่ชาก อีกผังหนึ่งเป็นไร่ใหม่ ห้ามปลูกกระต๊อบบนฝั่งไร่ชาก
๑๐. ไม้สด (ที่ยังแตกใหม่ได้อีก) ห้ามเอามาปลูกกระต๊อบ
๑๑. ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องไม่เท่ากัน ห้ามเอาไปเป็นไม้โครงสร้าง เพราะทำให้เด็กอยู่ไม่สบาย เจ็บป่วย ร้องไห้บ่อย
๑๒. ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ ๒ ท่อนให้ทำโครงสร้างแถวเดียวกัน
๑๓. ห้ามเอาหัวไม้ไผ่ปักลงดิน

ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พื้นที่ที่จับจองไว้จะเริ่มทำการตากดินเพื่อเตรียมพื้นที่รอฝนและเพาะปลูก การเตรียมพื้นที่ จะเริ่มด้วย การฟันไร่ คือการตัดพินต้นไม้อายุแก่จัดวัชพืชต่าง ๆ เพื่อให้ง่ายกับการเผาไร่ ถ้าเป็นไม้ใหญ่จะตัดบริเวณที่เป็นไม้เนื้ออ่อน สูงจากพื้นดินขึ้นมา ถ้าเป็นกอไผ่จะตัดให้ใกล้พื้นดินเพื่อความปลอดภัยเวลาเผาเพราะหากตัดสูงจากพื้นดินมากไป เวลาเผาไผ่จะแห้งและหักล้มลงมาได้ เมื่อฟันไร่เสร็จจะตากแดดทิ้งไว้ประมาณ ๑-๒ เดือน

อย่างไรก็ตามก่อนจะไปฟันไร่ยังมีข้อห้าม ความเชื่ออีกว่า

- เมื่อลงจากบ้านต้องเอาขี้เถ้ามาโปรยใส่บันไดเพื่อหลบหลีกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เจอกันระหว่างเดินทาง และขอให้ภูตผีปิศาจ สิ่งที่เป็นมารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างตาบอด
- แม่บ้านที่อยู่บ้านห้ามเผาห้ามปิ้งในเตาไฟเพราะจะเกิดอันตรายกับพ่อบ้าน
- ส่วนพ่อบ้านในช่วงที่กำลังฟันไร่ห้ามตะโกนคำ ไม่ควรขานรับเสียงตะโกนเรียก ไม่ควรพูดว่าวันนี้เสร็จแน่ ๆ และเมื่อถึงเวลากลับก็ไม่ควรพูดว่าจะกลับแล้วแต่ต้องพูดว่าจะไปแล้ว ชาวบ้านให้เหตุผลว่าสมัยก่อนมีเสือเยอะ และมีเสือสมิง ถ้าบอกว่างกลับแล้ว เสือสมิงอาจจะไปรอที่บ้านได้
- ถ้าเห็นเต่ากลางอยู่ในพื้นที่หรือมีหน่อไม้ขึ้นกลางพื้นที่ ให้เลี้ยงไปฟันอีกด้านหนึ่งเพื่อให้สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นอยู่นอกพื้นที่ เพราะทั้งเต่าและหน่อไม้เป็นलगบอกเหตุไม่ดี ความลำบากจะมาเยือน

เมื่อย่างเข้าสู่หน้าแล้งของเดือนมีนาคม - เมษายน สภาพอากาศแห้ง ท้องฟ้าโปร่ง การเผาไร่ หลังจากตัดฟันต้นไม้และตากแดดจนแห้งจะเป็นงานหนึ่งที่คนในครอบครัวและเพื่อนไร่ข้างเคียงมาช่วยเหลือกัน เพราะการเผาพร้อมกันหลายครอบครัวจะได้ไม่ต้องทำแนวกันไฟ การเผาไร่ในประโยชน์ของชาวบ้านคือ เพื่อให้ดินสุก เมล็ดหญ้าที่อยู่ในดินหรือที่ร่วงจากการตัดฟันไม้แห้งตาย ขี้เถ้าจากการเผาไหม้ที่ติดอยู่บนผิวดินเมื่อโดนฝนก็จมลงดินกลายเป็นปุ๋ยให้กับพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่จะหยอดลงดินหลังการเผา

การเผาไร่จะดูวันที่ท้องฟ้าโปร่ง ลมไม่เบาและไม่แรงเกินไป และไม่เลือกเผาวันอาทิตย์เพราะจะทำงานช้า ก่อนไปเผาไร่แม่บ้านหรือพ่อบ้านจะเอาขี้เถ้ามากองไว้ที่หน้าบันได ๓ กอง เอาพริกแดงมาปอกไว้บนกองขี้เถ้าเพื่อช่วยเพิ่มธาตุไฟให้แรงขึ้น ให้การเผาไร่ไหม้ให้หมด เป็นขี้เถ้าทั้งผืน และบางครั้งครัวอาจจะเอาขี้เถ้ามาโปรยใส่บันไดอีกครั้งเพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีไม่ให้เข้าบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าขี้เถ้าสามารถขับไล่สิ่งไม่ดีให้พ้นจากบ้านได้ เป็นการคุ้มกันบ้าน หากไม่ทำอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยได้

เมื่อไปถึงไร่ต้องเคาะไม้ เคาะดินในไร่พร้อมส่งเสียงบอกให้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขา สัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ออกจากไร่ก่อน และดูทิศทางของลมว่าพัดจากทิศไหนไปทิศไหนโดยใช้วันบู่หรือแล้วลงมือเผา หลังจากเผาไร่เสร็จจะทำสัญลักษณ์แสดงความเป็นเจ้าของอีกครั้ง แล้วหว่านพริกพร้อมผักชีเพื่อให้จมลงในขี้เถ้าเพราะกลางคืนเมื่อขี้เถ้าโดนหมอกจะยุบไปพร้อมกับเมล็ด ช่วยคลุมเมล็ดไม่ให้ไหลไปกับน้ำและป้องกันสัตว์เข้าไปกิน ปลุกข้าวโพดเพื่อเก็บฝักในช่วงหยอดข้าว ปลุกตะไคร้ ๓ กอใกล้กับที่จะปลูกกระต๊อบ ปลุกมันสำปะหลัง ฟักทอง ฟักเขียว ไร่ส้มไร่เพื่อไม่ให้สัตว์เข้ามาหากินในไร่ ปลุกถั่วฝักยาว แตงไทย และพืชทนแล้งทุกชนิด ทั้งไร่ไร่ประมาณ ๒-๓ อาทิตย์ หรือ ๑ เดือนจึงกลับมาไร่ไร่อีกครั้ง

การรื้อไร่ ก็เพื่อเผาเศษไม้ที่ยังไหม้ไฟไม่หมด โดยเก็บเศษไม้มากองรวมกันและเผาอีกครั้ง แต่ถ้าการเผาไร่ในครั้งแรกแล้วไฟกินดีมากจนไม่ต้องรื้อไร่ ชาวบ้านจะถือว่าไม่ดี ถือว่าดีหลอกเพราะไม่น่าจะเป็นไปได้ จะต้องแก้ไขโดยหาเศษไม้จากนอกไร่มากองไว้ในไร่ ๓ กองและทำการรื้อเพื่อเผา หลังจากนั้นจึงลงมือปลูกกระต๊อบและดาหย้าครั้งแรก รวมถึงปลูกเผือก ผักกาด ผักชี มะเขือ ผักปลัง นองกะว่อง ผักไผ่ ต้นหอม แมงลัก ฯลฯ

ตลอดเดือนพฤษภาคม การคายหญ้าจะอย่างต่อเนื่องเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการหยอดข้าว พืชผักที่ยังไม่ได้ปลูกและปลูกไปแล้วแต่ไม่ขึ้นจะปลูกซ้ำอีกครั้งในเดือนนี้เพราะเริ่มมีฝนตกบ้างในบางช่วง ผักที่ปลูกเป็นประเภทถั่ว แตง บวบ มัน และปลูกดอกไม้ไว้ใช้ในพิธีกรรม เช่น หงอนไก่ ดาวเรือง

เมื่อฝนตกมากขึ้นในช่วงเดือนมิถุนายน การหยอดข้าว จะเป็นงานสำคัญที่ทุกคนในครอบครัวรวมถึงญาติพี่น้องจะร่วมแรงร่วมใจกัน ชาวบ้านจะดูวันที่เป็นมงคล เช่น วันจันทร์ วันพฤหัสบดี หรือใช้วันเกิดของแม่บ้านก็ได้ และดูช่วงข้างขึ้นที่เป็นมงคล โดยดูจากตำรา หรือถามผู้เฒ่าผู้แก่

การหยอดข้าวมีระยะเวลาเพียง ๑ เดือนที่แต่ละครอบครัวจะต้องหยอดให้เสร็จ แต่จะเริ่มหยอดได้เมื่อไหรันนั้นต้องขึ้นอยู่กับว่าเป็นป่าอ่อนหรือป่าแก่ และต้องหยอดให้เสร็จก่อนถึงวันพระ การที่ช่วงเวลาหยอดข้าวไม่ตรงกันมีเหตุผลสำคัญในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน มีปุ๋ยเยอะ ปุ๋ยน้อย ถ้าดินมีความแข็งปลูกในป่าอ่อนต้องหยอดข้าวในช่วงข้างขึ้นเพื่อให้ทันเก็บเกี่ยว แต่ถ้าดินมีความอ่อนนุ่มปลูกในป่าแก่ต้องหยอดข้าวในช่วงข้างแรมเพื่อไม่ให้ต้นข้าวดิเกินไป หากหยอดข้าวในป่าแก่ช่วงข้างขึ้น ต้นข้าวจะเจริญเติบโตเร็ว ต้นสูง ใบเขียวเข้ม ออกรวงเร็ว ออกรวงเยอะ แต่เมล็ดลีบ ไม่สมบูรณ์ เพราะปุ๋ยเยอะเร่งให้ข้าวโตไวแต่ไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวดิเกิน” การแก้ไขคือ ต้องตัดใบข้าวทิ้งครึ่งใบเพื่อหยุดการเติบโตชั่วคราว อย่างไรก็ตามการหยอดข้าวอาจเลยไปถึงเดือนกรกฎาคมก็ได้ขึ้นอยู่กับฤกษ์ดีที่เป็นมงคลในแต่ละปี

ก่อนเริ่มหยอดข้าวพ่อบ้านจะต้องทำ “บือชีเบาะ” ปลูกข้าวเก้ากอเพื่อเป็นแม่ข้าวก่อน โดยตัดไม้ไผ่มา ๑ ลำ ยาวประมาณ ๑ วา ผ่าเป็น ๔ ซีกเอามาผูกต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยม แล้วตัดไม้ไผ่อีก ๑ ซีกผ่าตรงปลายให้แยกจากกันเล็กน้อย ปักไว้กลางสี่เหลี่ยม ห่อใบไม้ที่มีดินและพันธุ์ข้าวที่จะปลูกเสียบไว้กับไม้ไผ่ที่ปักเอาไว้ แล้วเอาดอกไม้วางไว้ที่โคนไม้ไผ่และเทน้ำในกระบอกไม้ไผ่ลงที่ดอกไม้แล้ววางลงคู่กัน จุดเทียน ๑ อันปักไว้แล้วอธิษฐานบอกกล่าวพระแม่ธรณีว่า “จะมาทำกินปีหนึ่ง ขอให้ทำขึ้นพอกินพอใช้” แล้วขุดหลุม ๕ หลุม เอาพันธุ์ข้าวที่อยู่ในห่อใบไม้หยอดลงในหลุม แล้วขุดหลุมหยอดข้าวนอกบือชีเบาะอีกครั้งเพื่อเป็นการคุ้มครองบือชีเบาะในกรณีที่ลูกแยกไปทำไร่ของตัวเองอีกผืน พ่อจะเป็นคนทำพิธีให้แต่ให้ลูกเป็นคนหยิบพันธุ์ข้าวที่จะปลูกจะหยอดลงในไปหลุม ๕ หลุมเอง หลังจากนั้นจึงหยอดข้าวในไร่จนเสร็จทั้งผืน

การหยอดข้าวจะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นด้ามเสียบไปที่หัวเสียมเจาะลงไปในดินให้เป็นหลุมลึกพอประมาณ เพื่อให้คนที่เดินตามหลังหยอดเมล็ดข้าวแห้งประมาณ ๑-๒ เมล็ดลงไปแล้วใช้เท้าเขี่ยดินมากลบหลุมเพื่อป้องกันมดและนกมากินเมล็ดข้าว

ก่อนกลับบ้านจะขุดหลุมใหญ่ ๑ หลุม ไว้ทำไร่ หยิบพันธุ์ข้าว ๑ กำมือ กลับตาแล้วใส่ข้าวลงไปหลุม กลับตาอีกครั้งเอาเสียมที่มลงไปในหลุม พร้อมอธิษฐานว่า “ถ้ามีสัตว์ตัวใดมากินข้าว ขอให้ตามองอะไรไม่เห็น” ชาวบ้านเรียกพิธีนี้ว่า “เซอเตอหล่าย” หลังจากนั้นชาวบ้านจะคายหญ้าอย่างสม่ำเสมอจนกว่าข้าวจะตั้งท้องจึงไม่ต้องคายหญ้าบ่อย ๆ อีก

ชนิดของพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกจะขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละครอบครัวและขึ้นอยู่กับว่าถูกชะตากับคนปลูกหรือไม่ แต่ละครอบครัวจะใช้พันธุ์ข้าวหลายพันธุ์ปลูกในไร่ผืนเดียว มีทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ๔-๕ พันธุ์ ๖-๗ พันธุ์ หรือ ๗-๘ พันธุ์ โดยมีข้าวเหนียว ๑-๒ พันธุ์ ซึ่งจะใช้พันธุ์ข้าวมากหรือน้อยชนิดขึ้นอยู่กับว่าเก็บพันธุ์ข้าวไว้กี่พันธุ์และต้องการปลูกกี่พันธุ์ในปีนั้น ๆ การใช้พันธุ์ข้าวหลากหลายพันธุ์เป็นการป้องกันความ

เลี้ยงหากข้าวบางพันธุ์เกิดเสียหาย ได้ผลผลิตไม่มากก็ยืมได้ข้าวพันธุ์อื่นมาทดแทน และข้าวแต่ละพันธุ์มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวต่างกันซึ่งช่วยลดปัญหาการเก็บเกี่ยวทั้งในเรื่องแรงงานและเวลา เพราะหากปลูกพันธุ์เดียว หรือ ๒ พันธุ์ เมื่อเกิดปัญหาจะทำให้ได้ข้าวไม่พอกิน หรือถ้าได้ข้าวดีแต่สุกพร้อมกันทั้งผืนก็จะต้องใช้แรงงานมากหรือทำงานหนักขึ้นเพื่อเกี่ยวข้าวให้ทัน

ความหลากหลายของพันธุ์ข้าว พันธุ์ข้าวดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นข้าวอ่อนปลูกได้ทั้งป่าอ่อนและป่าแก่ เช่น บือโบโคล่, บือถูกลิ, บืออ้วงบ่อง, บือเลไค์ และบือเถ่อ (ต้องเป็นป่าอ่อน ๓ ปีขึ้นไปจึงปลูกได้) ปลูกได้เฉพาะป่าแก่ เช่น บือบ่องยูเย่, บืออั่วพู, บืออ้วงเชอหนู และบือไปโล่ง พันธุ์ข้าวแข็งปลูกได้ทั้งที่ไร่และที่นา เช่น บือพูไก, บือเบโหว่, บืออิกไล่ และบือหย่องไห่ พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น ไอง์โหว่เบ, ไอง์เชอู, ไอง์เชอพู (ข้าวเหนียวดำ) และไอง์คองเหล่อ

พันธุ์ข้าวใหม่ที่แลกเปลี่ยนมาจากญาติพี่น้องหมู่บ้านอื่น เช่น บือพะเพอ, บือไท่คอง, บือเนอเม่อ, บือบิคลี่, บือคูกิ, บืออองเง่อ, บือบ่องทุแผะ, บือพูอั่ว, บือไท่กู, บืออ้วงพะคู และบือโปวโลว พันธุ์ข้าวเหนียว เช่น ไอง์เชอ (คำทั้งคันและใบ) ไอง์กะซ่องแม, ไอง์สะเท่, ไอง์ภูผา และ ไอง์เพ่อไซ

หลังการดูแลเอาใจใส่มาตลอดระยะเวลา ๔ เดือน ข้าวในไร่ก็ค่อย ๆ ทอยสุกเป็นสีเหลือง การเกี่ยวข้าวจึงเริ่มขึ้นเมื่อเข้าสู่เดือนตุลาคม ข้าวที่สุกก่อนจะถูกเก็บเกี่ยว มัดด้วยดอกล้างวางไว้บนตอซังเพื่อตากให้แห้ง ข้าวที่สุกเป็นพันธุ์สุดท้ายจะต้องเหลือไว้ไม่ต้องเกี่ยวเก้ากอเพื่อเป็นฟืนบือโย และจากฟืนบือโยไปหาบือชีเบาะก็ต้องเหลือไว้อีก ๑ แถวเพื่อเป็นสะพาน เมื่อเกี่ยวส่วนอื่นหมดแล้วจึงมาเกี่ยวฟืนบือโย สะพาน และบือชีเบาะตามลำดับ ข้าวที่อยู่ในบือชีเบาะจะเก็บไว้ส่วนหนึ่งเป็นบือหมูเพื่อเอาไปแขวนไว้กับต้นไม้ไว้ในพิธีฟาดข้าว

การเกี่ยวข้าวจะให้แม่บ้านเกี่ยวก่อน ๓ ก้าแล้วคนในครอบครัวเกี่ยวต่อ แต่คนที่ทำงานเก่งและทำงานเร็วจะลงมือก่อนเพื่อให้งานเสร็จเร็วและได้ข้าวเยอะ ข้าวที่เกี่ยวแล้วจะตากแดดให้แห้งประมาณ ๑ เดือนจึงจะฟาดข้าว เมื่อข้าวแห้งดีแล้วในตอนเย็นของวันฟาดข้าวจะเตรียมลานสำหรับฟาดข้าว โดยนำผ้าพลาสติกหรือเสื้อไม้ไผ่มาปูใกล้กับบริเวณที่ทำบือชีเบาะ นำไม้ไผ่มาปักเป็นหลักไว้เพื่อกั้นข้าวลัม ทำข่มม่ง (ที่ฟาดข้าว) โดยใช้ไม้ไผ่มาผูกติดกันจำนวน ๓ ลำบั้ง ๕ ลำบั้ง ๗ ลำบั้ง หรือ ๙ ลำบั้ง แต่ต้องให้เป็นจำนวนคี่เพื่อจะได้ข้าวมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ จะทำข่มม่งทั้ง ๔ ด้านหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนข้าวที่ได้มากหรือน้อย หลังจากนั้นแบกข้าวในไร่มากองรวมกันไว้ที่ลานจนหมด แยกพันธุ์ข้าวไว้ต่างหาก แล้วจึงแบกฟืนบือโย สะพาน และบือชีเบาะเอาฟืนบือโยผูกรวมกับดอกล้างแขวนไว้กับหลักไม้ไผ่ ๓ หลัก หั่ว กลาง ท้าย เอาบือหมูผูกรวมกับดอกล้างและเกี่ยวแขวนไว้กับหลักไม้ไผ่อีก ๑ หลักอยู่นอกลานฟาดข้าวแต่ต้องให้บือหมูอยู่เหนือข่มม่ง ใกล้กับไม้ไผ่ที่แขวนบือหมูและฟืนบือโยจะมีต้นกล้วย ต้นอ้อย และที่โคนต้นจะมีตะกร้าไม้ไผ่หรือกรวยสำหรับใส่อาหาร เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว และน้ำ

ก่อนการฟาดข้าวแม่บ้านจะจุดเทียน ๓ อันไว้ที่ข่มม่งและ ๑ อันที่บือหมูเพื่ออธิษฐาน ทำพิธีเรียกขวัญฟืนบือโยให้มาดูแลข้าว ให้ได้ข้าวเยอะ ๆ โดยเอาฟืนบือโยมาฟาดก่อน ลูกหลานเอาสะพานมาฟาด คนที่มาช่วยเอาข้าวในกองมาฟาดแล้วพัก ทำแบบนี้จนครบ ๓ รอบแล้วช่วยกันฟาดข้าวจนหมด เวลาเลี้ยงข้าวคนที่มาช่วยฟาดก็ต้องหุงให้เหลือข้าวเพื่อให้มีข้าวเหลือกินไปตลอดปี

วันรุ่งขึ้นข้าวที่ฟาดเสร็จจะนำมาโบกเพื่อให้เศษฟาง เปลือกข้าว ผุ่น ผงต่าง ๆ พัดออกไป ก่อนการโบกข้าวเจ้าของไร่ (แม่บ้านหรือพ่อบ้านก็ได้) จะเอาดินปลวก ทุไก่กูด จึงใส่ในห่อใบไม้แล้วเสียบไว้กับไม้ปักที่กองข้าว เอาเคียว มีดคายหญ้าวางไว้ที่กองข้าว ถัดห่อใบไม้มาเคียว ถัดเคียวกับมีดแล้วบ่นใส่ในกองข้าวพร้อมอธิษฐานขอให้ได้ข้าวเยอะขึ้น คนที่มาช่วยจะดวงข้าวใส่กระด้งแล้วสาดเข้าไปในวงที่โบกข้าวซึ่งมีผู้ร่วมวงประมาณ ๒-๓ คนแต่เจ้าของไร่ต้องโบกก่อน ๓ กระด้งโดยใช้เปลือกไม้ไผ่บงมาโบก หรือไม้โบกที่สานขึ้นจากไม้ไผ่ หลังจากนั้นจึงสับเปลี่ยนให้คนอื่น ๆ เข้าร่วมวง

ในเช้าวันรุ่งขึ้นจะดวงข้าวขึ้นย้ง ซึ่งเจ้าของไร่จะทำพิธีเดียวกับตอนโบกข้าวเพื่อขอให้ได้ข้าวเยอะขึ้นเช่นกัน ถ้าย้งไม่มีย้งข้าวจะดวงข้าวเพื่อให้รู้ว่าได้กี่ปีบ โดยใส่กระสอบปุ๋ยเอาไว้ (ปัจจุบันไม่มีการทำย้งข้าวแล้ว จะใส่กระสอบปุ๋ยแล้วเก็บไว้บนกระต๊อบ) คนที่ดวงข้าวขึ้นเป็นคนดวงก่อน การดวงข้าวว่าได้กี่ปีบจะเริ่มนับหลังจากที่ดวงข้าวไปแล้ว ๓ ปีบ ปีบต่อไปจึงจะเริ่มนับเป็นหนึ่ง

การคัดเลือกและเก็บรักษาพันธุ์ข้าว

ต้องหาพันธุ์ข้าวที่ต้นและรวงสมบูรณ์ เมล็ดไม่ลีบ รวงเท่ากัน เมล็ดใหญ่ ต้องเอาแก่ที่สุดและสุกพร้อมกันทั้งรวง คัดเอามาตากแดดให้แห้งประมาณ ๑ อาทิตย์ เอามาฟาดหลังจากที่ฟาดข้าวทั้งหมดแล้ว เก็บใส่ตะกร้า โดยกันตะกร้าและด้านข้างปูด้วยใบระกำแห้งหรือใบกล้วยแห้ง ปิดปากตะกร้าแล้วนำไปเก็บไว้ในที่แห้ง

เดือนธันวาคม ทุกบ้านทุกหลังคาเรือนจะ กินข้าวใหม่ เป็นการฉลองการได้ข้าวในปีนี้ ซึ่งหากไม่มีการกินข้าวใหม่ก่อน จะทำการเพาะปลูกในปีต่อไปไม่ได้ การกินข้าวใหม่จะทำในวันอาทิตย์เพราะจะทำให้ข้าวหมดข้า คนในครอบครัวจะช่วยกันเตรียมข้าวเตรียมแ่ง โดยดวงข้าว ๑ ปีบหรือให้ได้ข้าว ๑ หม้อ ตากแดดสักพักนำไปตำแล้วเอามาหุง หาเผือก มัน กุ้ง หอย ปู ปลา มาแ่งรวมกัน เอาทุไก่กูด (มีลักษณะเป็นเถาขาว) มาผูกกับหม้อข้าว หม้อแ่ง ขาเตา มีด เสียม จอม เคียว เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวและทำเกษตร เอาของใช้มาวางรวมกันแล้วตักข้าว ตักแ่งมาวาง เป็นการเลี้ยงขอบคุณที่ช่วยให้ได้ข้าวกินในปีนี้ และชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมากินข้าวใหม่ร่วมกัน

ข้าวเปลือกที่ฟาดแล้วเมื่อต้องการทำเป็นข้าวสารจะนำไปตากแดดก่อนแล้วเอาไปตำในครกกะเดื่อง หรือสีด้วยเครื่องสีข้าว การตำข้าวด้วยครกกะเดื่องจะตำจนได้ข้าวขาว เสร็จแล้วจึงเอามาผัดเพื่อแยกรำ ปลายข้าว และข้าวสารออกจากกัน

อย่างไรก็ตามการทำไร่ข้าวหมุนเวียนก็เพื่อการยังชีพเป็นหลัก รายได้ส่วนใหญ่ของชาวบ้านจึงมาจากการทำไร่มันสำปะหลังและสวนยางพารา โดยมีรายได้บางส่วนมาจากการทำสวน เช่น พริก หนาก เงาะ ทุเรียน ส้มโอ ลิ้นจี่ ลูกเนียง มะม่วงหิมพานต์ ลองกอง กล้วย สับปะรด มะพร้าว ฯลฯ ซึ่งปลูกปะปนกันไป

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินงานวิจัย

๓.๑. ขอบเขตวิจัย

๓.๑.๑. ขอบเขตพื้นที่

บ้านกอม่องทะ หมู่ที่ ๒ ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

๓.๑.๒. ขอบเขตเนื้อหา

๓.๑.๒.๑. บริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

- ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน
- ลักษณะโครงสร้างของประชากร เช่น จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน กลุ่มชาติพันธุ์ จำนวนผู้ถือบัตรประชาชนไทย จำนวนผู้ถือบัตรแสดงสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง เป็นต้น
- ระบบครอบครัวและเครือญาติ และความสัมพันธ์ภายในชุมชน
- ลักษณะการปกครอง ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่ม / องค์กรภายในชุมชน
- ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณสุขของโลกของชุมชน
- ระบบเศรษฐกิจ การผลิต ความหลากหลายในการเพาะปลูก การประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน จำนวนครัวเรือนที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว จำนวนครัวเรือนที่ทำไร่หมุนเวียน รายได้ รายจ่าย หนี้สิน ฯลฯ
- ลักษณะทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

๓.๑.๒.๒. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต

- สภาพทรัพยากรธรรมชาติในอดีตและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ
- การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติภายหลังชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้น
- การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรโดยคนนอก การซื้อ-ขายที่ดินเพื่อปลูกมันสำปะหลัง การลักลอบตัดไม้
- การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต รูปแบบการใช้ทรัพยากร การเข้ามาของมันสำปะหลัง (จากหาอยู่หากินไปสู่การปลูกมันสำปะหลังและกลายเป็นแรงงานรับจ้าง)
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตกับระบบตลาด ระบบทุน
- การเข้ามาของระบบราชการ การพัฒนาตามโครงการต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับรัฐ
- การปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง

๓.๑.๒.๓. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การพัฒนาตามโครงการต่าง ๆ การขยายโอกาสทางการศึกษา ฯลฯ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว แบบแผนการดำเนินชีวิต ระบบคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี

๓.๑.๒.๔. สถานการณ์ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน

๓.๑.๒.๕. สถานการณ์การปลูกมันสำปะหลัง

- สำรวจจำนวนครัวเรือนที่ปลูกมันสำปะหลัง
- สำรวจจำนวนการใช้พื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง รายครัวเรือน/ไร่ และโดยรวมทั้งหมด
- สำรวจจำนวนการถือครองที่ดิน รายครัวเรือน/ไร่ ที่ดินส่วนตัว หรือเช่าที่
- สำรวจบริเวณที่ปลูกมันสำปะหลังและศึกษาสภาพแวดล้อมโดยรอบพื้นที่เพาะปลูก
- เก็บตัวอย่างดินในพื้นที่ปลูกเพื่อตรวจวิเคราะห์คุณภาพ
- สำรวจข้อมูลครัวเรือน รายรับ รายจ่าย หนี้สิน ค่าใช้จ่ายการปลูกมันสำปะหลัง เช่น ค่าน้ำมัน ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าหญ้า ค่ายาฆ่าแมลง ค่าไถพรวน ค่าจ้างแรงงาน ฯลฯ
- ศึกษาผลกระทบด้านสุขภาพของตัวผู้ปลูกจากการใช้สารเคมี
- ศึกษาปัจจัย / เงื่อนไข / สาเหตุของการปลูกมันสำปะหลังในรายครัวเรือน
- ศึกษาปัจจัย / เงื่อนไข / สาเหตุที่ส่งผลให้การปลูกมันสำปะหลังขยายตัวมากขึ้น

๓.๑.๒.๖. สถานการณ์ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากิน

- ศึกษาสภาพพื้นที่ไร่หมุนเวียนและพื้นที่ทำอยู่หากิน แหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น ริมห้วย พื้นที่ป่า ฯลฯ
- ศึกษาลักษณะ / รูปแบบ / วิธีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำอยู่หากิน
- ศึกษาปัจจัย / เงื่อนไข และผลกระทบจากการปลูกมันสำปะหลัง
- เก็บตัวอย่างน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อตรวจวิเคราะห์คุณภาพ และ/หรือพืชอาหารที่อยู่ใกล้พื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง
- ศึกษาผลกระทบจากปัญหาดินถล่มต่อพื้นที่ทำอยู่หากิน ปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหา

๓.๑.๒.๗. แผนที่ทางสังคม (social mapping) ได้แก่ ขอบเขตหมู่บ้าน พื้นที่ใช้ประโยชน์ เช่น พื้นที่ทำนา พื้นที่ทำสวน พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ผู้รู้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ เช่น หมอยาสมุนไพร หมอพื้นบ้าน การทอดผ้า ผู้รู้ทางด้านพิธีกรรม ฯลฯ กลุ่ม / องค์กรในชุมชน หน่วยงานในพื้นที่

๓.๑.๒.๘. วิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน ปัจจุบัน / เจื่อนใจ และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม

๓.๑.๒.๙. รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน

๓.๒. กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- เกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต
- ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่

๓.๓. วิธีการดำเนินงาน

- ประชุมทีมวิจัย
- เวทีชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชี้แจงทำความเข้าใจการดำเนินงานโครงการ
- เวทีวางแผน ออกแบบวิธีการดำเนินงานเก็บข้อมูล / แบบสอบถาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล
- เก็บข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษา
- เวทีวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง ปัจจุบัน / เจื่อนใจ และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม พร้อมทั้งค้นหาแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตและรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่ทำอยู่หากินของคนในชุมชน
- เวทีเดิมความรู้
- ทดลองปฏิบัติ
- ศึกษาดูงาน
- ตรวจสอบ สรุป รวบรวม แบ่งหมวดหมู่ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูล
- จัดเวทีคืนข้อมูล
- สรุปถอดบทเรียน
- จัดทำรายงานความก้าวหน้า รายงานฉบับร่างและรายงานฉบับสมบูรณ์

๓.๔. ขั้นตอนการดำเนินงาน

๓.๔.๑. เวทีวางแผนเตรียมความพร้อมเก็บข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อเตรียมความพร้อมทีมวิจัย
- เพื่อออกแบบวิธีการดำเนินงานการเก็บข้อมูล / แบบสอบถามตาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลในเชิงเทคนิค เช่น การเก็บตัวอย่างดิน น้ำ เพื่อนำไปตรวจวิเคราะห์คุณภาพ
- เพื่อกำหนดกลุ่มเป้าหมาย (ผู้รู้) ที่เกี่ยวข้องในประเด็นศึกษา
- เพื่อให้หน่วยงานในพื้นที่มีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานและร่วมกันพิจารณาประเด็นเนื้อหา

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- กลุ่มชาวบ้าน
- ทีมพี่เลี้ยง
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สถานที่/ระยะเวลา

บ้านทีมวิจัย

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวที ระดมความคิดเห็น
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

การประชุมครั้งนี้เป็นการประชุมทีมวิจัยครั้งแรก โดยจัดประชุมที่บ้านนายต้องลีเห่ง พนาอุดม มีผู้เข้าร่วมประชุม ๑๒ คน ในเบื้องต้นหัวหน้าโครงการได้ชี้แจงถึงที่มาที่ไปของการดำเนินโครงการวิจัย ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของชาวบ้านบางส่วน จากแบบดั้งเดิมที่ปลูกข้าวไร่หมุนเวียนและพืชหลากหลายชนิดมาเป็นเกษตรเชิงเดี่ยวปลูกมันสำปะหลังเป็นหลัก และกำลังมีบทบาทมากขึ้นเข้าแทนที่นาข้าว รวมถึงการปรับเปลี่ยนพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นไร่อารในระยะเวลา ๒-๖ ปีที่ผ่านมา ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่สำหรับการปลูกมันสำปะหลังโดยรวมแล้วกว่า ๒๐๐ ไร่ และจากการเข้ามาของมันสำปะหลังทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวและพื้นที่ไร่หมุนเวียนเป็นไร่อารทำให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนลดน้อยลง ซึ่งโดยปกติวิถีชีวิตของชาวบ้านจะใช้พื้นที่ไร่หมุนเวียนโดยไม่มีการจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ทุกคนมีสิทธิ์เข้าไปทำกินได้ทุกที่ตามวัฒนธรรมที่เคยปฏิบัติมา และแต่ละครอบครัวจะทำกินได้ไม่เกิน ๘ ไร่ ไม่มีการใช้สารเคมี ไม่มีการใช้เครื่องจักรในการไถพรวน ไม่มีต้นทุนในการผลิต แต่สำหรับการปลูกมันสำปะหลังจะต้องใช้พื้นที่อย่างน้อย ๕-๑๐ ไร่/ปี มีค่าใช้จ่ายทั้งต้นทุน ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ปุ๋ยเคมี ค่าจ้างแรงงาน เครื่องจักรในการไถพรวน ทำให้มีการจับจองพื้นที่เป็นของส่วนตัว แต่ก็เริ่มมีปัญหาหนี้สินจากการลงทุนตามมาทำให้ต้องมีการปลูกต่อเนื่องเพื่อใช้หนี้ อีกทั้งปัญหาการใช้สารเคมีที่ตกค้างในดินทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ความอุดมของสัตว์ในดินเริ่มลดลง และไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติทำให้แหล่งน้ำบางแหล่งภายในหมู่บ้านไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ พืชผักตามธรรมชาติมีความเสี่ยงกับสารพิษตกค้าง พันธุ์ปลาบางชนิดกำลังจะสูญหาย รวมถึงการพัง

ลายของหน้าดินในบริเวณเนินเขาและริมห้วยที่ส่งผลต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดน้อยลงและปิดทางน้ำไหล ทำให้การหาอยู่หากินตามวิถีชีวิตเริ่มได้รับผลกระทบ กอปรกับที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ มีลำห้วยรันตีไหลผ่านลงสู่เขื่อนวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม) ซึ่งอาจจะมีการปนเปื้อนของสารเคมีในน้ำได้ รวมทั้งปัญหาแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาพักพิงในหมู่บ้านซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง ต้องอาศัยหรือเช่าที่ทำกิน โดยการจ่ายค่าเช่าที่จำเป็นต้องปลุกมันสำปะหลังเพื่อหารายได้ ซึ่งที่ผ่านมาในการประชุมหมู่บ้านแต่ละครั้งมีการพูดคุยถึงปัญหาดังกล่าวและขอให้มีการขยับพื้นที่ปลุกมันสำปะหลังให้ไกลจากแหล่งน้ำ แต่ก็ยังไม่มี การดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมทำให้ปัญหายังคงยืดเยื้อ แต่ก็มีบางครอบครัวที่ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการ ผลิตไปแล้วเพราะปัญหาดินเสื่อม อย่างเช่น ต้องถีเหย่ง ที่เป็นคนแรกนำเข้ามาปลูกและเป็นคนแรกที่เลิกปลูก และมีอีกหลายครอบครัวที่ต้องการจะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเหมือนกัน เพราะเป็นหนี้แต่ไม่รู้ว่าจะปลูกพืชชนิดไหนทดแทนเพื่อเป็นรายได้ ด้วยเหตุนี้ทางทีมวิจัยจึงได้ขอทำโครงการวิจัยกับทาง สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว และจะทดลองทำแปลงสาธิตเพื่อเป็นทางออกให้กับชาวบ้านที่ต้องการเลิกปลุกมันสำปะหลัง แล้วจึงแนะนำทีมวิจัยแต่ละคนที่จะเป็นตัวหลักในการดำเนิน โครงการ ประกอบด้วย นายปราโมทย์ ศรีโย เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย,นายต้องถีเหย่ง พนาอุดม นักวิจัย, นายลงชิงโพ ไทรสังขवालสิน นักวิจัย และนางสาวจิรภา พลีเพื่อชาติ นักวิจัย

หลังจากนั้นหัวหน้าโครงการจึงนำเสนอแผนการดำเนินงานการเก็บข้อมูลตามหัวข้อในข้อเสนอโครงการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. บริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม
๒. ลักษณะโครงสร้างประชากร จำนวนประชากร จำนวนครัวเรือน กลุ่มชาติพันธุ์ภายในพื้นที่หมู่บ้าน
๓. ระบบเครือญาติ และความสัมพันธ์ภายในชุมชน
๔. ลักษณะการปกครอง ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ / กลุ่มหรือองค์กรภายในหมู่บ้าน
๕. การเก็บข้อมูลสำรวจพื้นที่การปลุกมันสำปะหลังในหมู่บ้านกองม่องทะ

หลังจากนั้นจึงสรุปเป้าหมายของการดำเนิน โครงการวิจัยอีกครั้งเพื่อความเข้าใจที่ตรงกัน

๑. เพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติภายในหมู่บ้านกองม่องทะ, ลดความเสื่อมของหน้าดิน และการพังทลายของหน้าดิน
๒. เพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อแหล่งอาหารภายในชุมชนทั้งแหล่งน้ำภายในชุมชน และพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ
๓. หาพืชทางเลือกที่เหมาะสมให้กับชาวบ้านที่มีแนวคิดที่อยากจะปรับเปลี่ยนการปลุกมันสำปะหลัง โดยใช้วิธีทำแปลงสาธิตทดลอง

๓.๔.๒. เวทีชี้แจงชาวบ้าน ชี้แจงทำความเข้าใจการดำเนินการโครงการฯ

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้และเข้าใจโครงการฯ
- เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมคนในชุมชนตั้งแต่ต้นทาง

- เพื่อให้หน่วยงาน/องค์กรที่ทำงานในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการตั้งแต่ต้น
- เพื่อรับฟังความคิดเห็นข้อเสนอในการดำเนินงานโครงการ

กลุ่มเป้าหมาย

- ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ
- ผู้อาวุโส คนในชุมชน ทีมวิจัย เกษตรกร กลุ่มเยาวชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- ที่ปรึกษา พี่เลี้ยงและผู้ช่วย
- เครือข่าย สกว.วิจัยเพื่อท้องถิ่น

สถานที่/ระยะเวลา

- วัดก่องม่งทะ หมู่ที่ ๒ บ้านก่องม่งทะ ตำบลไถ่ไว้อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
- วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๓

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีนำเสนอโครงการ แผนงาน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่
- แลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อแนวทางการดำเนินงาน โครงการร่วมกับคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

เริ่มประชุมเวลา ๘.๐๐ น. นายปราโมทย์ ศรีโย หัวหน้าโครงการฯ ได้ชี้แจงความเป็นมาของการดำเนินโครงการวิจัยแก้ไขปัญหาหมันลำปะหลังบ้านก่องม่งทะโดยชี้แจงถึงความเปลี่ยนแปลงในการใช้ประโยชน์พื้นที่

จากที่เคยใช้ปลูกข้าวไร่และข้าวนาเป็นหลักซึ่งไม่ผลกระทบท่อระบบนิเวศน์ แต่ปัจจุบันมีการปลูกมันสำปะหลังกันมากขึ้นและกระจายตัวกันในหลายโซนซึ่งมีผลกระทบต่อพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชนโดยตรงเพราะมีการใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช ยกตัวอย่างเช่น การปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บริเวณทิวเขาหวี ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน จัดอยู่ในพื้นที่ชั้นที่ ๒ ของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่ทำกินแต่มีการใช้สารเคมีค่อนข้างเยอะ สังเกตได้จากหญ้าใน

พื้นที่จะมีลักษณะแห้งไหม้และเกรียมซึ่งเป็นผลจากการใช้ยาฆ่าหญ้าในลักษณะฉีดพ่น ซึ่งสารเคมีดังกล่าวมีการตกค้างอยู่ในพื้นที่ เมื่อฉีดพ่นไปเรื่อย ๆ จะสะสมอยู่ในดินทำให้ดินเสื่อม และเมื่อฝนตกสารเคมีเหล่านี้สามารถ

ไหลลงมารวมอยู่ในห้วยกึ่ง (ห้วยกึ่งเป็นลำห้วยที่ชาวบ้านกองม่องทะใช้เป็นประปาภูเขาของหมู่บ้าน) ทำให้การอุปโภคและบริโภคน้ำในห้วยกึ่งไม่ปลอดภัยเพราะมีสารเคมีตกค้าง ในขณะที่การปลูกมันสำปะหลังที่อยู่บริเวณริมห้วยรันตี ปัจจุบันมีการปลูกแบบดิคริมห้วยไม่เว้นระยะห่างจากห้วยจึงทำให้เกิดการกัดเซาะของน้ำ มีผลทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดินบริเวณริมน้ำ อีกทั้งการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่ริมน้ำมีผลกระทบต่อสัตว์น้ำโดยตรง เช่น ปลาที่เคยอาศัยร่วมเงาของต้นไม้ใหญ่บริเวณริมน้ำรันตี เคยอาศัยถูกไม้จากต้นไม้บริเวณริมน้ำเป็นอาหาร แต่เมื่อมีมันสำปะหลังเข้ามาปลูกบริเวณริมน้ำทำให้อากาศบริเวณริมน้ำมีความร้อน และไม่มีลูกไม้ให้ปลากิน ทำให้ปลาในลำห้วยลดลง ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านบริเวณห้วยรันตี ดังนั้นการแก้ไขปัญหาเรื่องการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บ้านกองม่องทะจำเป็นต้องมีวิธีการหรือกระบวนการโดยการวิจัยเพื่อชี้ชัดถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นและจะร่วมกันหาทางออกเพื่อลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อไปเรื่อย ๆ ในอนาคตหากชุมชนไม่เริ่มแก้ไขตั้งแต่ปัจจุบัน ซึ่งกระบวนการวิจัยจะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือเก็บข้อมูล นำข้อมูลที่ได้อาวเคราะห์เพื่อหาทางออกร่วมกัน และทดลองปฏิบัติโดยการทำแปลงสาธิตในพื้นที่ที่เคยปลูกมันสำปะหลังมาก่อนซึ่งมีปัญหาเรื่องดินเสื่อม โดยจะหาวิธีการปรับปรุงบำรุงดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ดังเดิม เช่น การปลูกพืชที่ช่วยสร้างและเก็บความชุ่มชื้นในดิน ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งรายได้เสริมให้กับครอบครัว ในส่วนของการเก็บข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์นั้น มีประเด็นต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชนและพัฒนาการความเปลี่ยนแปลง, บริบทชุมชน, สถานการณ์ชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาที่ส่งผลกระทบต่อการทำไร่หมุนเวียนทั้งการประกาศเขต ฯ พุทฺธิอุทยานเรศวร การประกาศมรดกโลก คนในชุมชนอยู่และปรับตัวอย่างไรต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้น การเข้ามาของมันสำปะหลังในหมู่บ้านกองม่องทะที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีทางการผลิต และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรภายในหมู่บ้านอันเนื่องมาจากการปลูกมันสำปะหลัง นอกจากนี้จะได้มีการศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์มันสำปะหลังในพื้นที่ ซึ่งหมายถึงการเก็บข้อมูลพื้นที่การปลูกมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ จำนวนพื้นที่ปลูก ครัวเรือนที่ปลูก ความจำเป็นของการปลูกมันสำปะหลังในสถานการณ์ปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการปลูกมันสำปะหลัง ราคา แนวโน้มจำนวนการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บ้านกองม่องทะ เพิ่มขึ้น /ลดลงปัจจัยใดที่ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์นี้ และศึกษาผลกระทบการปลูกมันสำปะหลัง เริ่มจากผลกระทบต่อตนเอง เช่น สุขภาพ ครอบครัว และหนี้สินจากการปลูกมันสำปะหลังผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ ดิน, น้ำ, ป่า เป็นต้น แล้วชี้แจงถึงเป้าหมายหลักของโครงการ ฯ เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในสองข้อหลักใหญ่ ๆ คือ ๑. ลดผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติ และ ๒. ลดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแหล่งอาหารภายในชุมชน

หลังจากนั้นพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้กล่าวแนะนำตัว และหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนโครงการวิจัยบ้านกองม่องทะ ซึ่งก็คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนงบประมาณกับชุมชนในการทำวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง ซึ่งงบประมาณตัวนี้ให้การสนับสนุนในหลาย ๆ ชุมชนทั่วประเทศ สำหรับใน ค.ไล่โว่ หมู่บ้านแรกที่ สกว. เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยก็คือบ้านสะเน

พ้อง ท่ามาแล้ว ๒ โครงการ คือ การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” ๑ และการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” เพื่อการดูแลสุขภาพพื้นที่หาอยู่หากิน ๑ มีการเก็บข้อมูลลักษณะป่า ลักษณะพื้นที่ข้อห้าม ความเชื่อ สารวจแนวเขตพื้นที่หาอยู่หากินทั้งพื้นที่ไร่มุนเวียนและไร่ชาก พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร และกำหนดกฎระเบียบเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ สำหรับบ้านกองม่องทะต้องการจะแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง หารูปแบบการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นที่เหมาะสมเพื่อทดแทนการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งโครงการดังกล่าวไม่ได้ห้ามไม่ให้มีการปลูกมันสำปะหลังแต่จะปลูกอย่างไรเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ต่อคนในชุมชนที่ต้องใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าร่วมกัน และถ้าคนในชุมชนต้องการจะเลิกปลูกมันสำปะหลัง หันไปปลูกชนิดอื่นที่เป็นรายได้ จะปลูกอะไรดี โครงการวิจัยนี้จะช่วยหาคำตอบให้โดยการทำแปลงสาธิตเพื่อให้ได้รูปแบบการเพาะปลูกพืชที่เหมาะสม

ภายหลังเสร็จสิ้นการประชุม ทีมวิจัยได้มาสรุปผลจากการพูดคุยที่ผ่านมา ซึ่งระหว่างที่มีการชี้แจงโครงการ ทีมวิจัยได้ลงนั่งรวมอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่มาเข้าร่วมประชุม พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าใจและพร้อมที่จะแก้ไขปัญหา ปรับเปลี่ยนการปลูกอย่างมีทางเลือก แต่มีบางส่วนไม่เข้าใจ และคิดว่าทางทีมวิจัยจะห้ามไม่ให้ปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บ้านกองม่องทะ ซึ่งในกรณีดังกล่าวทางทีมวิจัยในพื้นที่จะต้องไปทำความเข้าใจกับชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวอีกครั้ง

๓.๔.๓. ประชุมทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

- เพื่อประชุมวางแผนการทำงานประเมินสถานการณ์พื้นที่และภาระงานส่วนตัว
- เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล
- เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์
- เพื่อประชุมสรุปถอดบทเรียนการทำงาน

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- ทีมพี่เลี้ยง
- กลุ่มเยาวชน
- หน่วยงานเกี่ยวข้อง

สถานที่/ระยะเวลา

- ณ บ้านเลขที่ ๕๐/๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลหนองตู อำเภอดงขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
- กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

ณ บ้านพักของนายปราโมทย์ ศรีไชย หัวหน้าโครงการวิจัย ผู้เข้าร่วมประชุม ประกอบด้วย ทีมที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ๒ ท่าน คือ นายสุวัฒน์ ไทรสังขวลิต และน.ส.เสาวลักษณ์ กุศลทรามาส และทีมวิจัย ประกอบด้วย นายลงชิงโพ และนายต้องลีเห่ง รวมถึงนายสมภพ ผู้ร่วมเก็บข้อมูลในช่วงแรก เนื้อหาในการประชุมทีมวิจัยว่าด้วยเรื่องการจัดตามงานทีมวิจัยของทีมที่เลี้ยง การเตรียมข้อมูลสำหรับการจัดทำรายงานความก้าวหน้าที่ยังกำหนดส่งรายงานในเดือนนี้ โดยหัวหน้าโครงการได้พูดถึงข้อมูลที่มีการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลไว้บ้างแล้วซึ่งจะต้องมีการปรับแก้และเก็บเพิ่มในหลายประเด็น ส่วนการส่งรายงานความก้าวหน้าจะพยายามให้เป็นไปตามระยะเวลาที่กำหนด ที่ผ่านมามีหัวหน้าโครงการมีการะงานของมูลนิธิสืบ ฯ ก่อนข้างมาก ต้องเดินทางออกนอกพื้นที่หลายครั้ง และต้องเดินทางไปหมู่บ้านอื่นในตำบลไล่โว่ด้วยทำให้ไม่มีเวลาและสมาริในการเขียนรายงานจึงต้องขอเวลาในการจัดการงานของมูลนิธิสืบ ฯ ให้เรียบร้อยก่อน และเมื่อมีเวลาว่างพอสำหรับการอ่านและจัดการข้อมูลของโครงการวิจัยจะรีบดำเนินการทันที หลังจากนั้นจึงพูดคุยทำความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนเพราะหัวหน้าโครงการจะให้ นายสมภพเข้ามาร่วมเสริมในทีมวิจัยช่วยเก็บข้อมูลและเขียนรายงาน ซึ่งทีมวิจัยในหมู่บ้านคงจะต้องช่วยในการพาลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล เหตุที่ต้องให้ นายสมภพเข้ามาช่วยเสริมในทีมวิจัยเป็นเพราะทีมวิจัยในหมู่บ้านขาดประสบการณ์ในการเก็บข้อมูล ไม่เคยเขียนรายงานและเขียนภาษาไทยไม่คล่อง ส่วนนายสมภพเคยทำงานวิจัยมาหลายโครงการ หัวหน้าโครงการจึงต้องการให้มาช่วยแบ่งเบาภาระในการเก็บข้อมูลและเขียนรายงาน ต่อจากนั้นหารือกันต่อในเรื่องการออกแบบสอบถามเพื่อที่จะใช้กับกลุ่มเป้าหมาย (คนปลูกมันสำปะหลัง) ในบ้านกองม่องทะ และทำความเข้าใจเรื่องบัญชีการเงิน เนื่องจากทีมงานไม่มีประสบการณ์การทำบัญชีการเงินจำเป็นต้องหารือกับทีมที่เลี้ยงเพื่อทำความเข้าใจอธิบายรายละเอียดและวิธีการในการทำรายงานการเงินที่ถูกต้อง ซึ่งที่เลี้ยงได้อธิบายการทำรายงานการเงิน การใช้ใบสำคัญรับเงิน การใช้ใบแทนใบสำคัญรับเงิน และการใช้จ่ายทุกครั้งจะต้องมีใบเสร็จไม่ว่าจะมีภาษีมูลค่าเพิ่มหรือไม่ มีเลขประจำผู้เสียภาษีหรือไม่ ก็ไม่ต้องขอจากร้านค้ามาก่อน

หลังจากนั้นนายสมภพซึ่งได้ลงพื้นที่บ้านกองม่องทะเก็บข้อมูลไปบ้างแล้ว ได้พูดถึงการลงพื้นที่ที่ผ่านมามาว่า

“การสัมภาษณ์ข้อมูลกลุ่ม และข้อมูลเจาะลึกเป็นรายบุคคลว่าด้วยข้อคำนึงถึงการปลูกมันสำปะหลังส่งผลดีผลเสียต่อผู้ปลูกในระยะใกล้ และในระยะยาวอย่างไรบ้าง ร่วมพูดคุยกับชาวบ้านและประธานกลุ่มอนุรักษ์บ้านกอง ม่องทะ ซึ่งคณะกรรมการชุดนี้ทำงานด้วยมีจิตอาสา ร่วมกับชุมชนของตนเอง และทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านกองม่องทะ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่หน่วยงานด้านการอนุรักษ์ เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านกองม่องทะ ตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์แม้ว่าชุมชนจะตั้งถิ่นฐานมาก่อนประกาศเขตอนุรักษ์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ตาม ถือเป็นการจำยอมต่อเงื่อนไขทางสังคมส่วนรวมภายใต้ความพยายามเข้าใจกันในการบริหารจัดการร่วมกันว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนในพื้นที่ คณะกรรมการชุดนี้จึงถือเป็นองค์กรก่อกำเนิดงานด้านการอนุรักษ์ในพื้นที่ที่มีใจอาสาทำงานร่วมแก้ไขปัญหามิชุมชนของคนอย่างแท้จริง”

หลังจากนั้นทางทีมวิจัยจึงได้ร่วมกันกำหนดหัวข้อในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เช่น มีปัจจัยอะไรที่ทำให้มันสำปะหลังเข้ามาปลูกในพื้นที่หมู่บ้านกองม่องทะ ? มีการปลูกมันสำปะหลังครั้งแรกเมื่อไหร่, จุดไหน, โดย

ใคร เมื่อปลูกไปแล้วมีผลดี ผลเสียอย่างไรบ้าง มีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกมันสำปะหลังเท่าไร ? ขนาดพื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกมันสำปะหลังโดยรวม และแต่ละครัวเรือนที่ปลูกมีจำนวนเท่าไร ? ที่ผ่านมามีศัตรูพืชหรือโรคพืชบ้างหรือไม่ มีการป้องกันอย่างไร ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีมากน้อยเพียงไรในแต่ละครั้ง และการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการปลูกมันสำปะหลัง ผู้ปลูกทำอย่างไร ? เป็นต้น

๓.๔.๓. ประชุมทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

- เพื่อประชุมวางแผนการทำงานประเมินสถานการณ์พื้นที่และภาระงานส่วนตัว
- เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล
- เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์
- เพื่อประชุมสรุปถอดบทเรียนการทำงาน

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- ทีมพี่เลี้ยง
- กลุ่มเยาวชน
- หน่วยงานเกี่ยวข้อง

สถานที่/ระยะเวลา

- ณ บ้านนายต้องลีเห่ง พนาอุดม หมู่ที่ ๒ บ้านกอม่องทะ ตำบลไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
- วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๔ เริ่มประชุมเวลา ๑๕.๓๐ น.

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

การพูดคุยในครั้งนี้มีเป้าหมายในการทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมาและกำหนดทิศทางในการทำงานให้มีความชัดเจนอีกครั้ง เพราะจากการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลยังขาดความชัดเจนในหลาย ๆ ประเด็นและทีมวิจัยก็ยังจับต้นชนปลายในกระบวนการวิจัยไม่ถูก ไม่รู้ว่าจะต้องเริ่มตรงไหน จะต้องทำอะไรบ้าง ทำให้ที่ผ่านมายังได้ข้อมูลที่ไม่ชัดเจน ไม่ครบถ้วน และที่สำคัญยังนำไปจัดทำรายงานความก้าวหน้าไม่ได้ ส่วนนายสมภพที่ให้มาช่วยเก็บข้อมูลก็ถอนตัวออกไปเพราะได้คำตอบแทนน้อย ข้อมูลที่คาดหวังว่าจะได้ก็ไม่เป็นไปตามที่ตั้งใจ ทีมวิจัยจึงต้องมานั่งพูดคุยกันใหม่เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนให้มีความชัดเจนมากกว่าที่ผ่านมานอกจากนี้ยังมีประเด็นพูดคุยในเรื่องของแนวโน้มการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่บ้านกอม่องทะที่มีมากขึ้น ซึ่งทีมวิจัยได้วิเคราะห์สถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่า ด้วยราคามันสำปะหลังจากตลาดภายนอกที่มีราคาเพิ่ม

สูงขึ้น อีกทั้งยังมีการรับประกันราคาจากเกษตรกรอำเภอ ทำให้เกิดแรงจูงใจกับชาวบ้านทั้งที่ปลูกอยู่แล้วและผู้ปลูกรายใหม่ ๆ หลังจากนั้นพี่ศรี ผู้ปลูกมันสำปะหลังได้ขึ้นมาร่วมพูดคุยในวงประชุมด้วย เราจึงถามข้อมูลจากพี่ศรีในเรื่องของแรงจูงใจในการปลูกมันสำปะหลังภายในหมู่บ้านกองม่องทะ

พี่ศรี กล่าวว่า : “การทำมันสำปะหลัง เราทำเพื่อความอยู่รอด เพราะตอนนี้เรามีค่าใช้จ่ายมากขึ้น ลูกต้องเรียนหนังสือ ค่าใช้จ่ายภายในบ้าน กับข้าวก็ต้องซื้อ น้ำมันรถก็ต้องเติม ความเจริญนั้นแหละมันทำให้เราต้องปลูก ถนนมันก็ดีไม่เหมือนแต่ก่อน แล้วราคามันสำปะหลังก็ดีด้วย”

จากคำพูดของพี่ศรีทำให้ทีมวิจัยคิดต่อโดยมองจากปัจจัยแวดล้อมด้านต่าง ๆ

ลุงชิงโพ ไพรสังขชลิน นักวิจัยได้เสริมแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมและเรื่องการศึกษาว่า “เมื่อก่อนเราเรียนกันไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เราเรียนกันที่วัดพระเป็นคนสอน การเรียนการสอนนั้นจะเน้นเรื่องวัฒนธรรมการทำไร่ การเข้าป่า การเคารพธรรมชาติ แต่เดี๋ยวนี้บ้านเราเปลี่ยนไป เด็กไม่ได้เข้าวัดเหมือนแต่ก่อน พ่อแม่ก็ไม่ค่อยได้ดูแลลูกปล่อยให้โรงเรียนสอนเด็ก เด็กเดี๋ยวนี้รักทำไม่เป็น ไม่ค่อยเชื่อฟังผู้ใหญ่เหมือนแต่ก่อน แล้วต่อไปจะมีข้าวกินได้อย่างไร”

จากนั้นจิงภา พลีเพื่อชาติ นักวิจัยได้พูดเสริมต่อ “สภาพแวดล้อมเปลี่ยน ปัจจัยการผลิตก็เปลี่ยน การศึกษาทำให้แนวคิดเปลี่ยน ไม่มีใครอยากทำไร่ เด็กนักเรียนจะมีความคิดว่าการทำไร่เป็นเรื่องเหนียว แต่การเรียนหนังสือจะทำให้มีอนาคตที่ดี”

ต้องลีเห่ง พนาอุดม กล่าวเสริมว่า “เราคิดว่าการปลูกมันสำปะหลังมันต้องเป็นเรื่องของระบบเศรษฐกิจ มันต้องแก้ด้วยเรื่องเศรษฐกิจ เราต้องทำตัวอย่างให้เห็น เราคิดว่าต้องปลูกอย่างอื่นที่ชาวบ้านสามารถทำได้ ไม่ต้องใช้งบประมาณมาก ตอนนี้เราวางแผนไว้ว่าจะต้องเป็นไผ่กิมซุงเพราะสามารถเอาออกไปขายได้เราไม่อยากให้เอาไผ่ป่ามาใช้และไผ่กิมซุงสามารถปลูกในไร่มันสำปะหลังได้”

ปราโมทย์ ศรีไข ห้วหน้าโครงการวิจัยกล่าวต่อว่า “ผมคิดว่าก่อนที่จะเราจะไปถึงขั้นตอนนั้น เราหาข้อมูลพื้นฐานและบริบทของชุมชนกันก่อนดีกว่าเพื่อจะได้เห็นปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เพราะผมคิดว่าการปลูกมันสำปะหลัง มันมีปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ อีกมากมาย โดยที่คนกองม่องทะเองก็ไม่ได้เหมือนกัน ผมคิดว่าน่าจะหาข้อมูลในประเด็นเหล่านี้และกระบวนการตรงนี้ให้ชัดเจนก่อน ซึ่งมันก็เป็นกระบวนการในการวิจัยเหมือนกัน ผมคิดว่าเราควรเริ่มจากการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนก่อนตามแผน ถ้าเป็นอย่างนั้นควรวางแผนเก็บข้อมูลความความถนัดของแต่ละคนก่อน ซึ่งผมอยากจะเก็บในเรื่องของประวัติศาสตร์ชุมชน และการจัดการป่าของชุมชนในพื้นที่บ้านกองม่องทะ”

พี่ลุงชิงโพ กล่าวเสริมว่า “ขอเก็บข้อมูลด้านวัฒนธรรม การทำไร่ข้าว และประเพณี”

ปราโมทย์ กล่าวต่อว่า “ส่วนพี่ต้องผมคิดว่าน่าจะเก็บข้อมูลเรื่องของการปกครองภายในหมู่บ้านกองม่องทะ”

พี่ต้องกล่าว “ได้ ไม่มีปัญหาหาขณิดเดียว”

ส่วนจิรภาจะให้ช่วยดูเรื่องการเงินและในส่วนงานที่พอจะช่วยให้ และในการประชุมครั้งต่อไปน่าจะเอาข้อมูลมาคุยกัน ปีประชุม เวลา ๒๑.๓๐ น.

๓.๔.๔. ประชุมทีมวิจัย

วัตถุประสงค์

- เพื่อประชุมวางแผนการทำงานประเมินสถานการณ์พื้นที่และภาระงานส่วนตัว
- เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล
- เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์
- เพื่อประชุมสรุปถอดบทเรียนการทำงาน

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- ทีมพี่เลี้ยง
- กลุ่มเยาวชน
- หน่วยงานเกี่ยวข้อง

สถานที่/ระยะเวลา

- ณ บ้านนางสาวจิรภา พลีเพื่อชาติ หมู่ที่ ๒ บ้านกองมั่งทะ ตำบลไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี
- วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๕ เริ่มประชุมเวลา ๑๕.๓๐ น.

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

การประชุมในครั้งนี้ต่อเนื่องจากครั้งที่แล้วเพื่อนำเสนอข้อมูลที่แต่ละคนได้มอบหมายและได้เก็บข้อมูลมาแล้วจึงนำมาเสนอในที่ประชุมให้ได้รับทราบ เริ่มต้นด้วย ลงชิงโฟ่ นำเสนอเกี่ยวกับเรื่องวิถีวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียน โดยสรุปเป็นเรื่องของวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียน เช่น การขอใช้พื้นที่ทำไร่, การขออนุญาตตัดฟันเพื่อทำไร่, การทำบ่อขีเเปาะเพื่อให้อาหารแม่โพสพ รวมถึงประเพณี วัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง โดยเริ่มตั้งแต่

- เดือนเมษายน งานสงกรานต์ เป็นการอัญเชิญนางสงกรานต์ ดือนรับนางสงกรานต์, การค้าต้นไม้, ขอมมาสะพาน, ขอมมาพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย
- เดือนพฤษภาคม การบวชเณรถวายผ้าอาบน้าฝน มิถุนายน ถวายอัฐบริวารแก่พระภิกษุสงฆ์
- เดือนกรกฎาคม ประเพณีเข้าพรรษา ถวายเทียนและของกินของใช้
- เดือนสิงหาคม ฟังเทศน์ ผูกข้อมือ (วีหล่า)

- เดือนกันยายน ใส่บาตรน้ำผึ้ง ประเพณีโหวกะบ่อง โดยเอาพืชผลในไร่ไปใส่เรือเพื่อเอาไว้กินในชาติน้ำ
- เดือนตุลาคม งานออกพรรษาผ้าป่าบก, ผ้าป่าน้ำ, งานกฐิน
- เดือนพฤศจิกายน ทำบุญบ้าน นิมนต์พระมาที่บ้าน ๑ รูปเพื่อสวดให้พร
- เดือนธันวาคม ประเพณีฟาดข้าว ประเพณีอ่าวเดียว (ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่ออายุ โดยใช้ไม้วัดเท่าตัว กองรวมกันแล้วนำไปเผาไฟ (ปัจจุบันมีการจัดประเพณีดังกล่าวน้อยลง)
- เดือนมกราคม ประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีกินข้าวทิพย์ (คล้ายกับการกว่นข้าวกระยาสารท)
- เดือนมีนาคม ไบวกรุง งานเจดีย์ ไหว้พระธาตุ

ส่วนเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ปราโมทย์ หัวหน้าโครงการ ได้พูดคุยกับผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน เช่น ลุงหม่อง ใจปอง ลุงโทล่า ไทสงฆะชาวลิน และผู้ใหญ่ไพบูลย์ ช่วยบำรุงวงศ์ และเปรียบเทียบการก่อตั้งหมู่บ้านกับลำดับเจ้าอาวาสสำนักสงฆ์ของบ้านก่องม่งทะเลเป็นหลัก ซึ่งจากการเก็บข้อมูลทำให้ทราบว่าแรกเริ่มนั้นยังไม่ได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่าก่องม่งทะเลและไม่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ สถานที่ปัจจุบัน แต่ตั้งอยู่บริเวณห้วยป่งปึง (ปัจจุบันอยู่บริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์ ห่างจากตัวที่ตั้งหมู่บ้าน ประมาณ 8 กิโลเมตร) ชื่อบ้านกะตะไหล่ เป็นภาษามอญ แปลว่าเสือกระโดดน้ำ ตั้งอยู่ในตำบลปริงเผล หลังจากนั้นมีการโยกย้ายหมู่บ้านมาที่ปล่องพะเล ถึงจะมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ และตั้งอยู่บ้านก่องม่งทะเลซึ่งเป็นชื่อห้วยสายหนึ่งในภายในหมู่บ้านที่ไหลลงมาจากภูเขาแล้วมาบรรจบกับห้วยรันตีที่ไหลผ่านกลางหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้สืบค้นข้อมูลย้อนหลังก่อนที่คนกะเหรี่ยงจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ซึ่งได้ข้อมูลใหม่ว่ามีคนละว้าอยู่มาก่อน

หลังจากนั้นต้องถี่หย่ง ได้นำเสนอข้อมูลผู้นำหมู่บ้านและองค์กรภายในหมู่บ้าน โดยไล่เรียงตั้งแต่

ผู้ใหญ่บ้านในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายต่าง ๆ คณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ คณะกรรมการอนุรักษ์ และการจัดระเบียบหมู่บ้านโดยแบ่งออกเป็น ๔ คุ่ม แต่ละคุ่มมีหัวหน้าคุ่มดูแลและเป็นที่ปรึกษา รวมทั้งช่วยกระจายเรื่องการประชุมหมู่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้าน เป็นต้น ผลการประชุมครั้งนี้ทีมวิจัยได้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียน ประเพณีทั้ง ๑๒ เดือน ประเพณีหมู่บ้านและการปกครองภายในหมู่บ้าน

๓.๔.๕. กิจกรรมสำรวจพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังบ้านก่องม่งทะเล

ทีมวิจัยได้ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่การปลูกมันสำปะหลังที่บ้านก่องม่งทะเลพบว่า มีการปลูกมันสำปะหลัง ๒๕๐ ไร่ โดยมีการปลูกในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๒๐๐ เมตร แต่จะพบมากใน

บริเวณที่ราบความสูงไม่เกิน ๑๕๐ เมตร มีลักษณะเป็นเนินเขาไม่สูงชันและง่ายต่อการขนย้ายผลผลิต ส่วนใหญ่จะพบในพื้นที่บริเวณเชิงเขาและพื้นที่ราบ รวมทั้งพื้นที่ที่เคยเป็นคันนาเก่า ซึ่งในกรณีของพื้นที่ที่เคยเป็นนาข้าวเก่า ภายหลังถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่ไร่มันสำปะหลัง พบสาเหตุว่า น้ำในลำห้วยถูกแบ่งไปใช้กับสวนในการทำการเกษตร จึงปรับเปลี่ยนพื้นที่ดังกล่าวไปปลูกมันสำปะหลัง

ภาพนักวิจัยทำการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมือจับพิกัดบนพื้นผิวโลกหรือ GPS

แผนที่แสดงพื้นที่บริเวณปลุกมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ

แนวเขตสำรวจพื้นที่ใช้ประโยชน์ชุมชนบ้านกองม่องทะ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก

สัญลักษณ์แปลงไร่มันสำปะหลังภายในหมู่บ้านกองม่องทะ

สัญลักษณ์เขตอนุรักษ์ชุมชนบ้านกองม่องทะ

เส้นขอบสีแดงแสดงถึงขอบเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ของหมู่บ้านกองม่องทะ

เส้นสีน้ำเงินสัญลักษณ์ของลำห้วยรันตี และเส้นแบ่งเขตระหว่าง อ.ช.เขาแหลม และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๓.๔.๖. เวกีวิเคราะห์ข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อนำเสนอและร่วมกันวิเคราะห์ผลข้อมูลจากการสุ่มตรวจดินในพื้นที่เพาะปลุกมันสำปะหลัง

- เพื่อนำเสนอและร่วมกันวิเคราะห์ผลข้อมูลจากการสุ่มตรวจน้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง ป้างจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหา
- เพื่อร่วมกันหารูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากิน

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย
- กลุ่มแนวร่วม
- ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส

สถานที่/ระยะเวลา

- บ้านนายต้องลีเห่ง พนาอุดม

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุย ระดมความคิดเห็น
- บันทึก สรุปร

สรุปกิจกรรม

การประชุมในครั้งนี้เป็นการประชุมเพื่อนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์สถานการณ์การปลูกมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ ปราโมทย์ ศรี ไข กล่าวเปิดประชุม “หลังจากที่เราได้เก็บข้อมูลวันนี้เรามาคุยกันว่า คนกองม่องทะปลูกมันสำปะหลังจำนวนกี่ ครัวเรือน ? สาเหตุของการปลูก ? และหาทางเลือกปลูกพืชอย่างอื่นทดแทน ซึ่งนายต้องลีเห่ง ได้กล่าวว่า : สาเหตุการปลูกมันอย่างที่ผมเคยบอกไป ประการสมรดกโลก (๒๕๓๔) เริ่มมีการจับกุมพื้นที่ไร่หมุนเวียนมันทำให้เรากลับ (สถานการณ์การปลูกมันสำปะหลัง ป้างจัย/เงื่อนไข สาเหตุของปัญหา อยู่ในบทที่ ๔)

๓.๔.๖. ทดลองปฏิบัติ

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้กลุ่มแนวร่วมได้ทดลองทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกพืชทดแทน
- เพื่อให้กลุ่มแนวร่วมได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
- เพื่อให้กลุ่มแนวร่วมได้ร่วมกันวิเคราะห์และประเมินผลจากการปฏิบัติจริง
- เพื่อให้กลุ่มแนวร่วมมีความมั่นใจในเกษตรทางเลือก

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย กลุ่มแนวร่วม

สถานที่ และระยะเวลา

- สวนนายต้องลีเห่ง พนาอุดม

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดประชุมเพื่อหาแปลงสาธิต
- จัดเตรียมพันธุ์ไม้กิมซุง เพื่อทดลองปลูกแทรกบริเวณพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง และติดตามผล

สรุปกิจกรรม

ทางทีมวิจัยกำหนดให้พื้นที่สวนหลังบ้านนายต้องลีเห่ง พนาอุดม (ทีมวิจัย) เป็นแปลงเพาะชำเพื่อทดลองทำการเกษตรทางเลือกปลูกพืชทดแทนโดยเลือกไม้กิมซุงเป็นทางเลือกอันดับแรก เพราะไม้กิมซุงเป็นไม้ที่ปลูกง่าย โตไว หน่อใช้เวลาปลูก ๘ เดือนก็สามารถให้หน่อได้ การดูแลรักษาก็ไม่ยุ่งยากมากให้น้ำบ้างไม่ให้บ้างก็ยังเจริญเติบโตได้ดี และน่าจะเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้พอสมควร และน่าจะช่วยเป็นทางออกให้กับชาวบ้านที่กำลังต้องการจะเลิกปลูกมันสำปะหลังแต่ยังหาพืชชนิดอื่นทดแทนไม่ได้ และที่สำคัญหน่อไม้กิมซุงสามารถนำออกขายได้เลย ไม่ต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพราะหน่อไม้กิมซุงแตกต่างจากหน่อไม้ในป่า แต่ควรที่จะทำทะเบียนผู้ปลูกไว้ด้วยเพื่อป้องกันปัญหาในอนาคต เช่น ชื่อ-นามสกุลชาวบ้านที่มาขอต้นพันธุ์ จำนวนต้นพันธุ์ที่รับไป สถานที่ที่นำไปปลูก เป็นต้น โดยองค์การบริหารส่วนตำบลไผ่โง่งจะนำต้นพันธุ์มาแจกจ่าย เหตุที่เลือกบ้านนายต้องลีเห่งเป็นแปลงเพาะชำและเป็นแปลงสาธิตการปลูกพืชทดแทนมันสำปะหลัง ด้วยนายต้องลีเห่งเคยเป็นเจ้าหน้าที่อาสาสมัครนิสิตนาอะเสดียง และได้รับทุนสนับสนุนเพื่อให้เป็นบ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความพร้อมในด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ในการเพาะชำ อีกทั้งอยู่ไม่ไกลจากถนนในหมู่บ้าน การเดินทางและขนย้ายต้นพันธุ์ทำได้สะดวก และเป็นจุดที่เหมาะสมกับการเข้ามาศึกษาดูงานสำหรับผู้สนใจ ในส่วนของแปลงสาธิตก็เช่นกันแม้จะอยู่ห่างจากตัวหมู่บ้าน แต่อยู่ไม่ไกลจากถนน สามารถเดินเข้าไปได้ ซึ่งการเพาะปลูก การจัดการภายในสวน เช่น การวางท่อเพื่อให้น้ำ ฯลฯ นายต้องลีเห่งและครอบครัวช่วยกันทำ ช่วยกันสร้าง ไม่ได้จ้างแรงงาน จึงช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้มาก

นายต้องลีเห่ง พนาอุดม กล่าวว่า “ ไม้กิมซุงเราสามารถปลูกได้ และคนบ้านเราสามารถทำตามได้เพราะเราขายพันธุ์เอง ตอนแรกเราตั้งใจทำให้เขาเห็นก่อนว่ามันออกหน่อได้ และปลูกแทนมันสำปะหลังได้จริง และหน่อไม้กิมซุงราคาสูง โลละ ๓๕ บาท ขายกันที่ตลาดสังขละ ตอนนี้มีคนในหมู่บ้านมาถามและดูเราอยู่หลายคน ปลูกไปแล้วที่ไขว่ตุกา ๒๐๐ ต้น แต่ว่าในตอนแรกภายในไร่มันสำปะหลังของเราต้องทดแทนกันได้ก่อน แต่เราก็มีพืชอย่างอื่นปลูกเสริมด้วยอยู่แล้ว ให้มันเป็นพื้นที่สวนผสม

ปราโมทย์ : ถ้าอย่างนั้นก็เลยที่มันจะได้ไม่เป็นพืชเชิงเดี่ยว และที่หลงคิดว่ายัง ใจ จะมีผลกระทบทางด้านวัฒนธรรมหรือไม่ ? ถ้าเราปลูกพืชทดแทนอย่าง “ไม้กิมซุง”

ลงชิงโพ : ไม่มีหรอก วัฒนธรรมต้องประยุกต์ให้เข้ากับปัจจุบันตามระบบสังคม แต่ต้องปลูกพืชหลายอย่างนะ เป็นสวนผสม ตอนนี้เราได้ มู่ง มาอีกคนหนึ่งมาเป็นทีมวิจัยและพร้อมที่จะทำแปลงทดลองในไร่มันสำปะหลังด้วย

ปราโมทย์ : ดีครับที่...เราจะได้ช่วยกันอีกแรง

๓.๔.๘. เวกีคีนข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อนำเสนอและสรุปผลการดำเนินงานโครงการ

- เพื่อนำเสนอรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง
- เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานตามรูปแบบการแก้ไขปัญหามาจากคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- เพื่อให้คนในชุมชนที่ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตหรือกำลังทดลองเพาะปลูกพืชชนิดอื่นที่เป็นมิตรต่อทรัพยากรธรรมชาติได้นำเสนอ พุดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อเป็นทางออกให้กับคนที่ต้องการปรับเปลี่ยน

กลุ่มเป้าหมาย

- ทีมวิจัย กลุ่มแนวร่วม ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน เกษตรกร
- ที่ปรึกษา ทีมที่เลี้ยง เครือข่าย ศกว. วิจัยเพื่อท้องถิ่น
- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯ อบต. ไส้โฮ

สถานที่/ระยะเวลา

- ศาลาโรงครัวบ้านกองม่องทะ ตำบลไส้โฮ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี
- วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เวลา ๘.๓๐-๑๒.๐๐ น.

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีประชุมระดมความคิดเห็นจากทั้งคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- บันทึก สรุป

สรุปกิจกรรม

หัวหน้าโครงการกล่าวเปิดเวทีและที่มาที่ไปของจัดเวทีเพื่อสรุปผลและคืนข้อมูลงานวิจัยให้กับชุมชน เกี่ยวกับการปลูกมันสำปะหลังในหมู่บ้าน และรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง โดยมีประเด็นพูดคุยดังนี้ สาเหตุการปลูกมันสำปะหลังของหมู่บ้าน พืชที่สามารถปลูกทดแทนมันสำปะหลังได้ และแปลงสาธิตไผ่กิมชุง

สรุปสาเหตุการปลูกมันสำปะหลังของบ้านกองม่องทะ

๑. การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกเป็นพื้นที่มรดกโลกในปี พ.ศ.๒๕๓๔ ทำให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ฯ เข้มงวดมากขึ้นกับการทำไร่หมุนเวียนของชาวกะเหรี่ยงบ้านกองม่องทะ จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เกิดความกลัวและไม่กล้าที่จะกลับไปทำในพื้นที่ไร่ชา เพราะเกรงเจ้าหน้าที่จับกุม จึงมีความจำเป็นต้องลดรอบไร่หมุนเวียนลง ซึ่งก็คือการทำซ้ำในที่เดิมและทำให้ดินไม่มีการพักฟื้น ขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นผลทำให้ผลผลิตน้อยลง จึงต้องหันมาใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้า ยากำจัดศัตรูพืช ภายหลังจากที่ใช้สารเคมีเป็นระยะเวลานานทำให้ดินเสื่อม ขาดความอุดมสมบูรณ์ จึงต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตจากนาข้าวเป็นพืชเชิงเดี่ยว
๒. หมู่บ้านกองม่องทะสามารถเดินทางเข้าออกโดยรถกระบะและมอเตอร์ไซด์ได้ตลอดปี เพราะเส้นทางปรับเปลี่ยนจากดินลูกรังเป็นหินบดอัดแน่นและขสูง เมื่อปี ๒๕๔๘ บางช่วงที่เคยติดขัดก็ถูกปรับปรุงเป็นคอนกรีตทำให้ติดต่อกับภายนอกสะดวกมากขึ้นส่งผล

- ให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิม จากที่เคยต้องนั่งเรือในช่วงหน้าฝนเข้าสู่หมู่บ้านก็ไม่จำเป็นต้องไป เพราะรถยนต์และรถจักรยานยนต์เข้ามาเป็นพาหนะแทนที่เรือโดยสารเข้าหมู่บ้าน แต่ทำให้ต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น เช่น ค่าผ่อนรถจักรยานยนต์ น้ำมันรถยนต์ เป็นต้น
๓. การเข้ามาของไฟฟ้าโซล่าเซลล์ ทำให้ทุกบ้านต้องมีโทรทัศน์ วีซีดี ซึ่งต้องมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในการส่งผ่อนสินค้าดังกล่าว
 ๔. การเข้ามาของพ่อค้านายทุนมันสำปะหลัง เนื่องจากบ้านกองม่งทะอยู่ห่างจากปากทางถนนใหญ่เพียง ๑๐ กิโลเมตรเท่านั้นจึงมีพ่อค้ามันสำปะหลังคอยรับซื้อถึงภายในหมู่บ้าน โดยที่ไม่จำเป็นต้องเสียค่าขนส่งออกไปขายข้างนอก อีกทั้งยังให้กู้ยืมเงินเพื่อซื้อดินพันธุ์ และปุ๋ยเคมีอีกด้วยทำให้มันสำปะหลังเป็นพืชที่นิยมปลูกภายในหมู่บ้าน
 ๕. รายจ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นจากค่าเล่าเรียนของบุตร ซึ่งแต่เดิมเด็กในหมู่บ้านกองม่งทะส่วนใหญ่จะเรียนจบเพียงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เท่านั้น ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนภายในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ แล้วเด็กส่วนใหญ่ไปเรียนต่อภายนอกจึงต้องมีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น เช่น ค่าเช่าหอพัก ค่าเทอม เป็นต้น ซึ่งการทำไร่หมุนเวียนตามวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้น มีรายได้ไม่เพียงพอจึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตหันมาปลูกมันสำปะหลังเพื่อเพิ่มรายได้แทน

ปัจจุบันบ้านกองม่งทะมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง จำนวน ๒๓๔ ไร่ ทั้งหมด ๑๕ แปลง จำนวนครัวเรือนที่ปลูก ๓๐ ครัวเรือน โดยเฉลี่ยจะปลูกครบครัวละ ๓-๖ ไร่

ผลจากการเก็บข้อมูลการปลูกมันสำปะหลังของบ้านกองม่งทะดังกล่าวทำให้ทราบสาเหตุการปลูกซึ่งทางทีมวิจัยได้วิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากการปลูกมันสำปะหลัง ดังต่อไปนี้

๑. ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลจากการนำตัวอย่างดินและน้ำในบริเวณพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังภายในหมู่บ้านกองม่งทะซึ่งปลูกมาเป็นระยะเวลา 4 ปี พบว่า น้ำมีค่าความเป็นกรด-ด่าง อยู่ในเกณฑ์ที่สามารถใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภคได้เพราะเป็นน้ำไหล แต่ดินมีความเป็นกรดจัด ควรปรับปรุงโดยเสริมสารปรับปรุงดินที่มีแคลเซียมสูงในอัตรา ๕๐ กิโลกรัม/ไร่ รวมทั้งโพแทสเซียม ๕๐ กิโลกรัม/ไร่ขึ้นไป และเมื่อสังเกตด้วยตาเปล่าจากแปลงขยายผลไผ่กิมซุงของทีมวิจัยจะพบว่าบริเวณที่เคยปลูกมันสำปะหลังเป็นระยะเวลา ๔ ปี ไผ่กิมซุงจะไม่มีหน่อไม้ขึ้น แต่บริเวณที่เคยปลูกพริก เผือกจะมีหน่อไผ่กิมซุงเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันข้อมูลผลการตรวจดินได้ว่าดินในบริเวณที่ปลูกมันสำปะหลังขาดความอุดมสมบูรณ์จริง
๒. นอกจากผลกระทบที่เกิดขึ้นจากดินแล้วยังมีเรื่องของผลกระทบที่เกิดจากทรัพยากรธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านกองม่งทะ เพราะการปลูกมันสำปะหลังทำให้เกิดการพังทลายของหน้าดินบริเวณริมห้วย คลังริมห้วยถูกกัดเซาะจนห้วยรันตีบางช่วงตื้นเขิน ซึ่งจำเป็นต้องออกกถุระเบียบภายในหมู่บ้านให้ปลูกพืชห่างจากพื้นที่ริมน้ำโดยประมาณ ๕-๑๐ เมตร ซึ่งในที่ประชุมเห็นด้วยและกำหนดตำบลไล่โว่พร้อมนำเรื่องดังกล่าวเข้าที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อพูดคุยและออกกถุระเบียบภายในหมู่บ้าน

ประเด็นสำคัญจากการพูดคุยในเวทีคั้นข้อมูลคือการปรับเปลี่ยนจากการปลูกมันสำปะหลังเป็นการปลูกพืชในแบบอื่นทดแทน ซึ่งชาวบ้านหลายคนเห็นด้วยแต่ยังคงหาทางออกไม่ได้ เช่น ผู้เข้าร่วมเวทีท่านหนึ่งกล่าวว่า

“เราไม่อยากจะปลูกแล้วมันสำปะหลัง มันเหนียว ปลูกแล้วก็เป็นที่ เป็นสิน แต่ไม่รู้จะปลูกอะไรดี”

ทีมวิจัยกล่าวตอบว่า “ดูน่าจะเข้าร่วมกับเรา ตอนนี้เรากำลังทดลองปลูกไผ่กิมซุงอยู่ เข้าร่วมโครงการ เป็นสมาชิกกลุ่มปลูกไผ่กิมซุงกับพวกเราก็ได้”

หัวหน้าโครงการกล่าวเสริม “ลองดูตัวอย่างจากสวนผสมผสานของต๋องลิเหยง (ทีมวิจัย) ก็ได้ เมื่อก่อนเขาก็ปลูกมันสำปะหลัง แต่ปัจจุบันเลิกปลูกมันสำปะหลังแล้ว หันมาปลูกสวนผสมผสานแทน ตอนนี้ก็ต้องทำแปลงสาธิตเป็นตัวอย่าง ในแปลงก็จะมีการปลูกพืชแบบผสมผสาน เช่น มะพร้าว หมากรูด ส้มโอ ขนุน มะปรางค์ มะม่วง กล้าย เงาะ มังคุด ลิ้นจี่ป่า พวกนั้นเป็นพืชบนดิน ส่วนพืชใต้ดินก็มี ข่า เผือก ขมิ้น ไพล ว่านชักมดลูก ที่ต้องมีรายได้ จากผลผลิตในสวน ๒๘,๐๐๐ บาท/ปี ปลูกในพื้นที่แค่ ๒ ไร่ ตอนนี้ก็ต้องกำลังปลูกไผ่กิมซุงเสริม ข้อดีของไผ่กิมซุงคือ ปลูกง่าย โตเร็ว หน่อออก การดูแลรักษาไม่ยุ่งยาก ให้น้ำบ้าง ไม่ให้น้ำบ้างก็โตได้ทนต่อสภาพดิน ลำต้นไม่มีขนไม่เหมือนไผ่ป่า เปลือกบาง เนื้อหนา น้ำหนักดี แต่ละหน่อประมาณ ๑-๓ กิโลกรัม ตอนนี้ที่ต้องปลูกอยู่ประมาณ ๑๐๐ กอ แต่ถ้าใครอยากจะได้พันธุ์ไผ่ไปทดลองปลูก เราได้ทำเรือนเพาะชำไว้ที่บ้านที่ต๋องและบ้านพื้ญ่ ตอนนี้รวมกันมีอยู่ประมาณ ๕๐๐ ต้น ใครที่สนใจอยากจะทำปลูก มาเข้าร่วมโครงการได้ เราจะให้คนละ ๒๐ ต้น แต่ต้องเป็นแปลงที่อยากจะปรับเปลี่ยนจากการปลูกมันสำปะหลังจริง ๆ เพราะต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ส่วนวันนี้สามารถลงทะเบียนขอรับต้นพันธุ์ไว้ก่อนได้

ทีมวิจัยกล่าวต่อ “ตอนนี้เราได้ติดต่อพัฒนาชุมชน เขาอยากทำโครงการร่วมด้วย โดยจะให้งบประมาณมาเพาะพันธุ์ไผ่ เราก็จะขยายเรือนเพาะชำ ไปไว้หลาย ๆ แห่งในหมู่บ้าน”

หัวหน้าโครงการ “ตอนนี้มีผู้เข้าร่วมโครงการกับเราอยู่ประมาณ ๑๐ คน ซึ่งเราต้องขึ้นทะเบียนกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯ ด้วย เพราะหัวหน้าเขต ฯ บอกว่าถ้าสามารถแยกชนิดของหน่อ ไผ่กิมซุงออกจากหน่อ ไผ่ป่าได้ก็สามารถเอาออกไปขายได้ แต่ขอให้มีการขึ้นทะเบียนจะได้รู้ว่าใครปลูกบ้าง ปลูกอยู่ที่ไหน และปลูกมากน้อยแค่ไหน เป็นการป้องกันการสวมสิทธิ์นำหน่อ ไม้ป่าออกไปขาย

ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น “ถ้าผลผลิตออกมามาก ๆ แล้วราคาคงจะอย่างไร ผมเห็นว่าเราควรที่จะพัฒนาต่อ แปรรูปผลผลิต เพราะหน่อ ไม้ทำได้หลายอย่าง ซึ่งอาจจะมีการรวมกลุ่มกันทำเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่า มองระยะไกล ปักหลักเศรษฐกิจชุมชน จัดการ โดยฐานคนใน หรือขยายผลต่อ สร้างตลาดกลางในการจำหน่ายผลผลิต ต่างคนต่างปลูก ให้มีความหลากหลาย แล้วเอามารวมกันเพื่อขาย กำหนดราคาผลผลิตเอง”

หัวหน้าโครงการ “เห็นด้วย แต่ตอนนี้ขอให้หน่อ ไม้ ออกได้ก่อน ไม่คิดปัญหาเรื่องเขตรักษาพันธุ์ฯ ก็คิดว่าจะเก็บข้อมูลด้านผลผลิตว่ามีมากมีน้อยขนาดไหนแล้วดำเนินการต่อ”

ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น “น่าจะปลูกไผ่หลาย ๆ ชนิดเข้าไว้ด้วยกัน ไม่จำเป็นต้องเป็นกิมซุงอย่างเดียว เป็นไผ่อย่างอื่นก็ได้ เป็นการอนุรักษ์พันธุ์ไผ่พื้นบ้านเราด้วย”

กำนันตำบลไล่โว่ “บ้านเรามีการ โชนแนวเขตพื้นที่ทำกิน แบ่งเป็นพื้นที่ ๓ ชั้น ส่วนในพื้นที่ ชั้นที่ ๓ เราจะปลูกข้าวไร่อย่างเดียวนะ แต่ชั้น ๑ ชั้น ๒ เราจะให้ปลูกสวนและมันสำปะหลังแต่ต้องไม่ไปสูง มากนะ

ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น “ควรตั้งกฎกติกาพื้นที่ภายในหมู่บ้าน เรื่องการปลูกพืชริมน้ำ เพื่อป้องกันพื้นที่ที่มน้ำไว้ด้วย”

หัวหน้าโครงการ “เรามีการ โชนพื้นที่แบ่งตามลักษณะพืชที่ปลูก แต่เรายัง ไม่มีการ โชนพื้นที่ แต่ละชั้นภายในโชน เช่น พื้นที่ชั้นที่ ๑ คีดริมห้วยรันตี ควรจะห้ามปลูกพืชบริเวณริมน้ำ

กำนันตำบลไล่โว่ “การประชุมหมู่บ้านครั้งต่อไป จะนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุม คุยร่วมทั้ง คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ ว่าเห็นควรอย่างไรและทำประชาคม”

ที่ปรึกษาโครงการวิจัย “บ้านกองม่องทะเปรียบเหมือนบ้านเวียงคະດီเมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว แต่ตอนนี้ บ้านกองม่องทะเริ่มมีการพัฒนา มีถนนหนทางที่สะดวก มีร้านค้าหลายร้าน ชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปมาก ที่สำคัญคือเรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เราจำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร ของชุมชน การปลูกไผ่กิมซุงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งในระยะต่อไปเรา ต้องปลูกให้ได้มากกว่าไผ่กิมซุง เราต้องปลูกพืชให้ได้หลากหลาย ซึ่งถ้าเราปลูกมากและต้องการออกขาย เราก็ สามารถรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนแล้ว ไปจดทะเบียนกับทางอำเภอ หรือแจ้งกับทางสภาองค์กรชุมชนตำบล ทางสภาองค์กรชุมชนตำบลก็จะแจ้งมาที่กองเลขา แล้วทางกองเลขา ก็จะแจ้งไปที่ พอช. เพื่อรับรองการเป็นกลุ่ม/ องค์กรของชาวบ้าน ซึ่งผลดีของการรวมกลุ่มจะช่วยให้ชาวบ้านมีสิทธิในการต่อรองราคา ไม่ต้องขึ้นอยู่กับพ่อค้า คนกลางอีกต่อไป”

หัวหน้าโครงการ “จากที่เราเก็บข้อมูลมา เราพบว่า มีร้านค้ามากขึ้นกว่าเดิม รับจ้างวันเดียวก็ ซื้อกับข้าวมาได้ กองม่องทะมีร้านขายกับข้าวใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ร้าน และมีร้านเล็ก ๆ เพิ่มอีกประมาณ ๓ ร้าน นับตั้งแต่ผมมาอยู่ได้ ๕ ปี คิดว่าร้านค้าเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน”

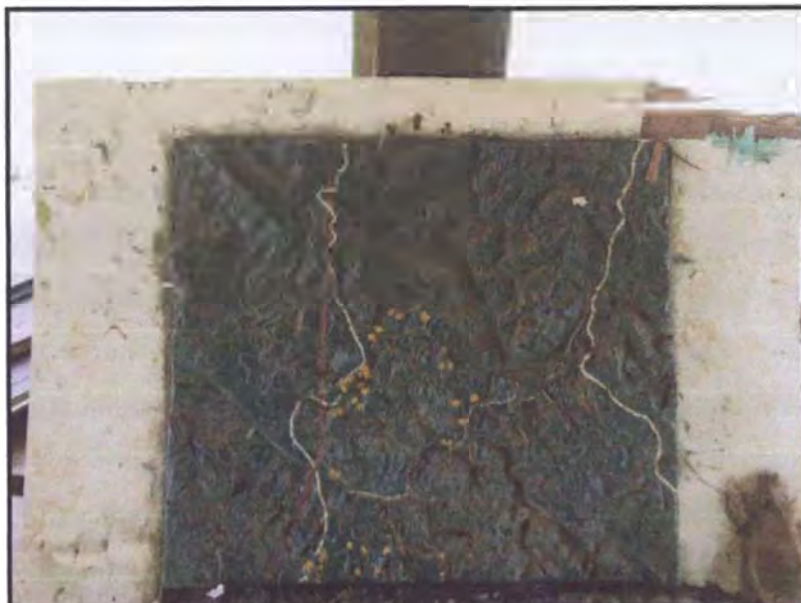
กำนันตำบลไล่โว่กล่าวปิดเวที “ขอขอบคุณทุกท่านที่มาช่วยพวกเราในหมู่บ้าน พวกเราบาง คนก็รู้เรื่อง บางคนก็พูดภาษาไทยไม่ค่อยเก่ง ฟังไม่ออก เห็นเขาทำอะไรก็ทำตาม ปลูกอะไรก็ปลูกตาม มันทำให้ มีผลกระทบกับพื้นที่ของเรา แล้วยิ่งเราอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ด้วยแล้วก็ไม่รู้กฎหมายด้วย จะทำอะไรก็กลัว ซึ่งเรื่อง ที่คุยกันในวันนี้ ผมจะนำเข้าที่ประชุมหมู่บ้านและทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อกันพื้นที่บางส่วนไม่ให้ปลูกมัน สำปะหลัง”

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

๔.๑. สถานการณ์การปลูกมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ

แต่เดิมชาวบ้านกองม่องทะทำการผลิตข้าวไร่แบบยังชีพตามวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง โดยทั่วไปซึ่งการทำไร่หมุนเวียนเป็นระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่เน้นการบริโภคและอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการเพาะปลูกเป็นหลัก โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ในดินที่ต้องมีธาตุอาหารเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของข้าวและพืชอาหารต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านที่เพาะปลูกในลักษณะดังกล่าวใช้พื้นที่ทำกินได้เพียง ๑-๒ ปีแล้วจึงขยับไปยังพื้นที่ไร่ซากในปีต่อไป ก่อนที่จะหมุนเวียนกลับมายังพื้นที่เดิมซึ่งต้องใช้ระยะเวลาอย่างน้อย ๗ ปีในการฟื้นคืนเพื่อปลูกข้าวและพืชอาหารต่าง ๆ อีกครั้ง ภายหลังมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกโดยครอบคลุมพื้นที่ตำบลไล่โว่ทั้งหมด และมีการขึ้นนโยบายรวมถึงกฎหมายในการจำกัดพื้นที่ไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน แต่ในเวลานั้นการบังคับใช้กฎหมายยังไม่เข้มงวดมากนัก ชาวบ้านยังคงทำไร่หมุนเวียนได้ตามปกติ แต่เมื่อเขต ๑ ทุ่งใหญ่นเรศวรถูกประกาศให้เป็นพื้นที่มรดกโลกในปี พ.ศ.๒๕๓๔ กรมป่าไม้จึงมีแนวคิดในการอพยพชาวบ้านตำบลไล่โว่ออกจากพื้นที่ โดยจัดสรรพื้นที่หมู่บ้านปะไรโหนดให้เป็นที่อพยพ แต่ชาวบ้านไม่ได้อพยพไปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวด้วยเป็นพื้นที่แห้งแล้งและขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้หน่วยงานภาครัฐมีความเข้มงวดในเรื่องกฎหมายเพิ่มขึ้นเพื่อกดดันให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่และนำมาซึ่งการเผชิญหน้าและความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ต่อมาได้มีการจัดทำการศึกษาสำรวจพื้นที่การใช้ประโยชน์ของคนในตำบลไล่โว่ทั้ง ๖ หมู่บ้านออกมาเป็นรูปแบบของแผนที่โมเดลโดยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ร่วมกับชาวบ้าน โดยการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมือจับพิกัดความเที่ยมหรือที่เรียกว่า GPS เดินจับพิกัดพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนของแต่ละหมู่บ้านและนำมาสร้างเป็นโมเดลสามมิติเพื่อแสดงตำแหน่งการใช้พื้นที่ อาณาเขต และเป็นการบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์การใช้พื้นที่ด้วย การทำโมเดลแผนที่นี้นับเป็นการจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ของคนในตำบลไล่โว่เป็นครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายถึงลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามวิถีวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง (ดังรูปประกอบพื้นที่บ้านกองม่องทะด้านล่าง)

แต่ถึงแม้จะมีการทำโมเดลแผนที่อาณาเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์และหมู่บ้านในตำบลไว้แล้ว นโยบายของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรยังคงดำเนินต่อไปและเข้มงวดกับการทำไร่หมุนเวียนมากขึ้น โดยมี การจับกุมไร่ซากที่เริ่มฟื้นใหม่เพื่อปลูก ซึ่งเมื่อจับกุมแล้วไร่ดังกล่าวถือเป็นแปลงคดีห้ามดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวไร่หมุนเวียนลดลง และชาวบ้านจำเป็นต้องสละรอบหมุนเวียนลงด้วยเช่นกันเพื่อให้มีพื้นที่เพียงพอสำหรับจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้าน ในขณะที่บางครอบครัวกลัวการจับกุมดำเนินคดีจึงจำเป็นต้องปลูกข้าวพื้นที่เดิม เป็นผลทำให้การฟื้นตัวของป่าไร่ซากเติบโตช้าและหน้าดินเสื่อมคุณภาพ ซึ่งแต่เดิมการทำไร่หมุนเวียนของคนกะเหรี่ยงมีระบบการผลิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก พืชชนิดหลักที่ปลูกคือข้าว รองลงมาคือพริกและพืชผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดจะอยู่ในไร่ข้าว เป็นลักษณะระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ลักษณะการทำไร่หมุนเวียนคือการปลูกข้าวในระยะเวลาสั้น ๆ แล้วทิ้งให้ดินฟื้นตัวในระยะเวลาสั้น ๆ จึงกลับเข้ามาทำไร่ในพื้นที่เดิมอีกครั้ง ไร่ที่ถูกทิ้งให้มีระยะเวลาในการฟื้นตัวนี้คนกะเหรี่ยง เรียกว่า “คืบ” หรือไร่ซาก การทิ้งให้ดินมีระยะเวลาในการฟื้นตัวจะใช้ระยะเวลาประมาณ ๗-๑๒ ปี ไร่ซากที่โตเต็มที่จะมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีไม้ใหญ่ เช่น มะเดื่อจะเริ่มออกดอกแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ในดินที่ปล่อยทิ้งไว้ แต่เมื่อกฎหมายของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรไม่ให้มีการแผ้วถางพื้นที่ที่เป็นป่าในเขตรักษาพันธุ์ฯ อีกต่อไป จึงทำให้การทำไร่ข้าวของชาวกะเหรี่ยงบ้านกองมืองต้องลดระยะเวลาการพักฟื้นตัวของดินลงเหลือแค่ ๒-๓ ปีอันมีผลทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงไปด้วย

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

เมื่อไร่หมุนเวียนของชาวบ้านถูกจำกัดพื้นที่ลงจนไม่สามารถหมุนตามรอบปีดังที่เคยปฏิบัติมาได้อีกต่อไป ทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏโดยสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. การลดรอบหมุนเวียน จากการจำกัดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียน ชาวบ้านต้องหันมาใช้วิธีการลดรอบหมุนเวียนลง กล่าวคือ ก่อนหน้านี้เคยมีเวลาการพักฟื้นหน้าดินได้ประมาณ ๗-๑๐ ปี แต่ด้วยกฎหมายของทางพื้นที่อนุรักษ์ที่เข้มงวดมากขึ้นจึงทำให้การพักหน้าดินลดลงเหลือเพียง ๓-๔ ปีเท่านั้นส่งผลให้ปริมาณข้าวมีจำนวนลดน้อยลง เนื่องจากพื้นที่ยังฟื้นตัวได้ไม่เต็มที่ก็ต้องหมุนเวียนกลับมาเพาะปลูกอีกครั้ง
๒. การใช้ปุ๋ยเคมีปรับปรุงบำรุงดิน เนื่องจากระยะเวลาการพักฟื้นหน้าดินลดลงหลังการทำไร่ข้าว คุณภาพของดิน ความอุดมสมบูรณ์ในดินยังฟื้นตัวได้ไม่เต็มที่ แต่จำเป็นต้องเพาะปลูกหรือทำซ้ำในพื้นที่เดิมจึงทำให้ชาวบ้านบางรายเริ่มใช้ปุ๋ยยูเรียเพื่อปรับปรุงบำรุงดินและเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นการปรับตัวเพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอกับความต้องการบริโภคสำหรับครอบครัวภายใน ๑ ปี
๓. การปลูกพืชสวนทดแทน ชาวบ้านบางรายที่มีที่ทำกินเป็นลักษณะที่ราบ เหมาะแก่การทำสวน อีกทั้งมีทุนเพียงพอ หรือสามารถกู้ยืมได้สำหรับค่อท่อน้ำเข้าสวนเพื่อผลิตทางการเกษตร จึงหันมาให้ความสำคัญกับการทำสวนมากขึ้นเพื่อทดแทนการทำไร่หมุนเวียน และให้มีรายได้เพียงพอ เช่น สวนมะนาว สวนมะม่วงหิมพานต์ ไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งการทำสวนส่วนใหญ่เน้นพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ไม่เน้นทำกิน ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยาในการ

ดูแลรักษา ทำให้ขาดความหลากหลาย ต่างจากไร่ข้าว ๑ ฝืนที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและปลอดภัยจากสารเคมี

แต่ด้วยสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบันที่วัตถุนิยม การแข่งขันและการเอาตัวรอดกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เงินตราในระบบเศรษฐกิจของโลกเริ่มมีบทบาทและความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น การแสวงหาเงินตราเพื่อตอบสนองความต้องการและลดภาระค่าใช้จ่ายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้อีกต่อไป ประกอบกับการที่ชาวบ้านกองม่งทะได้รับรู้ข่าวสารจากญาติพี่น้อง หรือข้อมูลทางเศรษฐกิจจากการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเกี่ยวกับการปลูกพืชไร่ที่ให้ผลผลิตเร็ว มีผลตอบแทนสูง เช่น มันสำปะหลัง ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งนำไปสู่การตัดสินใจทดลองปลูก และเกิดการยอมรับท้ายที่สุดในเวลาต่อมาเมื่อผลที่ได้สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างตรงจุด สอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการยอมรับซึ่งจะเกิดขึ้นหรือไม่นั้นก็ต่อเมื่อเกษตรกรที่ได้รับความรู้ แนวคิด นวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ แล้วนำไปปฏิบัติ และเมื่อเกษตรกรตัดสินใจที่จะปฏิบัติตาม นั้นหมายถึงการยอมรับในนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว และหลายครอบครัวมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปปลูกพืชสวนและพืชไร่มากขึ้นแม้ในบางครอบครัวยังคงผลิตข้าวเช่นเดิม แต่ในบางครอบครัวซื้อข้าวจากภายนอกหมู่บ้านมาบริโภค ซึ่งการปลูกพืชสวนและพืชไร่มีด้วยกันหลากหลายรูปแบบทั้งสวนมะนาว สวนยางพารา สวนมะม่วงหิมพานต์ ไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด เป็นต้น ซึ่งสวนเกษตรแบบผสมผสานที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมมีน้อยมาก ทั้งนี้พืชไร่ที่กำลังเป็นปัญหาในบ้านกองม่งทะมากที่สุดคือมันสำปะหลังด้วยมีจำนวนกว่า ๒๐๐ ไร่ในช่วง ๕-๖ ปีที่ผ่านมา หรือประมาณปี ๒๕๔๘ ที่บ้านกองม่งทะเริ่มมีดินลูกรังอัดแน่นเข้ามาในหมู่บ้านและทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น จึงเริ่มมีการทดลองปลูกมันสำปะหลังซึ่งในปีแรกมีรายได้จากการปลูกมันสำปะหลังประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาท ซึ่งมีมูลค่ามากกว่าการทำไร่หมุนเวียนหลายสิบเท่า (สัมภาษณ์นายต้องลีเหยง) จึงทำให้การปลูกมันสำปะหลังแพร่หลายอย่างรวดเร็ว บวกกับพื้นที่ราบทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งแต่เดิมเคยทำนาและมะม่วงหิมพานต์ แต่น้ำในห้วยที่เคยไหลกลับแห้ง เพราะมีการเปลี่ยนเส้นทางน้ำไปที่สวนขนุนบริเวณท้ายหมู่บ้านซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกถึง ๒๐๐ ไร่ซึ่งเป็นของนายทุนคนไทย ทำให้บริเวณที่ราบทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านขาดแคลนน้ำเป็นผลให้ที่นาส่วนใหญ่เปลี่ยนเป็นไร่มันสำปะหลังอย่างเลิกละเลยไม่ได้ และเข้าแทนที่พื้นที่ไร่หมุนเวียนให้กลายเป็นไร่ถาวรทำให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนลดน้อยลง อีกทั้งการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก การกำจัดแมลงและวัชพืชที่กลายเป็นสารตกค้างในดินทำให้ดินเสื่อมคุณภาพส่งผลให้ความอุดมของสัตว์ในดินลดลง และ ไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติทำให้แหล่งน้ำบางแหล่งภายในหมู่บ้านไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ พืชผักตามธรรมชาติมีความเสี่ยงกับสารพิษตกค้าง พันธุ์ปลาบางชนิดกำลังจะสูญหาย รวมถึงการพังทลายของหน้าดินในบริเวณเนินเขาที่เคยเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนและริมห้วยที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดน้อยลงและปิดทางน้ำไหล

ขณะเดียวกัน แรงงานต่างด้าว (คนกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในประเทศพม่าแล้วอพยพเข้ามาในประเทศไทย) ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านโดยได้รับการรับรองจากทางอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน โดยทางราชการออกบัตรสีให้ เช่น สีชมพู สีเขียวขอบแดง เป็นต้น กลุ่มคนดังกล่าวจะเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติพี่น้องบ้าง รับจ้างเป็นแรงงานบ้าง โดยมีเจ้าบ้านให้การรับรองเป็นทางการ รวมทั้งให้ที่อยู่อาศัยและอาหาร กลุ่มคนเหล่านี้เป็นแรงงานสำคัญในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ รวมทั้งมันสำปะหลัง ด้วยค่าจ้างแรงงานที่ถูกทั้งยังสามารถทำงานหนักได้จึงทำให้มีการจ้างแรงงานกลุ่มนี้เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจจำนวนไม่น้อย โดยเจ้าของที่อาจจะให้เป็นเงินค่าจ้างตอบแทน หรือ

แลกกับพื้นที่เพาะปลูก ทั้งนี้ประเด็นการแลกกับพื้นที่เพาะปลูกนั้นได้สร้างปัญหาเป็นอย่างมาก เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ไม่มีวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียนเหมือนคนในชุมชน แต่กลับจะปรับเปลี่ยนวิถีทางการผลิตโดยการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งเมื่อมีรายได้ก็จะขอเช่าที่จากคนในชุมชน บางรายปลูกบริเวณริมน้ำทำให้น้ำดินพังทลายเกิดน้ำกัดเซาะทำให้ตลิ่งพัง ทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

๔.๒. สาเหตุและปัจจัยที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิต

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะพบว่าปัจจัยภายนอก เช่น การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และพื้นที่มรดกโลกมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิตที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ทั้งนี้ การประกาศเป็นพื้นที่มรดกโลกซึ่งโดยนโยบายของรัฐค่อนข้างเข้มงวดในการทำไร่หมุนเวียน โดยมองว่าการทำไร่หมุนเวียนเป็นการทำลายป่า จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้องลดรอบการพักฟื้นหน้าดินในการทำไร่หมุนเวียนลง ซึ่งการพักฟื้นหน้าดินในช่วงระยะเวลาที่ไม่เพียงพอต่อการฟื้นตัวของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของผลผลิตข้าวที่ไม่พอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีปรับปรุงบำรุงดินเพื่อให้ได้ผลผลิตข้าวเพียงพอ ในขณะที่บางครอบครัวต้องเลิกปลูกข้าวเพราะมีพื้นที่ไม่เพียงพอจากการถูกจำกัดพื้นที่ และการลดรอบหมุนเวียนทำให้ได้ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอและต้องซื้อข้าวกิน แต่เมื่อชาวบ้านไม่มีรายได้จากการประกอบอาชีพอื่น ๆ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวทดแทนในครัวเรือนที่มีพื้นที่ลักษณะที่ราบและมีเงินทุนเพียงพอ หรือสามารถกู้ยืมได้จึงเป็นทางออกหนึ่งในการแก้ไขปัญหา แต่นั่นยังไม่ใช่ว่าปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียวที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิต

เพราะจากการสังเกตและพูดคุยกับชาวบ้านที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต จะพบว่าปัจจัยต่อมาที่เกิดจากรายจ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเป็นอีกสาเหตุสำคัญในการนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิต ยกตัวอย่างเช่น ค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน แต่เดิมการเรียนการสอนของคนกะเหรี่ยงในหมู่บ้านกองม่องทะศึกษาเล่าเรียนกับพระและใช้สำนักสงฆ์เป็นสถานที่เรียนรู้ทางด้านภาษาและวัฒนธรรม เมื่อเติบโตใหญ่จะใช้วิถีชีวิตอยู่ในไร่ข้าว และการดำรงชีวิตในป่าได้อาศัยการเรียนรู้จากภูมิปัญญาและประสบการณ์ของบรรพบุรุษเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขตามวิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง ต่อมาเมื่อมีการสร้างโรงเรียนในปี พ.ศ.๒๕๒๔ ในช่วง ๑๐ ปีแรกนับแต่การก่อตั้งโรงเรียนภายในหมู่บ้าน การศึกษาในสมัยนั้นยังไม่ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของพ่อแม่ ผู้ปกครองมากนัก ยังคงให้ความสำคัญต่อการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมเป็นหลัก แต่เมื่อการคมนาคมเริ่มสะดวกสบายมากขึ้น มีถนนหนทางเข้าออกบ้านกองม่องทะได้ตลอดเวลาภายหลังที่มีการตัดถนนในปี พ.ศ.๒๕๔๐ ในโครงการขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ คำนิยมในการส่งบุตรหลานไปเรียนต่อข้างนอก หรือออกไปทำงานในกรุงเทพฯ ฯ จึงเริ่มเกิดขึ้นและต่อเนื่อง โดยข้อมูลในปี พ.ศ.๒๕๕๒ พบว่า เด็กที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ บ้านกองม่องทะร้อยละ ๘๐ ส่วนใหญ่ไปเรียนต่อที่เหล็กร้อยละ ๑๙ ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน และร้อยละ ๑ ช่วยครอบครัวทำไร่ ซึ่งการเรียนต่อในโรงเรียนในเมืองทำให้ครอบครัวต้องมีการค่าใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมรายรับของชาวบ้านจะอยู่ที่พริกที่ปลูกในไร่ข้าวเป็นหลัก โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อปีครัวเรือนละ ๓,๐๐๐ บาทซึ่งไม่เพียงพอสำหรับการส่งบุตรหลานไปเรียนในเมืองอยู่แล้ว และเมื่อต้องลดรอบหมุนเวียนลง หรือใช้ปุ๋ยเคมีในไร่ข้าวซึ่งไม่ส่งผลดีต่อการปลูกพริก ในบางครัวเรือนจึงมีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการผลิตไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว

นอกจากรายจ่ายด้านการศึกษาแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิต คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต จากเดิมที่เคยใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย แต่เมื่อมีแผงโซลาร์เซลล์เข้ามาในหมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘ ทำให้ทุกบ้านต้องมีโทรทัศน์ ตามมาด้วยจานดาวเทียมและเครื่องเล่นซีดี กลายเป็นค่านิยมที่เกิดขึ้นในช่วง ๖-๗ ปีที่ผ่านมา “เราต้องมีโทรทัศน์ เพราะเราต้องการให้ลูกของเราอยู่บ้านในตอนกลางคืน ไม่ต้องไปดูโทรทัศน์ที่บ้านคนอื่น” เป็นคำกล่าวของหัวหน้าครอบครัวท่านหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีโทรทัศน์ที่เป็นค่านิยมของคนในหมู่บ้านปัจจุบัน ซึ่งในบางครอบครัวต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาตอบสนองความต้องการในสิ่งเหล่านี้ และกลายเป็นภาระที่ต้องหารายได้มาใช้หนี้

ในตำบลไล่โว่ทั้ง ๖ หมู่บ้าน บ้านกองม่องทะนับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีเส้นทางถนนเข้าออกได้สะดวกที่สุด ทั้งฤดูแล้งและฤดูฝนแม้ว่าจะไม่ใช่ทางราดยางหรือถนนคอนกรีตตลอดเส้นทางแต่ไม่ต้องขึ้นเขา ลงห้วยดังเช่นหมู่บ้านอื่น ๆ โดยจากถนนใหญ่มาถึงตัวหมู่บ้านมีระยะทางประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ด้วยเหตุนี้ การคมนาคมที่สะดวกสบายดังเช่นการมีถนนจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้นทั้งการศึกษาของบุตรหลาน และการตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุ เช่น โทรทัศน์ จานดาวเทียม เครื่องเล่นซีดี ฯลฯ กลายเป็นแรงจูงใจให้คนในหมู่บ้านนำเอาความเจริญเหล่านั้นมาสู่หมู่บ้าน มาสู่ครอบครัว และส่งมอบบุตรหลานโดยหวังว่าการศึกษาที่ได้รับจะช่วยให้มีงาน มีเงิน ดังเช่นเคยมีคนในหมู่บ้านกล่าวไว้ว่า “ถนน ทางออกของทรัพยากรภายในหมู่บ้าน และเป็นพาหนะที่นำพาความเจริญทางวัตถุเข้ามาในหมู่บ้าน” และเมื่อการสัญจรเข้าออกหมู่บ้านกองม่องทะสะดวกสบายมากขึ้น เกือบทุกครอบครัวจึงมีรถมอเตอร์ไซด์เป็นยานพาหนะ จากการสำรวจข้อมูลการใช้น้ำมันเบนซินภายในหมู่บ้าน พบว่า บ้านกองม่องทะมีร้านค้าขายน้ำมันจำนวน ๕ ร้านค้าด้วยกัน ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วแต่ละร้านจะขายน้ำมันเบนซินได้วันละ ๑๕ ลิตร/วัน และยังพบว่าถ้าจำเป็นต้องออกไปตลาดสังขละบุรีต้องมีเงินไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ บาทเป็นค่าน้ำมันเบนซิน ในขณะที่การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาดไม่จำเป็นต้องใช้การบรรทุกทางเรืออีกต่อไป เพราะรถบรรทุกสิบล้อสามารถวิ่งรับส่งผลผลิตภายในหมู่บ้านได้คราวละมาก ๆ ด้วยเหตุปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ทำให้การปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยเฉพาะมันสำปะหลังจึงเป็นที่แพร่หลายในหมู่บ้าน ด้วยปลูกง่าย ใช้ต้นทุนน้อย และที่สำคัญมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ ทั้งนี้จากการสำรวจข้อมูลบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนในหมู่บ้านของ อบต.ไล่โว่ (๒๕๕๓) จะพบว่า รายจ่ายมากกว่ารายรับค่อนข้างมาก โดยมีรายจ่ายด้านต้นทุนเพื่อการผลิตเป็นส่วนเสริมให้รายจ่ายในครัวเรือนสูงขึ้น (ตารางด้านล่าง)

ข้อมูลจากบัญชีรับ - จ่าย ของครัวเรือนในหมู่บ้าน

ที่	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หมายเหตุ
๑	รายจ่ายด้านต้นทุนเพื่อการผลิต		
	๑. ค่าพันธุ์พืช	๑๔๐,๐๐๐	
	๒. ค่าพันธุ์สัตว์	๑,๔๐๐,๐๐๐	
	๓. วัตถุดิบการผลิต	๑๔๐,๐๐๐	
	๔. ค่าเดินทาง	๒๒๔,๐๐๐	
	๕. ค่าน้ำมันรถ	๖๐๐,๐๐๐	
	๖. ค่าอุปกรณ์การผลิต	๔๒๐,๐๐๐	
	๗. ค่าเครื่องมือการเกษตร	๗๐๐,๐๐๐	
	๘. ค่าจ้างแรงงาน	๔๐,๐๐๐	
			รายจ่ายต่อปี

	๕. ค่าเช่าแม่ลง ๑๐. ค่าปุ๋ยหมัก ๑๑. ค่าปุ๋ยเคมี ๑๒. ค่าน้ำมันรถไถ	๑๘๐,๐๐๐ ๓,๓๖๐,๐๐๐ ๖๘,๐๐๐ ๓๕,๐๐๐	
๒	๒. รายจ่ายในครัวเรือน * ผักต่างๆ * ผลไม้ * ข้าวสาร * เนื้อสัตว์ * อาหารทะเล * ขนมน * ไข่ * พริก/หอม/กระเทียม * น้ำมันพืช * น้ำตาลทราย * น้ำปลา/เกลือ * มาม่า/อื่น ๆ * ผงชูรส * อาหารกระป๋อง * น้ำดื่ม * เสื้อผ้า * ค่าเทอม	๑,๒๒๐,๐๐๐ ๑,๐๕๐,๐๐๐ ๑,๓๔๔,๐๐๐ ๒,๐๔๔,๐๐๐ ๕๑๑,๐๐๐ ๑,๐๒๒,๐๐๐ ๕๑๑,๐๐๐ ๑๕๑,๒๐๐ ๑๖๘,๐๐๐ ๗๓,๕๒๐ ๔๐,๓๒๐ ๕๐,๔๐๐ ๓๓,๖๐๐ ๗๕,๖๐๐ ๘,๔๐๐ ๒๘,๐๐๐ ๕๐,๐๐๐	
	* อุปกรณ์การเรียน * ค่าเรียนพิเศษ * กฐิน/ผ้าป่า * งานบวช/งานแต่ง/งานขึ้นบ้านใหม่/งานศพ * บริจาค * เครื่องบำรุงกำลัง * น้ำอัดลม * เหล้า/เบียร์ * ดุหนังฟังเพลง * บุหรี่ * เสี่ยงโชค * การพนัน	๕๔๖,๐๐๐ - ๑๗๐,๐๐๐ ๑๔๐,๐๐๐ - ๘๔,๐๐๐ ๘๔,๐๐๐ ๕๐๔,๐๐๐ ๘๔,๐๐๐ ๘๔,๐๐๐ ๓๓๖,๐๐๐ ๑๖๘,๐๐๐ -	

* เครื่องปรุง	๑๖๘,๐๐๐	
* กาแฟ/โอวัลติน	๖๗,๒๐๐	
* นมผง/นมสด	-	
* ขาไก่ปวด	-	
* ขาไก่ใช้เค็ก	๘๔,๐๐๐	
* สบู่/ครีมอาบน้ำ	๘๔,๐๐๐	
* แชมพู/ครีมนวดผม	๘๔,๐๐๐	
* ผงซักฟอก	๖๗,๒๐๐	
* น้ำยาล้างจาน	-	
* น้ำยาปรับผ้านุ่ม	๑๖,๘๐๐	
* แปรงสีฟัน	๕๐,๔๐๐	
* ผ้าอนามัย	๘,๔๐๐	
* กระดาษชำระ	๕๐๔,๐๐๐	
* เครื่องสำอาง	-	
* ค่าน้ำ	๒๕๒,๐๐๐	
* ค่าไฟ	๕๒,๐๐๐	
* ค่าโทรศัพท์	๖๐,๐๐๐	
* ค่าโทรศัพท์มือถือ	๑๔๐,๐๐๐	
* ของใช้ในครัวเรือน	-	
* ตู้ โต๊ะ เก้าอี้	-	
* ช้อนแอร์	-	
* ช้อนคอมพิวเตอร์	-	

รายรับ หนี้สิน เงินออม ของครัวเรือนในหมู่บ้าน

ที่	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หมายเหตุ
๑	เงินเดือน		
๒	การเกษตร	๑,๑๒๐,๐๐๐	
๓	การแปรรูป	๔๒,๐๐๐	
๔	ค้าขาย ขายของ	๕๔๗,๐๐๐	
๕	รับจ้าง	๒๘๐,๐๐๐	
๖	บริการ	-	
๗	ลูกส่งมาให้	๑๒๖,๐๐๐	
	รวมรายรับ	๒,๑๑๕,๐๐๐	
	หนี้สิน		

๑	กองทุนหมู่บ้าน	๕๐๐,๐๐๐	
๒	กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	๒๕,๐๐๐	
๓	ธกส.	-	
๔	สหกรณ์การเกษตร	-	
๕	นายทุน/นอกระบบ	-	
๖	กข.คจ.	๒๐๐,๐๐๐	
๗	บัตรเครดิตต่าง ๆ	-	
	รวมหนี้สิน	๗๒๕,๐๐๐	
	เงินออม		
๑	เงินสัจจะกองทุนหมู่บ้าน	๕๐,๐๐๐	
๒	เงินสัจจะกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	๑๐,๐๐๐	
	รวมเงินออม	๖๐,๐๐๐	

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปัจจุบันชาวบ้านกองม่องทะบางส่วนเกิดการยอมรับในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตไปจากเดิม จากปลูกเพื่อยังชีพมาปลูกเพื่อขาย มีการใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น รถไถ เพื่อให้สามารถเพาะปลูกได้เป็นจำนวนมาก และหลายรอบใน ๑ ปี แต่ยังมีชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่ยังคงวิธีการผลิตแบบดั้งเดิม ใช้มีด จอบ ฯลฯ แรงงานภายในครอบครัวและบางส่วนทำสวนผสมผสาน ซึ่งเมื่อเราวิเคราะห์จากแนวความคิดการยอมรับเทคโนโลยีทางการเกษตรของชาวบ้านทั้ง ๒ กลุ่ม ดังที่วิเคราะห์ได้น่าสนใจไว้ จะพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้วยกันหลายประการ กล่าวคือ

๑) ปัจจัยเงื่อนไขหรือสภาพการณ์ทั่วไป ได้แก่

๑.๑. สภาพเศรษฐกิจ เกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตมากกว่ามีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายกว่า เร็วกว่าเกษตรกรที่มีปัจจัยการผลิตน้อยกว่า ซึ่งจากการเก็บข้อมูลจะพบว่าชาวบ้านกองม่องทะที่มีปัจจัยการผลิตน้อยในบางครอบครัวยอมรับที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตไปจากเดิมด้วยเป็นเพราะรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น เช่น ค่าเล่าเรียน และอาจจะเพิ่มมากขึ้นเมื่อบุตรหลานต้องไปอยู่โรงเรียนประจำ ซึ่งเป็นรายจ่ายที่การเพาะปลูกแบบยังชีพไม่สามารถตอบสนองได้ ในขณะที่บางครอบครัวต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อใช้จ่ายไปกับสิ่งนี้และต้องหารายได้มาใช้หนี้โดยเพาะปลูกพืชที่ให้ผลผลิตเร็วและได้ราคาดีเช่นมันสำปะหลัง

๑.๒. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม มวลชนที่อยู่ในชุมชนหรือสังคมที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีเก่า ๆ อย่างเคร่งครัดมากกว่า มีลักษณะการแบ่งชนชั้นทางสังคมอย่างเด่นชัดกว่า มีลักษณะการทำงานเพื่อส่วนรวมน้อยกว่า มีค่านิยมและความเชื่อที่เป็นอุปสรรคต่อการนำการเปลี่ยนแปลงมากกว่า มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ช้าลง และยอมรับในปริมาณที่น้อยกว่า จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่พบว่า แม้บ้านกองม่องทะเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงโผล่วที่ก่อตั้งมาเกือบร้อยปี มีการรักษาประเพณีวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด แต่ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมข้าวหรือไร่หมุนเวียนที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการยังชีพของชีวิตและครอบครัว แต่ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมอีกเช่นกันที่ทำให้ในบางครอบครัวต้องปรับเปลี่ยนจากการปลูกเพื่อยังชีพเป็นปลูกเพื่อขาย

ซึ่งการทำเกษตรแบบพึ่งพิงเป็นทางเลือกหนึ่งของชาวบ้านในการตอบสนองความต้องการอย่างรวดเร็วและเพียงพอ แต่ถึงแม้บ้านกองม่งจะมีปลูกมันสำปะหลังมาแล้วประมาณ ๘ ปี แต่การขยายตัวหรือการเปลี่ยนแปลงจากไร้หมุนเวียนเป็นไร้มันสำปะหลังนั้นยังมีจำนวนไม่มากนัก โดยมีตัวเลขเฉลี่ยอยู่ที่ ๒๕ ไร่/ปี (ปัจจุบันบ้านกองม่งมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังประมาณ ๒๐๐ ไร่) ซึ่งปลูกในพื้นที่ราบลุ่ม บริเวณริมห้วย และพื้นที่ลาดเชิงเขาโดยเฉลี่ยความสูงประมาณ ๒๐๐-๒๕๐ เมตร ซึ่งสาเหตุที่ทำให้การขยายตัวของไร้มันสำปะหลังเป็นไปได้ได้น้อย ด้วยเป็นเพราะชุมชนยังคงต้องการรักษาวัฒนธรรมประเพณีเดิมเอาไว้ เช่น การทำไร้หมุนเวียน จึงมีการแบ่งโซนพื้นที่ออกเป็น ๓ โซน คือ พื้นที่ไร้หมุนเวียน พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ไร้ประจำหรือสวนถาวร ทำให้การขยายตัวของไร้มันสำปะหลังจำกัดอยู่ในพื้นที่ประจำเท่านั้น แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าในจำนวนพื้นที่ไร้ประจำหรือสวนถาวรมีจำนวนพื้นที่สวนผสมผสานในจำนวนไม่มาก ซึ่งการเข้ามาของมันสำปะหลังหรือพืชเชิงเดี่ยวประเภทอื่น เช่น ยางพารา กำลังสะท้อนให้เห็นถึงการมองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่ชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมในการสร้างความมั่นคงทางอาหารที่สามารถนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้ จึงอาจจะเป็นเรื่องยากในอนาคตที่วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนจะป้องกันการเข้ามาของพืชเชิงเดี่ยวได้อีกต่อไป

๑.๓. สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่สามารถติดต่อกับท้องที่อื่น ๆ โดยเฉพาะท้องที่มีเทคโนโลยีมากกว่าจะมีผลทำให้เกิดแนวโน้มในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เร็วกว่า และในปริมาณที่มากกว่า จากการเก็บข้อมูลจะพบว่า แม้บ้านกองม่งจะอยู่ในหุบเขา ห่างจากตัวอำเภอสังขละบุรีประมาณ ๒๕ กิโลเมตร แต่ด้วยการคมนาคมที่สะดวกตลอดทั้งปี มีถนนเชื่อมต่อจากถนนหลักเข้าสู่หมู่บ้าน และไม่ต้องข้ามเขา ข้ามห้วยเหมือนเช่นหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลไล่โว่ ทำให้การติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเป็นไปได้ง่าย ซึ่งมีผลทำให้การรับรู้ข่าวสารและเทคโนโลยีด้านการเกษตร เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นไปอย่างรวดเร็วและได้รับการยอมรับพร้อมการปรับเปลี่ยนที่รวดเร็วเช่นกัน

๒) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น บุคคลเป้าหมายหรือผู้รับการเปลี่ยนแปลง พื้นฐานของเกษตรกรเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับการเปลี่ยนแปลง เช่น พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เกษตรกรที่มีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินมากกว่า มีรายได้นอกจากนี้ มีทรัพยากรที่จำเป็นในการผลิตมากกว่า มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการผลิตมากกว่า มีแนวโน้มที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็วกว่าและมากกว่าเกษตรกรที่มีน้อยกว่า ซึ่งจากการพูดคุยเก็บข้อมูลพบว่า ผู้ที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินมากและมีเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรที่มากกว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงที่เร็วกว่า นั่นเป็นเพราะความพร้อมของปัจจัยการผลิตในการปรับเปลี่ยน ทรัพย์สินของผู้ปลูกมันสำปะหลังบ้านกองม่งนั้น ผู้ที่ปรับเปลี่ยนจะเป็นบุคคลที่ค่อนข้างมีฐานะรวมทั้งมีปัจจัยการผลิตที่พร้อม เช่น รถไถ และมีที่ดินอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม เป็นต้น

๔.๓. มันสำปะหลังเข้ามาปลูกแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ?

จากปัจจัยทางด้านรายจ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นในปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนต้องหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายรับให้กับครอบครัว ซึ่งพืชเศรษฐกิจที่ปลูกกันมากในหมู่บ้าน คือมันสำปะหลัง เพราะปลูกง่าย ใช้ต้นทุนน้อยและที่สำคัญมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ มันสำปะหลังเริ่มนำเข้ามาปลูกในหมู่บ้านกองม่งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔ โดยนำดินพันธุ์มาจากบ้านจองอ้วในราคาคันละ ๑ บาท ใช้จำนวน ๑๐๐ คัน/ไร่ (สัมภาษณ์ต้องสีเหยง พนาอุดม) ซึ่งจากการเก็บข้อมูล พบว่า การปลูกมันสำปะหลังในปีแรกจะมีรายได้ ๓๐,๐๐๐ บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะ

คงเหลือ ๒๒,๐๐๐ บาท/ปี ซึ่งมากกว่าการขายพริกในไร่หมุนเวียนถึงสิบเท่า การปลูกมันสำปะหลังในแต่ละครั้ง จะใช้ระยะเวลานับตั้งแต่การลงปลูกจนถึงการเก็บผลผลิตประมาณ ๙ เดือน แต่การปลูกมันสำปะหลังนั้น มี รายได้ไม่คงที่ ได้ผลผลิตไม่แน่นอนเนื่องมาจากการเสื่อมของหน้าดิน เพราะใช้พื้นที่ซ้ำซาก แต่ถ้าต้องการเพิ่ม ผลผลิตจำเป็นจะต้องใช้สารเคมีเป็นตัวช่วย

พื้นที่ปลูกมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ

การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมในบริเวณพื้นที่เพาะปลูก

จากการเปรียบเทียบและวิเคราะห์เบื้องต้นเรื่องของสภาพแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง กับพื้นที่ไร่หมุนเวียน มีข้อมูลปรากฏดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ดิน	ไร่หมุนเวียน	ไร่มันสำปะหลัง	หมายเหตุ
ลักษณะของดิน	เป็นสีดำมีความชุ่มชื้น สามารถอุ้มน้ำได้ - มีความพรุนมีอากาศ แทรกอยู่ - มีสัตว์ประเภทไส้เดือน อาศัยอยู่ - มีหน้าดินคอยช่วยซับ ความชื้นไว้	- มีความแข็งและแกร่ง จะมี สีออกน้ำตาล ไม่สามารถ อุ้มน้ำได้ดี - มีความหนาแน่นสูง มีรู พรุนในอากาศน้อย - ไม่พบสัตว์อาศัยอยู่ในดิน - มีลักษณะคล้ายดินปน ทรายน้ำชะจะเป็นทางไหล ขาว ไม่มีหน้าดิน	เปรียบเทียบกับไร่ ซาก และไร่มัน สำปะหลัง อายุเฉลี่ย ๔ ปี เท่ากัน
สภาพอากาศ และ สภาพแวดล้อม	- อากาศถ่ายเทได้สะดวก ร่มรื่น มีความชุ่มชื้น - สามารถปลูกพืชผัก พื้นบ้านภายในไร่ได้ เช่น แตงเปรี้ยว พริก เป็นต้น	- ร้อนและแห้งแล้ง รอบ ๆ บริเวณเต็มไปด้วยสารเคมี จากยาฆ่าหญ้า (สังเกตจาก หญ้าที่ตาย) - ไม่สามารถปลูกพืชผัก พื้นบ้านแทรกได้	เปรียบเทียบกับไร่ ข้าว
ต้นทุนการผลิต	- ใช้การลงแรงภายใน ครัวเรือน และเพื่อนบ้าน	- ค่าต้นทุน - ค่ายาฆ่าหญ้า	

	- ใช้การคายหญ้าเป็นหลัก ในการกำจัดวัชพืช	- ปุ๋ยยูเรีย (ในช่วงปีที่ ๓) - ค่าแรงงานในการขุด หัวมัน	
ด้านสุขภาพ	สุขภาพร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ	เกิดผลข้างเคียง เวียนหัว (ต่อการนวดยาใน แต่ละครั้ง) และหน้าบวม (ในกรณีที่แพ้ยาฆ่าหญ้า จากการฉีดพ่น)	

จากตารางดังกล่าวสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างไร้หมุนเวียนและไร่มันสำปะหลังใน ๔ ด้าน ประกอบด้วย ๑.ลักษณะของดิน ๒.สภาพอากาศและสภาพแวดล้อม ๓.ต้นทุนการผลิต ๔.ด้านสุขภาพ โดยสรุป ดังนี้

๑. ลักษณะของดิน พบว่าดินในไร่หมุนเวียนมีความชุ่มชื้น (สัมผัสได้ด้วยมือเปล่า) มีสีดำและร่วนซุย โดยมีสัตว์ประเภทไส้เดือนทำหน้าที่ชอนไชทำให้ดินมีความพรุนของอากาศ เพราะไร่หมุนเวียนมีการพักฟื้นดิน ด้วยวิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง โดยในช่วงเวลาการพักฟื้นดินจะมีพืชที่ขึ้นเพื่อปกคลุมดินทำให้ดินมีความชุ่มชื้น อีกทั้งการไม่ใช้สารเคมีในไร่หมุนเวียนจึงมีสัตว์ในดินประเภทไส้เดือนช่วยทำหน้าที่พรวนดินตามธรรมชาติช่วยสามารถสร้างรูพรุนทำให้มีอากาศซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของดิน อากาศที่อยู่ในดินมีประโยชน์ ออกซิเจนในดินจะมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตของพืช เพราะรากพืชจะดูดอาหารขึ้นมาใช้ได้นั้น จากพืชจะต้องหายใจ นอกจากนี้ยังช่วยให้ดินมีความร่วนซุยและความอ่อนนุ่ม จึงทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกพืชได้หลายชนิดภายในไร่ข้าว (รัชชินี :ส่วนประกอบของดิน, ๒๕๔๕) ตรงกันข้ามกับดินที่ปลูกมันสำปะหลังซึ่งมีความแข็งและแกร่ง มีสีออกน้ำตาล ไม่สามารถอุ้มน้ำได้ มีความหนาแน่นสูง มีรูพรุนในอากาศน้อย มีลักษณะคล้ายดินปนทราย น้ำเซาะเป็นทางไหลยาว และไม่พบสัตว์อาศัยอยู่ในดิน

๒. สภาพอากาศและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบ พบว่า อากาศภายในไร่หมุนเวียนมีความชุ่มชื้น และอากาศเย็นสบายมีความร่มรื่น เป็นเพราะภายในพื้นที่ไร่หมุนเวียนมีพืชขึ้นหลากหลายชนิด ตรงข้ามกับพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังที่มีอากาศร้อนและแห้งแล้งเพราะปลูกพืชเพียงชนิดเดียว รอบ ๆ บริเวณจึงเต็มไปด้วยสารเคมีจากยาฆ่าหญ้า (สังเกตจากหญ้าที่ตาย)

๓. ด้านต้นทุนการผลิต การทำไร่หมุนเวียนเป็นงานค่อนข้างหนักและยากลำบากในช่วงแรก ๆ จึงยังคงวัฒนธรรมใช้การลงแรงภายในครัวเรือนและเพื่อนบ้าน หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “การลงแขก” ตั้งแต่เริ่มลงมือฟันไร่ ไปจนกระทั่งเก็บเกี่ยวผลผลิตจึงมีต้นทุนที่ต่ำ และเพิ่มพื้นที่ความสัมพันธ์ภายในชุมชนในการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ผิดกับในพื้นที่ไร่มันสำปะหลังจะมีต้นทุนเรื่องค่าพันธุ์ และค่าแรงงาน ซึ่งการปลูกมันสำปะหลังจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานเป็นหลัก เพราะเป็นพืชที่ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมการลงแขกจึงมีลักษณะของนายจ้างและลูกจ้าง และรายได้จากการปลูกมันสำปะหลังจะอยู่กับเจ้าของไร่ อีกทั้งภายในไร่หมุนเวียนใช้การพักฟื้นหน้าดินเป็นหลักแทนการใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน แต่ไร่มันสำปะหลังจำเป็นต้องใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี ในช่วงแรกของการเพิ่มผลผลิต แต่เมื่อปลูกติดต่อกัน ๒-๓ ปี ดินเริ่มเสื่อมจึงจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยในการปรับปรุงดินทำให้การปลูกมันสำปะหลังมีต้นทุนมากกว่าการทำไร่หมุนเวียน

๔. ด้านสุขภาพ เมื่อเปรียบเทียบด้านสุขภาพ การทำไร่หมุนเวียนนั้นชาวบ้านจะมีสุขภาพที่ดีกว่า เพราะการทำไร่หมุนเวียนไม่ต้องใช้สารเคมีจึงไม่มีผลเสียต่อสุขภาพ ในทางกลับกันการทำไร่มันสำปะหลังชาวบ้านมีความรู้สึกเวียนหัว และระคายเคืองผิวหนังและหน้าบวมในบางครั้งหลังการฉีดพ่นยากำจัดวัชพืช หรือ กรัสม็อคโซน (สัมฤทธิ์ ต่อลิเห่ง พนาอุดม, ๒๕๕๔) ซึ่งในกรัสม็อคโซนจะมีสารที่เรียกว่า “พาราควอท” เป็นส่วนประกอบซึ่งเป็นสารที่มีอันตรายร้ายแรงที่ใช้ป้องกันและกำจัดวัชพืช เมื่อนิคมอย่างไม่ระวังจะเกิดการระคายเคืองกับเซลล์ผิวหนัง ผิวหนังจะตายและกลายเป็นแผลพุพอง ตาบวมแดงอักเสบ และอาจจะเกิดอันตรายต่อตับ และไตได้ (สุชาติ ชินะจิตร : พิษภัยใกล้ตัว, ๒๕๕๕)

อย่างไรก็ตามเพื่อให้การวิเคราะห์คุณภาพสภาพแวดล้อมในบริเวณไร่มันสำปะหลังมีความชัดเจนมากขึ้นนอกเหนือจากการสัมผัสได้ด้วยตัวเอง ทีมวิจัยได้ทำการสำรวจวิเคราะห์ดินและน้ำ (การตรวจวิเคราะห์ดิน หมายถึงการใช้เทคนิคทางเคมีที่สะดวกและรวดเร็วในการตรวจสอบความสามารถของดินในการปลดปล่อยธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อพืช และช่วยประเมินความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการดิน ซึ่งการเก็บตัวอย่างถือเป็นหัวใจสำคัญของการวิเคราะห์ เพราะต้องเป็นตัวแทนที่ดีของแต่ละพื้นที่ (อัยย์แลปคอตเอเชีย : ความสำคัญของการวิเคราะห์ดิน, ๒๕๕๕) โดยเก็บตัวอย่างดินในพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังมา ๔ ปี จำนวน ๒ แปลง โดยแปลงแรกเป็นแปลงของนายมู่่งซึ่งปลูกมันสำปะหลังมาแล้ว ๔ ปีอยู่ในพื้นที่ที่มีระดับความสูงประมาณ ๒๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล และแปลงของนายแข่งยะ บริเวณพื้นที่ราบลุ่มภายในหมู่บ้านซึ่งปลูกมันสำปะหลังมาแล้ว ๔ ปีเช่นกัน โดยเก็บตัวอย่างจากหน้าดินทั้ง ๒ แปลงอย่างละครั้งก็โลกรัม และตัวอย่างน้ำจากห้วยกองหม่องและห้วยกึ่งซึ่งเป็นลำห้วยสายหลักที่คนในชุมชนบ้านกองม่องทะใช้ในการอุปโภคและบริโภค ตัวอย่างน้ำในห้วย ๆ ละ ๑ ลิตร นำไปตรวจ ณ ห้องปฏิบัติการ อัยย์แลป (iLab) เลขที่ 94/1 ม.8 ต.ตระคร้อเอน อ.ท่ามะกา จ.กาญจนบุรี (เอกสารผลการวิเคราะห์อยู่ในภาคผนวก) ผลจากการตรวจวิเคราะห์ดินและน้ำจากอัยย์แลปได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

ผลการตรวจน้ำบริเวณห้วยกึ่ง พบว่าความเป็นกรด-ด่าง อยู่ในระดับมาตรฐานน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยที่ค่ามาตรฐานอยู่ที่ ๖.๕๐-๘.๐ ในส่วนค่าที่ได้อยู่ที่ ๖.๕๘ ส่วนของค่าการนำไฟฟ้าอยู่ในระดับมาตรฐานเพื่อการอุปโภคและบริโภค และค่าแคลเซียมที่ได้ ๓๒.๒๐๓ ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับมาตรฐานเพื่อการบริโภค

ผลการตรวจน้ำบริเวณห้วยกองหม่อง พบว่าความเป็นกรด-ด่าง อยู่ในระดับมาตรฐานน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยที่ค่ามาตรฐานอยู่ที่ ๖.๕๐-๘.๐ ในส่วนค่าที่ได้อยู่ที่ ๗.๗๗ ส่วนของค่าการนำไฟฟ้าอยู่ในระดับมาตรฐานเพื่อการอุปโภคและบริโภค และค่าแคลเซียมที่ได้ ๓๘.๕๓๒ ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับมาตรฐานเพื่อการบริโภค

ทั้งนี้เหตุที่ผลการตรวจวิเคราะห์น้ำทั้ง ๒ ห้วยอยู่ในระดับมาตรฐานสามารถอุปโภคและบริโภคไม่มีสารเคมีตกค้างเป็นเพราะน้ำทั้ง ๒ ห้วยเป็นน้ำไหลไม่ใช่น้ำนิ่ง แต่หากต้องการทราบว่ามีน้ำในห้วยมีการปนเปื้อนของสารเคมีหรือไม่ต้องตรวจวิเคราะห์จากปลาในห้วยจึงจะได้ผลชัดเจน

ผลการตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างดินในไร่มันสำปะหลังทั้ง ๒ แปลง พบว่าความเป็นกรดอยู่ในระดับที่มีความเป็นกรดจัด โดยค่ามาตรฐานอยู่ที่ ๕.๕๐-๖.๕๐ ส่วนค่าที่ได้จากการวิเคราะห์ มีตัวเลขอยู่ที่ ๕.๑๕ ซึ่งได้รับคำแนะนำจากอัยย์แลปว่าให้ควรปรับปรุงดินด้วยสารปรับสภาพดินที่มีแคลเซียมสูง ในอัตรา ๕๐ กิโลกรัมต่อไร่

ขึ้นไป ส่วนสารอินทรีย์วัตถุอยู่ในระดับดี ตัวเลขมาตรฐานอยู่ที่ ๑.๕๐ แต่ค่าที่ได้จากการตรวจวิเคราะห์ ๔.๐๒๑ ซึ่งนับว่าสารอินทรีย์วัตถุในแปลงไร่มันสำปะหลังทั้ง ๒ แปลงอยู่ในระดับดีมาก ส่วนค่าการนำไฟฟ้าอยู่ในระดับไม่เค็มไม่จำเป็นต้องปรับปรุงเพิ่มเติม ส่วนเนื้อดินประกอบด้วยอนุภาคทราย ๔๐% อนุภาคแป้ง ๓๐% และอนุภาคเหนียว ๓๐ % ซึ่งจัดว่าเป็นดินร่วนเหนียว ฟอสฟอรัสอยู่ในระดับต่ำได้รับคำแนะนำจากอัยย์แลปให้ใส่ปุ๋ยฟอสฟอรัสมากกว่า ๒% ในอัตรา ๕๐ กิโลกรัมต่อไร่ขึ้นไป โพแทสเซียมอยู่ในระดับดี ส่วนความต้องการปูนควรปรับปรุงด้วยการปรับปรุงสภาพดินให้มีแคลเซียมสูง ในอัตรา ๕๐ กิโลกรัมต่อไร่ ปัจจัยหลักที่ทำให้ดินมีความเป็นกรดคือการใส่ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์นายมู่ปงและนายเซ่งยะ พบว่ามีการปลูกมันสำปะหลังมากกว่า ๔ ปี และในช่วง ๒ ปีหลังต้องการเพิ่มผลผลิตจึงต้องใช้ปุ๋ยเคมี และยากำจัดวัชพืช (สัมภาษณ์นายมู่ปงและนายเซ่งยะ ธันวาคม, ๒๕๕๔)

ลักษณะไร่มัน

แต่อย่างไรก็ตาม ณ ปัจจุบันบ้านกองม่องทะมีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกมันสำปะหลังรวมจำนวน ๓๐ ครัวเรือน มีการใช้พื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลังโดยรวมประมาณ ๒๐๐ ไร่ จำนวน ๑๕ แปลง ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วแต่ละครอบครัวจะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกประมาณ ๓-๖ ไร่/ครัวเรือน การใช้ที่ดินในการเพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นที่ของตัวเอง มีบางส่วนซึ่งเป็นคนบัตรสีจะใช้วิธีการเช่าจากคนในพื้นที่ และจากการพูดคุยกับชาวบ้านที่ปลูกมันสำปะหลัง พบว่า ส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในการปลูกมันสำปะหลัง เช่น ปัญหาการเสื่อมของหน้าดินซึ่งเมื่อปลูกไปแล้วนาน ๆ ผลผลิตจะลดลงจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีเข้ามาช่วยในการปรับสภาพดิน ทำให้มีต้นทุนเพิ่มขึ้น และยังมีผลกระทบในเรื่องพืชชนิดอื่นที่ไม่สามารถขึ้นได้ใน ไร่มันสำปะหลัง อีกทั้งเมื่อเปรียบเทียบกับไร่มันเวียนแล้ว การปลูกมันสำปะหลังชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาได้ด้วยตนเอง เพราะยังต้องพึ่งอีกหลายปัจจัย เช่น พ่อค้าคนกลาง, ผลผลิตต้นตลาด, ดินฟ้าอากาศ ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้มันสำปะหลังมีราคาขึ้นและลงไม่แน่นอน แตกต่างกันในแต่ละปีไม่เท่ากัน และส่วนใหญ่เห็นด้วยกับโครงการวิจัย และต้องการปรับเปลี่ยนการผลิตเป็นแนวร่วมด้วยประมาณ ๗๐% ซึ่งในการปรับเปลี่ยนการผลิตเป็นหน้าที่ของทีมวิจัยในการทดลองปฏิบัติในลักษณะแปลงสาธิต ทั้งนี้ทิศทางการปรับเปลี่ยนเบื้องต้นยังคงต้องเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถทำให้เกิดรายได้ เช่น ไม้ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับชาวบ้านที่ต้องการปรับเปลี่ยนการผลิต

๔.๔. รูปแบบการแก้ไขปัญหากลุ่มคนสำปะหลัง

ปัจจุบันการเกษตรบ้านกอม่งทะได้เข้าสู่ระบบการเกษตรเคมีหรือการเกษตรแผนใหม่ที่มุ่งเน้นการตลาดเชิงพาณิชย์มากขึ้นทั้งจากคนในและคนนอก ซึ่งมุ่งหวังผลผลิตสูงสุดหรือผลตอบแทนที่เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว ดังเช่น การปลูกมันสำปะหลัง และยางพารา โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่เริ่มเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง และหากเป็นเช่นนี้ต่อไประบบการเกษตรที่ยั่งยืน เนื่องจากใช้ปัจจัยการผลิตเกินความจำเป็น เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช ฯลฯ ย่อมก่อให้เกิดมลภาวะและสภาพแวดล้อมโดนทำลาย ทั้งการพังทลายของหน้าดิน ดินเสื่อมคุณภาพ ดินในพื้นที่ลาดเทเกิดการสไลด์ตัวเพราะขาดการยึดเหนี่ยวจากรากพืช ฯลฯ และท้ายที่สุดการเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเคมีต้องประสบความล้มเหลวด้วยสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง และหากต้องการจะฟื้นฟูให้กลับมาอยู่ในสภาพสมบูรณ์ดังเดิมก็จะทำได้ยากยิ่ง และต้องลงทุนสูง

เกษตรยั่งยืนเป็นแนวความคิดใหม่ของการพัฒนาการเกษตรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๕ เริ่มต้นจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกาที่ได้รับบทเรียนจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย อันมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบัน ซึ่งต่อมาได้มีความเคลื่อนไหวอย่างจริงจังในปี พ.ศ.๒๕๓๐ เพื่อให้การเกษตรที่ยั่งยืนนำไปสู่การพัฒนา “การเกษตรที่ยั่งยืน” ยิ่งขึ้น สำหรับในประเทศไทยแนวความคิดนี้ได้เริ่มขึ้นภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ (๒๕๒๕-๒๕๓๓) เล็งเห็นความสำคัญของระบบการเกษตรแบบยั่งยืน คือการทำเกษตรที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค ทั้งนี้การทำเกษตรแบบยั่งยืน ผู้ผลิตหรือเกษตรกรจะต้องคำนึงถึงการผลิดไปพร้อม ๆ กับการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และจะต้องมีการปรับวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ชุมชนและท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และแนวคิดเรื่องการเกษตรยั่งยืนนี้ ทางโครงการวิจัยได้นำมาปรับใช้เพื่อเป็นแนวคิดในการแก้ไขปัญหากลุ่มคนสำปะหลังภายในหมู่บ้านกอม่งทะ ภายใต้หลักการที่ว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน โดยนำองค์ความรู้เรื่องต้นไม้พืชพรรณธรรมชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านแต่ดั้งเดิมมาปรับใช้ในการทดลองปลูก ทำแปลงสาธิต ทั้งนี้สิ่งที่โครงการวิจัยต้องคำนึงถึงไปพร้อม ๆ กันคือความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านและชุมชนเพื่อเป็นทางออกในการหารายได้ ซึ่งก็คือคำตอบแรกของการเริ่มต้น

ต้องลีเห่ง พนาอุดม เป็นหนึ่งในทีมวิจัยโครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหามันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้านกอม่งทะ ตำบลไล่โว่ อำเภอสงขะบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นบุคคลแรกที่น่ามันสำปะหลังเข้ามาปลูกในพื้นที่บ้านกอม่งทะ และเป็นคนแรกที่เลิกปลูกมันสำปะหลัง ด้วยต้องลีเห่งมีแนวคิดที่ว่ามันสำปะหลังมีผลเสียต่อร่างกายและจิตใจ รวมทั้งที่ดินทำกินด้วย ในช่วงแรกของการปลูกมันสำปะหลัง ต้องลีเห่ง มีแนวคิดว่าการปลูกมันสำปะหลังเป็นพืชที่ปลูกง่าย ได้ผลผลิตเร็วและได้ราคาดี จึงทดลองปลูก และก็เป็นไปอย่างที่ดี ในปีแรกต้องลีเห่งได้ผลผลิตมันสำปะหลังในราคา ๒๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาท ภายหลังจากการปลูกมันสำปะหลังต่อเนื่องได้ ๒-๓ ปี ต้องลีเห่ง พบว่า พื้นที่ไร่มันสำปะหลังของตัวเองเริ่มแห้งแล้ง ดินขาดความชุ่มชื้น ไม่เหมือนก่อน จึงต้องพึ่งปุ๋ยเคมี และฆ่าแมลง เพราะดินเริ่มเสื่อม และเริ่มมีแมลงมาทำลาย และรายได้ที่มาจากการปลูกมันสำปะหลังนอกจากใช้จ่ายไปกับการซื้อข้าวกินและใช้จ่ายภายในบ้านแล้ว ยังต้องเอาไปซื้อพันธุ์มันสำปะหลัง ปุ๋ย และฆ่าแมลงทุกปี ต้องลีเห่งเริ่มคิดแล้วว่าเงินที่ได้มานั้นอยู่กับตัวเองไม่นาน เพราะต้องเอาไปลงทุนใหม่ทุกปี และถ้าปลูกมันสำปะหลังไป

นาน ๆ คงต้องเป็นหนี้แน่ ๆ เพราะตลาดของมันสำปะหลังไม่แน่นอน ภายหลังจากการที่ต้องลีเห่งเริ่มตระหนักถึงผลเสียในการปลูกมันสำปะหลังจึงได้คิดทำแปลงสาธิต โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เปลี่ยนไร่มันสำปะหลังมาปลูกพืชหลากหลายชนิดที่อยู่รวมกันได้ในแปลงเดียวเพื่อให้เป็นทั้งแหล่งอาหารและรายได้ของครอบครัว

เริ่มต้นจากแปลงสาธิต

หลังจากการนำข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัจจัยทำให้เกิดการปลูกมันสำปะหลังภายในหมู่บ้านกองมั่งทะ ทางทีมวิจัยได้หาแนวทางที่จะลดการปลูกมันสำปะหลังภายในหมู่บ้านโดยที่ประชุมมีแนวความคิดว่า ต้องเริ่มจากคนในทีมวิจัยก่อนเพื่อเป็นต้นแบบให้คนในชุมชนเห็น เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดให้หันมาปลูกพืชอย่างอื่นทดแทนการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งพืชดังกล่าวต้องไม่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถทดแทนมันสำปะหลังในแง่ของเศรษฐกิจได้ ที่ประชุมได้เลือกบ้านของนายต้องลีเห่ง พนาอุดม หนึ่งในคณะทีมวิจัย เป็นต้นแบบในการจัดทำแปลงสาธิต ด้วยเหตุผลที่ว่า บ้านนายต้องลีเห่ง เป็นบ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ก่อนแล้ว ปัจจุบันพื้นที่ภายในบ้านนายต้องลีเห่ง ประกอบด้วย แปลงนาข้าว บ่อปลา โรงสีข้าว โรงปุ๋ยชีวภาพ โรงเลี้ยงหมูหลุม โรงเพาะชำกล้าไม้ และถัดจากบ้านจะมีสวนซึ่งเดิมเคยปลูกมันสำปะหลังแต่ปรับเปลี่ยนมาปลูกไผ่กิมชุง เพราะมีมูลค่าสูง ให้ผลผลิตเร็ว สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรผู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตได้ เพื่อเป็นต้นแบบและบอกให้ได้ว่าไผ่กิมชุงมีผลตอบแทนที่สูงไม่ต่างจากมันสำปะหลัง ซึ่งนอกจากจะปลูกไผ่กิมชุงแล้ว ในแปลงตัวอย่างยังปลูกพืชหลากหลายชนิดไว้ในแปลงเดียวกันเพื่อให้เป็นรายได้หมุนเวียน เช่น ขมิ้น มะม่วง ขนุน เงาะ เป็นต้น นอกจากนี้ บริเวณริมสวนสามารถต่อน้ำจากห้วยกุ่มได้ซึ่งเป็นห้วยที่ไหลตลอดปี จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะฟื้นฟูให้พื้นที่สวนดังกล่าวรูปธรรมของแปลงสาธิต

บันทึกการทำงาน

ผมชื่อต้อง เป็นหนึ่งในทีมวิจัย โครงการรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่อยู่อาศัยของคนกะเหรี่ยงบ้านกอม่องทะ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ผมมีเพื่อนร่วมทีมอยู่ด้วยกัน ๔ คน ครั้งแรกที่พวกเราคุยกันว่า จะขอทุนจาก สกว.มาทำโครงการวิจัย พวกเราก็คิดและคุยกันว่าจะทำโครงการอะไรดีที่เป็นปัญหาร่วมของคนในชุมชนและเราต้องการที่จะแก้ปัญหานี้ ก็มีอยู่หลาย ๆ เรื่องที่อยากทำแต่พวกเราก็มาคงลงกันที่ปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง ผมยินดีและไม่ขัดข้องแม้ว่าผมจะเป็นคนแรกที่เอามันสำปะหลังเข้ามาปลูกแต่ผมก็เป็นคนแรกที่เลิกปลูกมันสำปะหลังเช่นกัน เพราะผมรู้ดีว่ามันมีผลเสียหลายอย่างกับผมทั้งร่างกาย จิตใจ และที่ดินที่ผมใช้ทำกิน เหตุที่เราเลือกที่จะทำโครงการวิจัยดังกล่าว เป็นเพราะเราได้พบปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่มีมากขึ้นในเกือบทุกพื้นที่บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านหลังจากที่พวกเราได้เดินสำรวจพื้นที่เพื่อทำแนวเขตพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านในโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมของมูลนิธิสืบ ฯ ที่ร่วมกับทางกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เราพบว่ามีการปลูกมันสำปะหลังรวมแล้วกว่า ๒๐๐ ไร่และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มสูงขึ้นทั้งที่ปลูกอยู่ตามที่ลาดบริเวณเชิงเขา บริเวณริมห้วย และบางเจ้าก็ปลูกอยู่ในนาข้าว และมีการใช้ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าแมลงในเกือบทุกแปลง ถึงแม้ว่าการปลูกมันสำปะหลังจะปลูกอยู่ในพื้นที่ชั้น ๑ และ ๒ ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการทำเกษตร แต่การใช้ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าแมลงจำนวนมาก และใช้พื้นที่จำซากอยู่อย่างนั้นก็ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ จากดินร่วนซุยสีดำก็กลายเป็นดินร่วนสีแดงแตกละเอียด การจะฟื้นฟูสภาพดินให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมนั้นทำได้ยาก จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยในการปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างต่อเนื่อง และยาฆ่าแมลงที่ใช้ก็ไหลลงไปในน้ำทำให้เริ่มมีปัญหาในเรื่องน้ำกินน้ำใช้และปลาบางชนิดก็เริ่มสูญหายไปจากแหล่งน้ำธรรมชาติ

พื้นที่บ้านเราแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น พื้นที่ชั้นที่ ๑ เป็นที่ตั้งหมู่บ้าน ปลูกสร้างบ้านเรือน พื้นที่ชั้นที่ ๒ เป็นพื้นที่ทำไร่ ทำนา ทำสวน และพื้นที่ชั้นที่ ๓ เป็นพื้นที่วัฒนธรรม ไม่ให้มีการบุกรุกขึ้นไปทำกินโดยเด็ดขาด และด้วยพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านมีจำนวนจำกัดอยู่ในพื้นที่ชั้นที่ ๑ และ ชั้นที่ ๒ แต่จำนวนประชากรในหมู่บ้านมีมากขึ้น การทำไร่หมุนเวียนจึงถูกจำกัดให้รอบหมุนเวียนในแต่ละปีน้อยลง ผมต้องทำกินในพื้นที่ไร่ซากอายุ ๒-๓ ปีมาโดยตลอดทำให้ได้ข้าวไม่พอกินเพราะ ไร่ซากยังมีอายุอ่อนเกินไป ความอุดมสมบูรณ์ในดินยังกลับมาได้ไม่เต็มที่ ทำให้ปลูกข้าวได้น้อยไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัวได้ตลอดทั้งปี ซึ่งก็ไม่ได้มีแค่ผมเพียงครอบครัวเดียวที่ข้าวไม่พอกินแต่มีอีกหลายครอบครัวจึงเกิดมีการขโมยข้าวกัน ผมจึงต้องหาวิธีเพาะปลูกพืชอย่างอื่นเสริมเพื่อหาเงินมาซื้อข้าวกิน พืชชนิดแรกที่ผมนึกถึงคือมันสำปะหลังเพราะมีคนข้างนอกบอกผมว่าปลูกง่าย ได้ผลผลิตเร็วและได้ราคาดี ผมจึงลองปลูก ซึ่งก็เป็นอย่างที่เขาคิด ทำให้มีคนในหมู่บ้านปลูกตามผมอีกหลายครอบครัวและก็ได้เงินจากการขายมันสำปะหลังไปซื้อข้าวกิน ต่างคนต่างปลูกมันสำปะหลังแล้วเอาไปซื้อข้าวกิน บางคนไปซื้อข้าวกินไกลถึงบ้านไล่โว่เพราะบ้านไล่โว่มีไร่ มีนาเยอะ น้ำก็ดีจึงปลูกข้าวขายได้เยอะ ในแต่ละปี เมื่อคนปลูกมันสำปะหลังมากขึ้น ไร่ข้าว นาข้าวก็เริ่มหดหายไป

ผมปลูกมันสำปะหลังต่อเนื่องได้เพียง ๒-๓ ปีก็เลิกปลูกเพราะดินในไร่มันสำปะหลังเริ่มแห้ง ไม่ชุ่มชื้นเหมือนก่อน ผมปลูกมันสำปะหลังในช่วงปีแรกไม่ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยา เพราะดินดี ได้ผลผลิตเยอะ แต่พอเริ่มปลูกในปีที่สองและสาม ผลผลิตได้น้อยลงจนต้องไปซื้อปุ๋ยมาช่วยเพิ่มผลผลิต และต้องซื้อยา

เพราะมีแมลงมาทำลาย และผมก็ต้องซื้อพันธุ์มาลงปลูกใหม่ทุกปีเพราะดินมันสำปะหลังที่ซื้อปลูกไม่มีเมล็ดพันธุ์ให้เก็บไว้ปลูกในปีต่อไป รายได้ที่มาจากการปลูกมันสำปะหลังนอกจากใช้จ่ายไปกับการซื้อข้าวกินและใช้จ่ายภายในบ้านแล้ว ยังต้องเอาไปซื้อพันธุ์มันสำปะหลัง ไร่ และยาฆ่าแมลงทุกปี ผมเริ่มคิดแล้วว่าเงินที่ได้มานั้นอยู่กับผมไม่นาน เพราะผมต้องเอาไปลงทุนใหม่ทุกปี ถ้าผมปลูกมันสำปะหลังไปนาน ๆ ผมคงต้องคิดหนี้แน่ ๆ เพราะราคาตลาดมันสำปะหลัง ไม่แน่นอนแต่ราคาไร่ ราคาฆ่าแมลงแน่นอนและมีแต่จะแพงมากขึ้น และถ้าผมปลูกมันสำปะหลังไปนาน ๆ ดินในไร่ของผมก็เสียมากขึ้นแล้ว ผมจะต้องซื้อปุ๋ย ซื้อยาเพิ่มมากขึ้นอีกแค่ไหนจึงจะทำให้ผมได้ผลผลิตที่เพียงพอ และได้หัวมันที่ใหญ่ได้ราคาดี แล้วถ้าพຸ່ນนี้ผมจะต้องซุดหัวมัน ไปขาย แต่กลางคืนกลับมีฝนตกหนัก หัวมันที่ได้ก็จะขึ้นได้ราคาไม่ดี ผมคิดเยอะ คิดมาก สิ่งเหล่านี้กระทบจิตใจของผมอยู่ไม่น้อย ในที่สุดผมจึงตัดสินใจเลิกก่อนที่ผมจะเป็นหนี้และดินในไร่ของผมจะเสียไปมากกว่านี้ ผมกลับมาปลูกข้าวนา เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ทำปุ๋ยใช้เอง ทำเกษตรพอเพียงโดยมูลนิธิสืบ ฯ ให้การสนับสนุนความรู้และงบประมาณส่วนหนึ่งในการทำโรงเพาะชำ แล้วผมก็หัน ไปปลูกไผ่ในไร่ที่เคยปลูกมันสำปะหลังเพื่อให้ดินฟื้นสภาพ ผมลองปลูกพืชหลาย ๆ อย่างเพื่อนำไปขายสร้างรายได้ แม้จะไม่มากแต่ก็มีขายทุกปี เช่น ขมิ้น มีเพื่อน ๆ ของผมหลายคนที่ยากจะเลิกปลูกมันสำปะหลังบ้าง แต่ก็ยังเลิกปลูกไม่ได้เพราะยังมีหนี้สินที่ต้องใช้ จะหัน ไปปลูกพืชอย่างอื่นที่เป็นรายได้ทดแทนก็ไม่รู้จะปลูกอะไรที่จะได้ราคาดีใช้หนี้ได้หมด ซึ่งผมคิดว่าพวกเขายังไม่มีตัวอย่างแปลงปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ใช้มันสำปะหลังแต่สามารถสร้างรายได้ให้เห็น จึงยังหาทางออกไม่ได้และไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลง ผมจึงคิดที่จะทำแปลงสาธิตสักแปลง เปลี่ยนไร่มันสำปะหลังมาปลูกพืชหลากหลายชนิดที่อยู่รวมกันได้ไว้ในแปลงเดียวเพื่อให้เป็นทั้งแหล่งอาหารและรายได้ของครอบครัว ตอนนั้นผมได้เริ่มทำแปลงสาธิตแล้ว ปลูกไม้ยืนต้นหลากหลายชนิด เอาพืชชนิดนั้น ชนิดนั้นมาลงปลูกดูเพื่อให้รู้ว่าพืชชนิดไหนปลูกได้ดีและชนิดไหนที่ปลูกไม่ขึ้น ปลูกไผ่กิมชุงเพื่อสร้างรายได้ทั้งเก็บหน่อขายได้ตลอดทั้งปีและขยายพันธุ์ แปลงสาธิตของผมอาจจะต้องใช้เวลาสักกระยะหนึ่งกว่าจะเห็นผลเป็นรูปเป็นร่าง สร้างรายได้สม่ำเสมอ แต่ผมก็เชื่อว่าแปลงสาธิตของผมจะเป็นทางออกหนึ่งให้กับเพื่อน ๆ ที่ต้องการจะเลิกปลูกมันสำปะหลัง และผมก็หวังไว้ว่าสักวันหนึ่งในอนาคต มันสำปะหลังในหมู่บ้านจะน้อยลงและมีสวนผสมผสานเพิ่มมากขึ้น

๔.๖. การขยายผลจากแปลงตัวอย่างของทีมวิจัยไปสู่แนวร่วม

เมื่อผลผลิตจากแปลงทดลองเริ่มเห็นผล มีหน่อไผ่กิมชุงกิมออกขายในตลาดสังขละบุรีจากแปลงทดลองของทีมวิจัย (ดงลิเหยง) ซึ่งได้ราคาดี ทำให้มีชาวบ้านสนใจเข้ามาขอคั้นพันธุ์ไผ่เป็นจำนวนมาก ทางทีมวิจัยจึงได้ขยายเรือนเพาะชำซึ่งมีอยู่แล้วในบ้านทีมวิจัยไปสู่บ้านของนายมุงซึ่งปลูกมันสำปะหลังแต่เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเข้ามาเป็นแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ค่อย ๆ ลดการปลูกมันสำปะหลังโดยการปลูกไผ่กิมชุงแทรกเพื่อปรับปรุงบำรุงดินให้กลับมาดีดั้งเดิม แต่ปลูกมันสำปะหลังเพื่อเป็นรายได้ก่อน จนไผ่กิมชุงอยู่ตัวจึงจะเลิกปลูกมันสำปะหลัง การขยายเรือนเพาะชำก็เพื่อเพิ่มพันธุ์ไผ่ให้มากขึ้น ให้เพียงพอกับความต้องการของผู้นำขอคั้นพันธุ์ไผ่กิมชุง ซึ่งในปัจจุบัน (๒๕๕๕) มีจำนวนผู้นำขอรับคั้นพันธุ์ไผ่เพื่อนำไปปลูกในพื้นที่มันสำปะหลังจำนวน ๑๐ รายด้วยกัน รวมคั้นพันธุ์ ๔๐๐ ต้นแต่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทางทีมวิจัยจึง

จำเป็นต้องพิจารณาผู้ที่มาขอรับพันธุ์ไผ่กิมชุง โดยมีหลักเกณฑ์ว่าต้องปลูกในพื้นที่มันสำปะหลังเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ฯ เป็นอันดับแรก และต้องนำต้นพันธุ์มาคืนภายในระยะเวลา ๒ ปีหลังจากลงปลูกและไผ่ขยายผล เพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ที่สนใจต่อไป นอกจากนี้ทางทีมวิจัยซึ่งเป็นสมาชิก อบต. ไหล่โว่ บ้านกอม่องทะได้เข้าร่วมประชุมกับทางอำเภอสังขละบุรี โดยทางเจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้กล่าวในที่ประชุมว่ามีงบประมาณในการสนับสนุนด้านอาชีพให้กับชุมชน ซึ่งทีมวิจัยได้พูดคุยเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณด้านการจัดซื้อต้นพันธุ์ไผ่จากชาวบ้านที่เป็นแนวร่วมในการปลูกและขยายต้นพันธุ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาสังคม ฯ พร้อมจะให้การสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม ด้วยเป้าหมายหนึ่งของการปลูกไผ่กิมชุงคือความต้องการนำหน่อไม้่ออกขายในช่วงหน้าแล้งเพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้ตลอดทั้งปีและป้องกันผลผลิตล้นตลาดในช่วงหน้าฝน ซึ่งหากจะทำเช่นนั้นได้จำเป็นต้องให้น้ำกับต้นไผ่อยู่ตลอด จึงได้ขุดบ่อพักน้ำที่แปลงขยายผลเพื่อเก็บกักน้ำจากภูเขาที่มีน้ำตลอดทั้งปี โดยต่อท่อจากต้นน้ำลงมาที่บ่อพักน้ำและจากบ่อพักน้ำต่อท่อลงไปตามพื้นที่เพาะปลูกเพื่อแจกจ่ายน้ำให้กับครัวเรือนในบริเวณนั้น ซึ่งช่วยเพิ่มจำนวนกลุ่มแนวร่วมที่ทำเกษตรผสมผสานมากขึ้น

ในส่วนของการนำผลผลิตออกจากพื้นที่บ้านกอม่องทะ เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีปัญหาในเรื่องของการนำหน่อไม้่ออกในช่วงฤดูฝนของทุกปี จึงอาจจะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯ และชาวบ้านได้ ทางทีมวิจัยจึงได้นำเสนอแนวทางออก คือ ให้มีการขึ้นทะเบียนผู้ที่ปลูกไผ่กิมชุงอย่างเป็นทางการ โดยต้องมีการถ่ายรูปและจับพิกัดแปลงที่ปลูก รวมทั้งเก็บข้อมูลจำนวนผลผลิตที่จะออกสู่ตลาด ในแต่ละครั้ง และข้อมูลเจ้าของแปลงปลูกไผ่กิมชุงนั้น ฯ เพื่อป้องกันปัญหาความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการลักลอบนำไผ่ป่าออกในช่วงฤดูฝน ซึ่งแนวคิดและวิธีการดังกล่าวได้นำเสนอต่อหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกคนปัจจุบัน (น.ส.วีรยา โอชะกุล) ในที่ประชุมเวทีเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕) ซึ่งหัวหน้าเขต ฯ ได้ตอบรับในแนวคิดและวิธีการดังกล่าวเช่นกัน

บทที่ ๕

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑. สรุปผลการวิจัย

ก. ความเป็นมาและบริบทชุมชน

บ้านกอม่งทะเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบในหุบเขาที่ทอดยาวขนานกับลำห้วยรันตี ภายในหมู่บ้านมีลำห้วยสายหลัก ๒ สาย คือ ห้วยกอม่ง และห้วยกุ่มที่ชาวบ้านใช้อุปโภคบริโภค พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ราบบนภูเขา ๘๐ เปอร์เซ็นต์โดยมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๒๐๐-๕๐๐ เมตร ส่วนอีก ๒๐ เปอร์เซ็นต์เป็นที่ราบลุ่ม

แม้ตามประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า นิทานของชุมชนจะมีข้อสันนิษฐานว่าหมู่บ้านกอม่งทะเคยมีคนอยู่อาศัยมาก่อนแล้วในอดีตและเป็นที่ยอมรับกันว่ากลุ่มคนเหล่านั้นคือกลุ่มว้าซึ่งตั้งรกรากและทำกินอยู่มาก่อนคนกะเหรี่ยงเข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยมีข้อสถานที่ที่บ่งบอกถึงกลุ่มคนว้าภายในหมู่บ้าน เช่น กุยว้า ส่วนเรื่องราวของคนกะเหรี่ยงบ้านกอม่งทะได้ถูกบันทึกไว้ด้วยความทรงจำของผู้อาวุโสภายในชุมชนว่า

บ้านกอม่งทะ เป็นชุมชนที่มีการอพยพเข้ามาของคนต่างพื้นที่ ซึ่งเริ่มมีการอพยพตั้งแต่ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยเป็นชาวกะเหรี่ยงจากหมู่บ้านกิม่องทะ เข้ามาอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มปล่องผาเล อาศัยการทำไร่หมุนเวียนในการหาเลี้ยงชีพ ต่อมาเมื่อคนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นจากหมู่บ้านปรองดี หมู่บ้านหมีเชอ (บริเวณใกล้กับหมู่บ้านทิลีป่า ในปัจจุบัน) ด้วยเพราะกลัวภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์

ปี ๒๕๑๗ มีการประกาศพื้นที่ตำบลไล่โว่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฯ ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านในตำบลไล่โว่ทั้งหมดอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฯ แต่เนื่องจากการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฯ เป็นการประกาศอันเนื่องมาจากสถานการณ์การล่าสัตว์ป่าบริเวณห้วยเขว้าโจนเป็นข่าวโด่งดังในอดีต แต่แม้จะมีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็ไม่ได้มีการใช้กฎหมายอย่างเข้มงวดมากนักกับชุมชน ชุมชนส่วนใหญ่ยังคงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไร่หมุนเวียนตามปกติ เพราะการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการประกาศเพื่อป้องกันการลักลอบล่าสัตว์จากกลุ่มบุคคลภายนอก

ปี ๒๕๒๗ เขื่อนเขาแหลมเริ่มมีการกักเก็บน้ำ หลายหมู่บ้านถูกเวนคืนที่ดินพร้อมทั้งค่าเวนคืนที่ดิน เช่น เกร็งสะคา, ทิม่องทะ, กุยจำโด เป็นต้น ชาวบ้านที่อพยพออกจากพื้นที่สร้างเขื่อนบางส่วนไปอยู่ ณ ที่จัดสรรบริเวณบ้านใหม่พัฒนา ตำบลหนองลู ในขณะที่บางส่วนไม่สามารถอยู่ในที่จัดสรรได้จึงอพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านกอม่งทะ ทำให้จำนวนประชากรภายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ในปีเดียวกันก็ได้มีการประกาศพื้นที่ทางค่านทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาแหลมทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านบางส่วน ขณะเดียวกันก็ยังมีคนไทยจากอำเภอสังขละบุรี และจากที่อื่น ๆ อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งแม้กลุ่มคนไทยเหล่านี้จะมีจำนวนไม่มาก แต่ก็มีผลทำให้วิถีการผลิตของบ้านกอม่งทะเปลี่ยนไป เพราะคนไทยพื้นราบส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาจะใช้รูปแบบการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น สวนขนุน ทุเรียน มะนาว เป็นต้น ทำให้คนในชุมชนบางส่วนเริ่มหันมาปลูกพืชเชิงพาณิชย์ แต่ก็ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการทำไร่หมุนเวียน เพราะต้องอาศัย เงินทุน แรงงาน เป็นหลัก ประกอบกับเส้นทางคมนาคมในสมัยนั้นไม่สามารถเข้าออกได้อย่างเช่นในปัจจุบัน จึงทำให้การปลูกพืชเชิงพาณิชย์มีไม่มากนัก

ปี ๒๕๓๔ มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกเป็นพื้นที่มรดกโลก เกิดแผนแม่บทการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดตากในช่วงระหว่างปี พ.ศ.๒๕๓๑-๒๕๓๗ (คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๒ หน้า ๔๘) ซึ่งหนึ่งในแผนแม่บทการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรดังกล่าวมีแผนงานที่จะอพยพราษฎรชาวกะเหรี่ยงตำบลไล่โว่ออกจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร โดยจัดสรรพื้นที่บริเวณหมู่บ้านปะไรโหนดปัจจุบันให้เป็นพื้นที่อพยพ แต่ด้วยพื้นที่ดังกล่าวขาดความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในตำบลไล่โว่จึงไม่อพยพโยกย้ายออกไป จากเหตุการณ์ดังกล่าวเริ่มมีการมองวิถีชีวิตการทำไร่หมุนเวียนเป็นเรื่องของการบุกรุกแผ้วถางป่า ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลไทยมีการประกาศปิดป่าทำให้กระแสการอนุรักษ์ขยายตัวมากขึ้น คนในป่าที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมรวมถึงการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับป่าโดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนถูกมองว่าเป็นการทำลายป่าต้นน้ำ ตกเป็นจำเลยของสังคม โดยเฉพาะชาวกะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่ การมองในลักษณะเช่นนั้นเป็นการมองโดยขาดความรู้ความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมของชาวกะเหรี่ยง

ผลจากมุมมองดังกล่าวทำให้ชาวบ้านกลัวและไม่กล้าที่จะทำไร่หมุนเวียนแบบเดิม หรือพักฟื้นดินเป็นระยะเวลานาน หรือลดรอบไร่หมุนเวียนลง จากเดิมที่ปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นไร่ชาก ๙-๑๒ ปี คงเหลือเพียง ๔-๕ ปีเท่านั้น การลดรอบไร่หมุนเวียนดังกล่าวนี้ผลทำให้วัชพืชเพิ่มมากขึ้นและดินขาดความอุดมสมบูรณ์ บางครอบครัวต้องทำซ้ำในพื้นที่เดิม และบางครอบครัวต้องเปลี่ยนแปลงวิถีผลิดจากการปลูกข้าวเป็นพืชสวนแทน เช่น มะม่วงหิมพานต์ มะนาว เป็นต้น

ข. สถานการณ์การปลูกพืชมันสำปะหลังบ้านกองม่องทะ

แต่เดิมชาวบ้านกองม่องทะทำการผลิตข้าวไร่แบบยังชีพตามวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง โดยทั่วไปซึ่งการทำไร่หมุนเวียนเป็นระบบการผลิตแบบดั้งเดิมที่เน้นการบริโภคและอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในการเพาะปลูกเป็นหลัก โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ในดิน ทำให้ชาวบ้านที่เพาะปลูกในลักษณะดังกล่าวใช้พื้นที่ทำกินได้เพียง ๑-๒ ปีแล้วจึงขยับไปยังพื้นที่ไร่ชากในปีต่อไป ก่อนที่จะหมุนเวียนกลับมายังพื้นที่เดิมซึ่งต้องใช้ระยะเวลาอย่างน้อย ๙ ปีในการฟื้นตัวเพื่อปลูกข้าวและพืชอาหารต่าง ๆ อีกครั้ง ภายหลังมีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกโดยครอบคลุมพื้นที่ตำบลไล่โว่ทั้งหมด มีการขึ้นนโยบายรวมถึงกฎหมายในการจำกัดพื้นที่ไร่หมุนเวียนแต่ในเวลานั้นยังไม่เข้มงวดมากนัก แต่เมื่อเขต ๑ ทุ่งใหญ่นเรศวรถูกประกาศให้เป็นพื้นที่มรดกโลกในปี พ.ศ.๒๕๓๔ กรมป่าไม้จึงมีแนวคิดในการอพยพชาวบ้านตำบลไล่โว่ออกจากพื้นที่ โดยจัดสรรพื้นที่หมู่บ้านปะไรโหนดให้เป็นพื้นที่อพยพ แต่ชาวบ้านไม่ได้อพยพไปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้หน่วยงานภาครัฐมีความเข้มงวดในเรื่องกฎหมายเพิ่มขึ้นเพื่อกดดันให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่และนำมาซึ่งการเผชิญหน้าและความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ต่อมามูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ได้ร่วมกับชาวบ้านในการสำรวจพื้นที่ใช้ประโยชน์ของคนในตำบลไล่โว่ทั้ง ๖ หมู่บ้านออกมาเป็นรูปแบบของแผนที่โมเดล โดยใช้เครื่องมือ GPS เดินจับพิกัดพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนของแต่ละหมู่บ้านและนำมาสร้างเป็นโมเดลสามมิติเพื่อแสดงตำแหน่งการใช้พื้นที่อาณาเขต และเป็นการบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์การใช้พื้นที่ด้วย แต่ถึงแม้จะมีการทำโมเดลแผนที่ นโยบายของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรก็ยังคงดำเนินต่อไปและเข้มงวดมากขึ้น โดยมีการจับกุมไร่ชากที่เริ่มฟื้นใหม่และห้ามดำเนินการใด ๆ ทั้งสิ้น ทำให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนลดลง ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องลดรอบหมุนเวียนลง

เพื่อให้มีพื้นที่เพียงพอสำหรับจำนวนครัวเรือนในหมู่บ้าน จากที่ต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นตัวประมาณ ๗-๑๒ ปี เหลือเพียง ๒-๓ ปี ในขณะที่บางครอบครัวจำเป็นต้องปลูกข้าวพื้นที่เดิมเพราะกลัวการจับกุม เป็นผลทำให้การฟื้นตัวของป่าไร่ชาเคิบโตช้าและหน้าดินเสื่อมคุณภาพ

การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด กล่าวโดยสรุป คือ

๑. การลดรอบหมุนเวียน จากการจำกัดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียน ชาวบ้านต้องหันมาใช้วิธีการลดรอบหมุนเวียนลง กล่าวคือ ก่อนหน้านั้นเคยมีเวลาการพักฟื้นหน้าดินได้ประมาณ ๗-๑๐ ปี แต่ด้วยกฎหมายของทางพื้นที่อนุรักษ์ที่เข้มงวดมากขึ้นจึงทำให้การพักหน้าดินลดลงเหลือเพียง ๓-๔ ปีเท่านั้นส่งผลให้ปริมาณข้าวมีจำนวนลดน้อยลง เนื่องจากพื้นที่ยังฟื้นตัวได้ไม่เต็มที่ก็ต้องหมุนเวียนกลับมาเพาะปลูกอีกครั้ง
๒. การใช้ปุ๋ยเคมีปรับปรุงบำรุงดิน เนื่องจากระยะเวลาการพักฟื้นหน้าดินลดลงหลังการทำไร่ข้าว คุณภาพของดิน ความอุดมสมบูรณ์ในดินยังฟื้นตัวได้ไม่เต็มที่ แต่จำเป็นต้องเพาะปลูกหรือทำซ้ำในพื้นที่เดิมจึงทำให้ชาวบ้านบางรายเริ่มใช้ปุ๋ยยูเรียเพื่อปรับปรุงบำรุงดินและเพิ่มผลผลิต ซึ่งเป็นการปรับตัวเพื่อให้ได้ผลผลิตเพียงพอกับความต้องการบริโภคสำหรับครอบครัวภายใน ๑ ปี
๓. การปลูกพืชสวนทดแทน ชาวบ้านบางรายที่มีที่ทำกินเป็นลักษณะที่ราบ เหมาะแก่การทำสวน อีกทั้งมีทุนเพียงพอ หรือสามารถกู้ยืมได้สำหรับต่อท่อน้ำเข้าสวนเพื่อผลผลิตทางการเกษตร จึงหันมาให้ความสำคัญกับการทำสวนมากขึ้นเพื่อทดแทนการทำไร่หมุนเวียน และให้มีรายได้เพียงพอ เช่น สวนมะนาว สวนมะม่วงหิมพานต์ ไร่มันสำปะหลัง เป็นต้น ซึ่งการทำสวนส่วนใหญ่เน้นพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ไม่เน้นทำกิน ต้องใช้ปุ๋ย ไซยาไนด์ในการดูแลรักษา ทำให้ขาดความหลากหลาย ต่างจากไร่ข้าว ๑ ฝืนที่มีความหลากหลายของพันธุ์พืชและปลอดภัยจากสารเคมี

แต่ด้วยสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบันที่วัตถุนิยม การแข่งขันและการเอาตัวรอดกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เริ่มมีบทบาทและความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น การแสวงหาเงินตราเพื่อตอบสนองความต้องการและลดภาระค่าใช้จ่ายจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อีกต่อไป ประกอบกับชาวบ้านกองม่องทะได้รับรู้ข่าวสารจากญาติพี่น้อง หรือข้อมูลทางเศรษฐกิจจากการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกเกี่ยวกับการปลูกพืชไร่ที่ให้ผลผลิตเร็ว มีผลตอบแทนสูง เช่น มันสำปะหลัง จึงนำไปสู่การตัดสินใจทดลองปลูก และเกิดการยอมรับในท้ายที่สุด หลายครอบครัวจึงมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปปลูกพืชสวนและพืชไร่มากขึ้นทั้งสวนมะนาว สวนยางพารา สวนมะม่วงหิมพานต์ ไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด เป็นต้น แต่สวนเกษตรแบบผสมผสานที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมมีน้อยมาก ทั้งนี้พืชไร่ที่กำลังเป็นปัญหามากที่สุดคือมันสำปะหลังด้วยมีจำนวนกว่า ๒๐๐ ไร่ในช่วง ๕-๖ ปีที่ผ่านมา หรือประมาณปี ๒๕๔๘ ที่บ้านกองม่องทะเริ่มมีถนนดินลูกรังอัดแน่นเข้ามาในหมู่บ้านและทำให้การคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น จึงเริ่มมีการทดลองปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งในปีแรกมีรายได้ถึง ๓๐,๐๐๐ บาท ทำให้การปลูกมันสำปะหลังแพร่หลายอย่างรวดเร็ว บวกกับพื้นที่ราบทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านซึ่งแต่เดิมเคยทำนาและมะม่วงหิมพานต์ แต่น้ำกลับแห้งเพราะมีการเปลี่ยนเส้นทางน้ำไปที่สวนขนุนบริเวณท้ายหมู่บ้านของนายทุนซึ่งมีพื้นที่เพาะปลูกถึง ๒๐๐ ไร่ ทำให้บริเวณดังกล่าวขาดแคลนน้ำจึงเปลี่ยนเป็นไร่มันสำปะหลังอย่างเลิกละเลยไม่ได้ และเข้าแทนที่

พื้นที่ไร่หมุนเวียนให้กลายเป็นไร่ถาวรทำให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนลดน้อยลง อีกทั้งการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ และไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติทำให้บางแหล่งน้ำไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ พืชผักตามธรรมชาติมีความเสี่ยงกับสารพิษตกค้าง พันธุ์ปลาบางชนิดกำลังจะสูญหาย รวมถึงการพังทลายของหน้าดินในบริเวณเนินเขาที่เคยเป็นพื้นที่หมุนเวียนและริมห้วยที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารตามธรรมชาติลดน้อยลง และปิดทางน้ำไหล กอปรกับแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้าน โดยได้รับการรับรองจากทางอำเภอ ผู้ใหญ่บ้านในการออกบัตรสีให้ เช่น สีชมพู สีเขียวขอบแดง เป็นต้น ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้เป็นแรงงานสำคัญในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ รวมทั้งมันสำปะหลัง ด้วยค่าจ้างแรงงานที่ถูก สามารถทำงานหนักได้ โดยเจ้าของที่อาจจะให้เป็นเงินค่าจ้างตอบแทน หรือแลกกับพื้นที่เพาะปลูก ทั้งนี้การแลกกับพื้นที่เพาะปลูกนั้นได้สร้างปัญหาเป็นอย่างมาก เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ใช้พื้นที่ไปกับการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งเมื่อมีรายได้ก็จะขอเช่าที่จากคนในชุมชน โดยบางรายปลูกบริเวณริมน้ำทำให้น้ำดินพังทลาย เกิดน้ำกัดเซาะทำให้คลองพัง ทำให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

ก. สาเหตุและปัจจัยที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิต

จากที่กล่าวมาในข้างต้น จะพบว่าปัจจัยภายนอก เช่น การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และพื้นที่มรดกโลกมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางการผลิตที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ด้วยนโยบายของรัฐที่ค่อนข้างเข้มงวดในการทำไร่หมุนเวียน โดยมองว่าการทำไร่หมุนเวียนเป็นการทำลายป่า จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้องลดรอบการพักฟื้นหน้าดินในการทำไร่หมุนเวียนลง ซึ่งการพักฟื้นหน้าดินในช่วงระยะเวลาที่ไม่เพียงพอส่งผลต่อผลผลิตข้าวที่ไม่พอเพียงต่อการบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี จึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เช่น การใช้ปุ๋ยเคมี การปลูกพืชเชิงเดี่ยวทดแทนในครัวเรือนที่มีพื้นที่ลักษณะที่ราบและมีเงินทุนเพียงพอ หรือสามารถกู้ยืมได้

ปัจจัยต่อมาเกิดจากรายจ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน โดยข้อมูลในปี พ.ศ.๒๕๕๒ พบว่า เด็กที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ บ้านกองมั่งทะร้อยละ ๘๐ ส่วนใหญ่ไปเรียนต่อ ที่เหล็ร้อยละ ๑๗ ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน และร้อยละ ๓ ช่วยครอบครัวทำไร่ ซึ่งการเรียนต่อในโรงเรียนในเมืองทำให้ครอบครัวมีภาระค่าใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมรายรับของชาวบ้านมาจากพริกที่ปลูกในไร่ข้าว แต่เมื่อต้องลดรอบหมุนเวียนลง หรือใช้ปุ๋ยเคมีในไร่ข้าวซึ่งไม่ส่งผลดีต่อการปลูกพริก

ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตภายหลังที่มีแผงโซลาร์เซลล์เข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ทุกบ้านต้องมีโทรทัศน์ ตามมาด้วยจานดาวเทียมและเครื่องเล่นซีดี กลายเป็นค่านิยมที่ในบางครอบครัวต้องไปกู้หนี้ยืมสินเพื่อนำมาตอบสนองความต้องการในสิ่งเหล่านี้ และด้วยการคมนาคมที่สะดวกสบาย เกือบทุกครอบครัวจึงมีรถมอเตอร์ไซด์เป็นยานพาหนะ จากการสำรวจข้อมูลการใช้น้ำมันเบนซินภายในหมู่บ้าน พบว่า บ้านกองมั่งทะมีร้านค้าขายน้ำมันจำนวน ๕ ร้านค้าด้วยกัน ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วแต่ละร้านจะขายน้ำมันเบนซินได้ร้านละ ๑๕ ลิตร/วัน และยังพบว่าถ้าจำเป็นต้องออกไปตลาดสังขละบุรีต้องมีเงินไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ บาทเป็นค่าน้ำมันเบนซิน ในขณะที่การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาดไม่จำเป็นต้องใช้การบรรทุกทางเรืออีกต่อไป เพราะรถบรรทุกสามารถวิ่งรับส่งผลผลิตภายในหมู่บ้านได้คราวละมาก ๆ ด้วยเหตุปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ทำให้การปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยเฉพาะมันสำปะหลังจึงเป็นที่แพร่หลายในหมู่บ้านด้วยปลูกง่าย ใช้ต้นทุนน้อย และที่สำคัญมีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่

ง. มันสำปะหลังเข้ามาปลูกแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ?

มันสำปะหลังเริ่มนำเข้ามาปลูกเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘ โดยนำดินพันธุ์มาจากบ้านจองอัว ซึ่งจากการเก็บข้อมูล พบว่า การปลูกมันสำปะหลังในปีแรกจะมีรายได้ ๓๐,๐๐๐ บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะคงเหลือ ๒๒,๐๐๐ บาท/ปี การปลูกมันสำปะหลังในแต่ละครั้งจะใช้ระยะเวลานับตั้งแต่การลงปลูกจนถึงการเก็บผลผลิตประมาณ ๕ เดือน แต่การปลูกมันสำปะหลังนั้นมียาได้ไม่คงที่ ได้ผลผลิตไม่แน่นอนเนื่องมาจากการเสื่อมของหน้าดิน เพราะใช้พื้นที่ซ้ำซาก แต่ถ้าต้องการเพิ่มผลผลิตจำเป็นจะต้องใช้สารเคมีเป็นตัวช่วย ซึ่งเมื่อใช้ไปนาน ๆ ความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมย่อมเกิดขึ้น เช่น ลักษณะของดินในไร่มันสำปะหลังมีความแข็งกระด้าง มีสีออกน้ำตาล ไม่สามารถอุ้มน้ำได้ดี มีความหนาแน่นสูง มีรูปทรงในอากาศน้อย มีลักษณะคล้ายดินปนทราย น้ำเซาะเป็นทางไหลยาว ไม่มีหน้าดิน ไม่พบสัตว์อาศัยอยู่ในดิน, สภาพอากาศ และสภาพแวดล้อม ร้อนและแห้งแล้ง รอบ ๆ บริเวณเต็มไปด้วยสารเคมีจากยาฆ่าหญ้า (สังเกตจากหญ้าที่ตาย) และไม่สามารถปลูกพืชผักพื้นบ้านแทรกได้ อีกทั้งต้นทุนการผลิตที่มีทั้งค่าดินพันธุ์, ค่ายาฆ่าหญ้า, ค่าปุ๋ยยูเรีย (ในช่วงปีที่ ๓) รวมถึงค่าแรงงานในการขุดหัวมัน

นอกจากนี้ยังมีผลการวิเคราะห์คุณภาพสภาพแวดล้อมในบริเวณไร่มันสำปะหลัง โดยการส่งตรวจวิเคราะห์ดินและน้ำ เก็บตัวอย่างดินในพื้นที่ที่ปลูกมันสำปะหลังมา ๔ ปี จำนวน ๒ แปลง แปลงแรกปลูกอยู่ในพื้นที่ที่มีระดับความสูงประมาณ ๒๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล และแปลงที่ ๒ ปลูกบริเวณพื้นที่ราบลุ่มภายในหมู่บ้าน พบว่าทั้ง ๒ แปลงมีความเป็นกรดอยู่ในระดับที่มีความเป็นกรดจัดเนื่องจากการใส่ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ในส่วนของผลตรวจวิเคราะห์น้ำพบว่าน้ำในห้วยอยู่ในระดับมาตรฐานที่สามารถนำมาบริโภคได้ แต่ทั้งนี้ทั้ง ๒ ห้วยเป็นน้ำไหลไม่ใช่น้ำนิ่ง แต่หากต้องการทราบว่ามีน้ำในห้วยมีการปนเปื้อนของสารเคมีหรือไม่ ต้องตรวจวิเคราะห์จากปลาในห้วยจึงจะได้ผลชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ณ ปัจจุบันบ้านกองมอจะมีจำนวนครัวเรือนที่ปลูกมันสำปะหลังรวมจำนวน ๓๐ ครัวเรือน มีการใช้พื้นที่เพาะปลูกมันสำปะหลังโดยรวมประมาณ ๒๐๐ ไร่ จำนวน ๑๕ แปลง ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วแต่ละครอบครัวจะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกประมาณ ๓-๖ ไร่/ครัวเรือน ซึ่งชาวบ้านที่ปลูกมันสำปะหลังส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในการปลูกมันสำปะหลัง และต้องการปรับเปลี่ยนการผลิตเช่นกัน

จ. รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลัง

ผลจากการวิจัยพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ปลูกมันสำปะหลังจะปลูกและมีรายได้ ๑๐,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาทในช่วง ๑-๓ ปีแรกเท่านั้น หลังจาก ๓ ปีผ่านไป จึงพบว่า การปลูกมันสำปะหลังมีต้นทุนที่สูงขึ้น เพราะต้องปรับปรุงดิน เนื่องจากหน้าดินเริ่มเสื่อมสภาพต้องใช้ปุ๋ยเคมีในการปรับปรุงบำรุงดิน และเมื่อมีวัชพืชมากขึ้นก็ต้องใช้ยาฆ่าหญ้าในการกำจัด แต่เมื่อใช้สารเคมีเหล่านี้เป็นเวลานานจะเกิดอาการที่เรียกว่าคือยาทำให้ต้องใช้สารเคมีที่มากขึ้น การปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยเคมีและใช้ยากำจัดวัชพืชจึงเป็นต้นทุนที่เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และไม่มีแนวโน้มที่จะลดลง ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลังตกอยู่ในวังวนภาระหนี้สิน และไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากมันสำปะหลังไปเป็นอย่างอื่นได้เพราะยังมองไม่เห็นทางออกว่าจะปลูกพืชทดแทนชนิดใดที่ช่วยสร้างรายได้และหลุดจากวังวนของหนี้สิน

ปัจจุบันการเกษตรบ้านกอม่งทะได้เข้าสู่ระบบการเกษตรเคมีหรือการเกษตรแผนใหม่ ที่มุ่งเน้นการตลาดเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่เริ่มเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง อันมีสาเหตุมาจากการใช้ปัจจัยการผลิตเกินความจำเป็น เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช ฯลฯ ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ต่อไปย่อมก่อให้เกิดมลภาวะและสภาพแวดล้อมโดนทำลาย และท้ายที่สุดการเกษตรแผนใหม่หรือเกษตรเคมีต้องประสบความล้มเหลวด้วยสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง

เกษตรยั่งยืน คือระบบการทำเกษตรที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เป็นอันตรายต่อชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค การทำการเกษตรแบบยั่งยืน ผู้ผลิตหรือเกษตรกรจะต้องคำนึงถึงการผลิตไปพร้อม ๆ กับการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม และจะต้องมีการปรับวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ชุมชนและท้องถิ่นเป็นอันดับแรก ซึ่งแนวคิดนี้ ทางโครงการวิจัยได้นำมาปรับใช้เพื่อเป็นแนวคิดในการแก้ไข ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังภายในหมู่บ้านกอม่งทะ ภายใต้หลักการที่ว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน โดยนำองค์ความรู้เรื่องต้นไม้พืชพรรณธรรมชาติซึ่งเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านแต่ดั้งเดิมมาปรับใช้ในการทดลองปลูก ทำแปลงสาธิต ทั้งนี้สิ่งที่โครงการวิจัยต้องคำนึงถึงไปพร้อม ๆ กันคือความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านและชุมชนเพื่อเป็นทางออกในการหารายได้ ซึ่งได้คือคำตอบแรกของการเริ่มต้น

ในการดำเนิน โครงการวิจัยซึ่งทีมวิจัยต้องการหาพืชที่สามารถสร้างมูลค่าได้เท่ากับมันสำปะหลัง แต่ต้องเป็นพืชที่ไม่มีต้นทุนการผลิตที่สูง และสามารถเข้ากับวิถีและวัฒนธรรมของชาวบ้านกอม่งทะได้ ทางทีมวิจัยจึงเลือกไผ่กิมชุง เพราะมีมูลค่าสูง ให้ผลผลิตเร็ว สามารถตอบสนองความต้องการของเกษตรกรผู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตได้ โดยการทำแปลงตัวอย่างที่สวนหลังบ้านของทีมวิจัย (ตองลีเห่ง) เพื่อเป็นต้นแบบก่อนและบอกให้ได้ว่าไผ่กิมชุงมีผลตอบแทนที่สูงไม่ต่างจากมันสำปะหลัง ซึ่งนอกจากจะปลูกไผ่กิมชุงแล้ว ในแปลงตัวอย่างยังปลูกพืชหลากหลายชนิดไว้ในแปลงเดียวกันเพื่อให้เป็นรายได้หมุนเวียน เช่น ขมิ้น มะม่วง ขนุน เงาะ เป็นต้น

ฉ. การขยายผลจากแปลงตัวอย่างของทีมวิจัยไปสู่แนวร่วม

เมื่อผลผลิตจากแปลงทดลองเริ่มเห็นผล มีหน่อไผ่กิมชุงกิมออกขายในตลาดสังขละบุรีจากแปลงทดลองของทีมวิจัย (ตองลีเห่ง) ซึ่งได้ราคาดี ทำให้มีชาวบ้านสนใจเข้ามาขอต้นพันธุ์ไผ่เป็นจำนวนมาก ทางทีมวิจัยจึงได้ขยายเรือนเพาะชำซึ่งมีอยู่แล้วในบ้านทีมวิจัยไปสู่บ้านของนายมู่ปงซึ่งปลูกมันสำปะหลังแต่เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเข้ามาเป็นแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต ค่อย ๆ ลดการปลูกมันสำปะหลังโดยการปลูกไผ่กิมชุงแทรกเพื่อปรับปรุงบำรุงดินให้กลับมาดีดังเดิม แต่ปลูกมันสำปะหลังเพื่อเป็นรายได้ก่อน จนไผ่กิมชุงอยู่ตัวจึงจะเลิกปลูกมันสำปะหลัง การขยายเรือนเพาะชำก็เพื่อเพิ่มพันธุ์ไผ่ให้มากขึ้น ให้เพียงพอกับความต้องการของผู้มาขอต้นพันธุ์ไผ่กิมชุง ซึ่งในปัจจุบัน (๒๕๕๕) มีจำนวนผู้มาขอรับต้นพันธุ์ไผ่เพื่อนำไปปลูกในพื้นที่มันสำปะหลังจำนวน ๑๐ รายด้วยกัน รวมต้นพันธุ์ ๔๐๐ ต้นแต่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทางทีมวิจัยจึงจำเป็นต้องพิจารณาผู้ที่มาขอรับพันธุ์ไผ่กิมชุงโดยมีหลักเกณฑ์ว่าต้องปลูกในพื้นที่มันสำปะหลังเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีทางการผลิตตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ฯ เป็นอันดับแรก และต้องนำต้นพันธุ์มาคืนภายในระยะเวลา ๒ ปีหลังจากลงปลูกและไผ่ขยายผล เพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ที่สนใจต่อไป นอกจากนี้ทางทีมวิจัยซึ่งเป็น

สมาชิก อบต. ไส่โว่ บ้านกองม่องทะได้เข้าร่วมประชุมกับทางอำเภอสังขละบุรี โดยทางเจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้กล่าวในที่ประชุมว่ามีงบประมาณในการสนับสนุนด้านอาชีพให้กับชุมชน ซึ่งทีมวิจัยได้พูดคุยเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณด้านการจัดซื้อต้นพันธุ์ไผ่จากชาวบ้านที่เป็นแนวร่วมในการขยายต้นพันธุ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาสังคม ฯ พร้อมจะให้การสนับสนุน

อย่างไรก็ตาม ด้วยเป้าหมายหนึ่งของการปลูกไผ่กิมซุงคือความต้องการนำหน่อไผ่ออกขายในช่วงหน้าแล้งเพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้อีกตลอดทั้งปีและป้องกันผลผลิตล้นตลาดในช่วงหน้าฝน ซึ่งหากจะทำเช่นนั้นได้ จำเป็นต้องให้น้ำกับต้นไผ่อยู่ตลอด จึงได้ขุดบ่อพักน้ำที่แปลงขยายผลเพื่อเก็บกักน้ำจากภูเขาที่มีน้ำตลอดทั้งปี โดยต่อท่อจากต้นน้ำลงมาที่บ่อพักน้ำและจากบ่อพักน้ำต่อท่อลงไปตามพื้นที่เพาะปลูกเพื่อแจกจ่ายน้ำให้กับครัวเรือนในบริเวณนั้น ซึ่งช่วยเพิ่มจำนวนกลุ่มแนวร่วมที่ทำเกษตรผสมผสานมากขึ้น

ในส่วนของการนำผลผลิตออกจากพื้นที่บ้านกองม่องทะ เนื่องจากที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และมีปัญหาในเรื่องของการนำหน่อไผ่ออกในช่วงฤดูฝนของทุกปี จึงอาจจะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯ และชาวบ้านได้ ทางทีมวิจัยจึงได้นำเสนอแนวทางออก คือ ให้มีการขึ้นทะเบียนผู้ที่ปลูกไผ่กิมซุงอย่างเป็นทางการ โดยต้องมีการถ่ายรูปและจับพิกัดแปลงที่ปลูก รวมทั้งเก็บข้อมูลจำนวนผลผลิตที่จะออกสู่ตลาด ในแต่ละครั้ง และข้อมูลเจ้าของแปลงปลูกไผ่กิมซุงนั้น ฯ เพื่อป้องกันปัญหาความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการลักลอบนำไผ่ป่าออกในช่วงฤดูฝน ซึ่งแนวคิดและวิธีการดังกล่าวได้นำเสนอต่อหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกคนปัจจุบัน (น.ส.วีรยา โอชะกุล) ในที่ประชุมเวทีเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕) ซึ่งหัวหน้าเขต ฯ ได้ตอบรับในแนวคิดและวิธีการดังกล่าวเช่นกัน

๕.๒ ปัญหาการวิจัย

ก.ปัจจัยภายนอก (ทีมวิจัย)

ภายหลังจากที่ข้อเสนอโครงการได้รับการอนุมัติให้ดำเนินงาน ทางโครงการวิจัยได้เริ่มจัดเวทีทีมวิจัยเป็นเวทีแรกเพื่อพูดคุยทำความเข้าใจในการดำเนินโครงการ และเตรียมเวทีชี้แจงโครงการวิจัยกับชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งส่วนหนึ่งที่ทีมวิจัยได้เชิญเข้าร่วมเวทีเป็นกลุ่มผู้ปลูกมันสำปะหลัง ด้วยเหตุที่ทีมวิจัยต้องการทำความเข้าใจกับคนกลุ่มนี้ในเบื้องต้นถึงวัตถุประสงค์ของโครงการที่จะดำเนินการซึ่งจะไม่ส่งผลกระทบต่อพวกเขา เพราะทีมวิจัยได้ประเมินในเบื้องต้นแล้วว่า ผู้ที่ปลูกมันสำปะหลังอาจจะเข้าใจว่าโครงการวิจัยจะรณรงค์ไม่ให้มีการปลูกมันสำปะหลัง จึงต้องเตรียมการพูดคุยและชี้แจงให้ชัดเจน และเมื่อถึงวันนัดหมายเวทีชี้แจงโครงการวิจัยเพื่อให้ชาวบ้านทราบถึงกระบวนการดำเนินงานของโครงการ ฯ ที่ต้องการหารูปแบบในการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากิน สิ่งที่ทีมวิจัยได้ประเมินไว้ในเบื้องต้นก็เป็นจริง เพราะมีชาวบ้านบางส่วนไม่เข้าใจการเข้ามาของโครงการ โดยเข้าใจว่า “ไม่ให้ปลูกมันสำปะหลัง” ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากการสื่อสาร และชาวบ้านเข้าใจผิดคิดว่าต้องปรับเปลี่ยนอย่างฉับพลันจึงทำให้ชาวบ้านในกลุ่มดังกล่าวมีอคติด้านลบ แม้ว่าทีมวิจัยจะพยายามอธิบายทำความเข้าใจก็ยังคงมีแรงต้านจากคนกลุ่มนี้อยู่ ภายหลังจากเวที ทีมวิจัยมาสรุปบทเรียนจากเวทีและมีความคิดเห็นตรงกันว่า ทีมวิจัยต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้านในกลุ่มนี้ให้เข้าใจการดำเนินงานโครงการ ฯ และเป้าหมายของโครงการให้มาก

ขึ้น โดยไปพูดคุยที่บ้าน ซึ่งผลจากการลงไปพูดคุยก็มีทุกคนที่เข้าใจ เห็นด้วย และคนที่ยังมีแรงด้านอยู่ซึ่งคนกลุ่มนี้ทีมวิจัยบอกว่าคงต้องปล่อยให้เขาเจอปัญหากับตัวเองก่อนแล้วคงจะเข้าใจมากขึ้น

ข. ปัจจัยภายใน (ทีมวิจัย)

- หัวหน้าโครงการ มีงานประจำในมูลนิธิสืบฯ จึงมีภาระงานในบทบาทหน้าที่ที่จำเป็นต้องเดินทางอยู่บ่อยครั้งจึงมีเวลาในการลงพื้นที่บ้านกองมั่งทะและพูดคุยกับทีมวิจัยน้อยทำให้กระบวนการดำเนินงานในช่วงระยะแรกไม่ราบรื่นเท่าที่ควร ซึ่งในระยะหลังมีการปรับการทำงานใหม่ โดยให้ทีมวิจัยรับผิดชอบในการทดลองปฏิบัติและหาแนวร่วมในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และประชุมร่วมเพื่อติดตามการทำงานโดยหัวหน้าโครงการทำหน้าที่ในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการทดลองปฏิบัติและจัดทำรายงาน แต่ด้วยเวลาและภาระงานที่ไม่แน่นอนก็ยังคงทำให้หัวหน้าโครงการไม่มีเวลาในการจัดการรายงานเท่าที่ควร
- ทีมวิจัย ในช่วงแรก ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นคือการที่ทีมวิจัยยังไม่รู้บทบาทและหน้าที่ของตนเองในการที่ต้องเก็บข้อมูล ทีมวิจัยยังมองว่าตัวเองเป็นผู้ให้ข้อมูลกับหัวหน้าโครงการ และต้องมีการส่งงานจากหัวหน้าโครงการอยู่บ่อยครั้ง บางครั้งพบว่าข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลจากการประมาณ หรือการอนุมานโดยส่วนตัว ไม่ได้มาจากแหล่งข้อมูลจริง ในขณะที่หัวหน้าโครงการไม่มีเวลาลงพื้นที่ ทีมวิจัยไม่รู้จะเก็บข้อมูลอะไร ไม่สามารถช่วยเขียนรายงานได้เพราะไม่เคยเขียนและการสื่อสารภาษาไทยไม่คล่อง จึงจำเป็นต้องมีการเสริมทีมวิจัยเข้ามา ๑ คนเพื่อช่วยเรื่องการเขียนแต่เข้าร่วมการทำงานได้ไม่นานก็ถอนตัวออกไปเพราะไม่มีความถนัดในกระบวนการวิจัย การเสริมทีมวิจัยในช่วงเวลาต่อมาจึงเน้นที่การทดลองปฏิบัติเพื่อแนวร่วมในการขยายผล
- ความเข้าใจในเรื่องกระบวนการวิจัย ทีมวิจัยยังไม่เข้าใจถึงกระบวนการงานวิจัยที่จำเป็นต้องใช้ข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยส่วนใหญ่จะใช้แนวคิดจากประสบการณ์ของตัวเองเป็นหลัก ซึ่งจะทำให้ได้แค่ข้อมูลเพียงด้านเดียว ไม่สามารถมององค์ประกอบหรือปัจจัยอื่น ๆ ในภาพรวมได้ แต่เมื่อดำเนินงานไปเรื่อย ๆ มีการปรับแนวคิดและวิธีการทำงานไปเรื่อย ๆ ทำให้ทีมวิจัยมีความเข้าใจมากขึ้น มีการใช้ข้อมูลจากสถานการณ์จริงมากกว่าประสบการณ์มาเป็นตัวตั้งในการวิเคราะห์มากขึ้น

๕.๓. บทเรียนการวิจัย

การทำงานวิจัยนั้นเป็นงานที่ค่อนข้างละเอียดและต้องได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะภายในทีมวิจัย และคนในชุมชน ซึ่งในเบื้องต้นทีมวิจัยคิดว่าเป็นเรื่องที่สามารถทำได้ ไม่ยากจนเกินไป แต่ด้วยตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน ๒ ปีที่ผ่านมา ทีมวิจัยพบว่ามีความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากหลังจากที่เริ่มดำเนินโครงการวิจัยซึ่งมีทั้งปัจจัยภายในและภายนอกเข้ามา ทำให้มีผลกระทบต่อทีมวิจัยบ้าง สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดในช่วงเริ่มต้นโครงการคือ ความไม่เข้าใจของคนในชุมชนต่อวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ทีมมองว่าโครงการมีเป้าหมายให้ยกเลิกการปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งในความเป็นจริงทีมวิจัยมิได้มีเป้าหมายเช่นกัน เพียงแต่ต้องการใช้ข้อมูลชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของการปลูกมันสำปะหลังที่มีต่อทรัพยากรดิน และค้นหาทางออกที่เป็นทางเลือก

ให้กับคนที่เห็นพ้องและต้องการปรับเปลี่ยนวิถีผลิต รวมถึงขอความร่วมมือจากผู้ปลูกมันสำปะหลังในการใช้พื้นที่ปลูกให้เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรและพื้นที่หาถ้ำกินของคนโดยส่วนรวม เช่น พื้นที่ริมห้วย พื้นที่ลาดบริเวณเชิงเขา แต่ถึงแม้จะมีการพูดคุยนอกรอบก็ยังสร้างความคลางแคลงใจกับคนบางกลุ่ม แต่นั่นก็ยังเป็นปัจจัยภายนอกที่ต้องอาศัยระยะเวลาและความเข้าใจ โดยมุ่งหวังให้แปลงสาธิตเป็นตัวอย่าง แต่ปัญหาที่สำคัญกว่านั้น คือ ภายในทีมวิจัยเองที่ยังไม่เข้าใจหลักการ วัตถุประสงค์โครงการ วัตถุประสงค์ในแต่ละกิจกรรม ขั้นตอนการทำวิจัย รวมถึงการได้มาซึ่งข้อมูลในการเขียนรายงานมากนัก ทำให้ช่วงแรกในการประชุมทีมวิจัยบางครั้งมีปากเสียงกันบ้าง เพราะความคิดไม่ตรงกัน และไม่เข้าใจว่าทำไมการทำงานวิจัยต้องเก็บข้อมูลมากมายขนาดนั้น ทำแปลงสาธิตเลยไม่ได้หรือ ซึ่งบางครั้งหัวหน้าโครงการถึงกับท้อ แต่โดยภาพรวมแล้วก็ยังมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน แต่เมื่อดำเนินโครงการวิจัยไปเรื่อย ๆ ภายในทีมวิจัยสามารถปรับตัวเข้ากันได้ ซึ่งในความเป็นจริงทีมวิจัยเป็นทีมที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ให้กับหมู่บ้านอยู่แล้ว โดยเฉพาะงานของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร แต่การทำงานวิจัย กับ การทำงานของมูลนิธิ นั้นค่อนข้างแตกต่างกันในเรื่องรายละเอียด ซึ่งงานของมูลนิธิสืบฯ ในปัจจุบันมองภาพรวมในเรื่องแนวเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ของตำบลไล่โว่ทั้งหมด แต่งานวิจัยเป็นงานที่ค่อนข้างเจาะลึกในรายละเอียด และต้องเก็บข้อมูลในพื้นที่อย่างเป็นระบบ ซึ่งบางครั้งหัวหน้าโครงการไม่ค่อยมีเวลาได้เข้าบ้านกองม่งทะ เพราะต้องไปหมู่บ้านใกล้เคียง และทำให้โครงการหยุดชะงักเวลาหัวหน้าโครงการไม่อยู่เพราะทีมวิจัยไม่สามารถทำงานต่อได้ อีกทั้งหัวหน้าโครงการไม่มีความถนัดในเรื่องการเกษตร และมีเวลาหาข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องดังกล่าวน้อย ทำให้การวิเคราะห์ข้อมูลยังติด ๆ ขัด ๆ การมองภาพเชื่อมโยงในสถานการณ์ยังทำได้ไม่เต็มที่ และต้องใช้เวลาานกว่าจะทำความเข้าใจและเขียนเป็นรายงานวิจัยได้

อีกประเด็นหนึ่งเป็นเรื่องของการทำงานกับพี่น้องชาวกะเหรี่ยงซึ่งต้องใช้เวลาทำความเข้าใจเพราะด้วยวิถีชีวิตและความคิดของคนกะเหรี่ยงที่คิดรอบด้าน มองรอบด้าน เป็นพวกที่รอบคอบ การคุยให้เข้าใจถึงกระบวนการและวิธีการต้องใช้ระยะเวลานาน โดยเฉพาะภายในทีมวิจัยเองที่ต้องคอยเปรียบเทียบเหมือนว่าไปข้างหน้ามากก็ไม่ได้ ตามข้างหลังก็ไม่ได้ ต้องคอยดูและเดินไปพร้อม ๆ กัน เพราะถ้านำไปข้างหน้ามากปัญหา คือ สิ่งที่เราทำ อาจจะไม่ใช่สิ่งที่ชุมชนคิด ซึ่งอาจกลับกลายเป็นโครงการล้มเหลวก็ได้ เพราะที่ผ่านมาเคยมีหลายหน่วยงานเข้ามาและเข้ามาเสนอแนะในกิจกรรมต่าง ๆ สุดท้ายก็ต้องล้มเหลวเพราะสิ่งที่นำเสนอไม่เข้ากับวิถีชีวิต และไม่ตรงกับความคิดของคนในชุมชน แต่หากตามข้างหลังอยู่ตลอดเวลา ให้ทีมวิจัยในพื้นที่นำก็ไม่ได้ เพราะด้วยระยะเวลาโครงการที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จ เห็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหา จึงต้องขับเคลื่อนโครงการอยู่ตลอดเวลา ถิ่นนานไม่ได้ ดังนั้นการทำงานกับพี่น้องชาวกะเหรี่ยงแม้จะยึดหลักค่อยเป็นค่อยไป แต่นำบ้างในบางครั้ง ตามหลังบ้างในบางที เพื่อสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นภายในทีมวิจัย

๕.๔. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน นโยบายและการวิจัยในอนาคต

๑. ควรปลูกพืชที่สามารถอยู่คู่กับไผ่กิมซุงได้ เช่น ขมิ้น เผือก ไข่ไก่ โดยเฉพาะในแปลงขยายผลอื่น ๆ เพื่อเสริมผลผลิตในแปลงไผ่กิมซุงให้เกิดความหลากหลายและยั่งยืน และเพิ่มมูลค่าทางด้านผลผลิต
๒. ควรตั้งกฎกติกาภายในหมู่บ้านสำหรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยว หรือกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ควรปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้ห่างจากริมห้วยประมาณ ๕-๑๐ เมตรเพื่อป้องกันการกัดเซาะของคลองริมห้วยรันตี เป็นต้น

๓. ควรจัดทำโครงการฟื้นฟูดินในแปลงปลูกของเกษตรกรที่ประสบปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์ โดยใช้หลักเกษตรชีวภาพ เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยน้ำ เป็นต้น ซึ่งโครงการนี้อาจทำโดยหน่วยงานผู้รับผิดชอบโดยตรง เช่น เกษตรอำเภอ หรือ เกษตรที่สูง เป็นต้น
๔. ควรขึ้นทะเบียนผู้ปลูกไผ่กิมชุงภายในหมู่บ้านกองม่งทะโดยได้รับความเห็นชอบจากหัวหน้าเขต ฯ ทุ่งใหญ่นเรศวร และอุทยานแห่งชาติเขาแหลมเพื่อป้องกันปัญหาการปลอมปนของไผ่ป่า
๕. ควรเพิ่มพื้นที่แหล่งน้ำทางการเกษตรเพื่อป้องกันปัญหาการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว เช่น ขุดบ่อเพื่อรองรับน้ำ ใช้ปั๊มน้ำเพื่อดึงน้ำจากห้วยรันตีทำการเกษตร
๖. ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานของรัฐ ผู้นำท้องถิ่นควรให้ข้อมูลความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในป่าหรือในพื้นที่ที่มีความเสี่ยง เช่น พื้นที่ลาดเท ริมห้วย เพื่อให้คนในชุมชนรู้เท่าทันสถานการณ์ที่อาจส่งผลกระทบต่อคนและป่าในอนาคต และควรแนะแนวทางออกในการสร้างอาชีพที่ไม่ส่งผลกระทบต่อคนและป่า เช่น การทำสวนผสมผสานเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนในอนาคต

บรรณานุกรม

รัชชินี, ส่วนประกอบของดิน, คณะเทคโนโลยีมหาวิทาลัยขอนแก่น (๒๕๔๕) จาก <http://std.kku.ac.th>
รศ.สุชาติา ชินะจิตร, พืชภัยใกล้ตัว (๒๕๔๕) จาก <http://www.chemtrack.org/News>
อัยย์แลปคอตเอเชีย, ความสำคัญของการวิเคราะห์ดิน (๒๕๕๕) จาก <http://www.ilab.asia>
วิกิพีเดีย, สารานุกรมไทเสรี (๒๕๕๕) จาก <http://th.wikipedia.org/wiki/>
ประวัติความเป็นมามันสำปะหลังในประเทศไทย, นายเจริญศักดิ์ โรจนฤทธิ์พิเชษฐ์ (๒๕๕๕) จาก <http://guru.sanook.com/>